

Qafar Çaxmaqlı

İŞĞAL VƏ “MƏSKUNLAŞDIRMA”

FİTNƏKARLIĞI

**İşgal olunmuş Azərbaycan ərazilərinə
ermənilərin qanunsuz əhali yerləşdirmə siyasəti**

BAKI-2014

Müəllif: dos. Qafar Çaxmaqlı
Redaktor: prof. Ramiz Əskər
Rəy: dos. Dilavər Əzimli

İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinə ermənilərin qanunsuz əhali yerləşdirilmə siyasəti. "QHT Nəşriyyatı" mətbəəsi, Bakı, 2014, 112 səh.

Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə dəstəyi ilə "Ermənistanın işğal etdiyi Dağlıq Qarabağ və ətraf ərazilərə əhali yerləşdirməsi probleminin tədqiq olunması" layihəsi çərçivəsində Müstəqil Araşdırmaçı Jurnalistlər Liqası tərəfindən hazırlanmışdır.

Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin davamı: Azərbaycan ərazilərinə qanunsuz əhali yerləşdirməsi

XIX əsrin əvvəllərində ermənilərin Qarabağa köçürülməsindən başlayaraq günümüze qədər bu coğrafiyada baş verən hadisələr çox mürəkkəb olmuşdur. Ermənilərin Dağlıq Qarabağa olan iddialarının əsassızlığı tarixi sənəd və dəlillərlə dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılsa da Dağlıq Qarabağda erməni separatçılığı davam etməkdədir... Torpaqlarımız işğal altında qalmaqdadır. Ermənilər atəşkəsin əldə olunması və hərbi əməliyyatların dayandırılmasından sonra işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində-Dağlıq Qarabağda və ona bitişik ətraf rayonlarda demografik strukturu süni şəkildə dəyişdirmək siyasətini həyata keçirməyə başlayıb. Bu məqsədlə işğal altındakı ərazilərdə ermənilərin qanunsuz məskunlaşdırılması həyata keçirilib və proses indi də davam etməkdədir. Müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən Ermənistan mənbələrindən və ATƏT missiyasının hesabatlarından təsdiqlənən məlumatlara görə ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlayaraq 2012-ci ilə qədər Dağlıq Qarabağa və işğal altındakı digər ərazilərə **25-27 min erməni** köçürülüb. Bu köçürülmə siyasəti Ermənistan hökuməti, xaricdəki erməni diasporu tərəfindən dəstəklənib və maliyyələşdirilib. Nəzərə alsaq ki, sonrakı illərdə Suriyadan və digər yerlərdən məcburi köçkün olanlar da buraya yerləşdirilib, **bu say 5-10 min** arasında artmışdır. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində bu gün qanunsuz yaşayan **35 min** əhali vardır. İşğal altındakı ərazilərdə məskunlaşdırmanın həyata keçirilməsi Ermənistanın da 1993-cü ildə qoşulduğu 12 avqust 1949-cu il tarixli Mülki Əhalinin Müharibə Zamanı Müdafiəsinə aid Dördüncü Cenevrə Konvensiyası və ona əlavə Protokollara ziddir. Ermənicə yayınlanan TV və Radiolarda, mətbuat orqanlarında bu məskunlaşmanın planlı şəkildə aparılmasının şahidi oluruq.

Belə qanunsuz məskunlaşdırma prosesi ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarında xüsusilə geniş vüsət alıb. Ermənistan hökuməti vaxtilə Bakıdan və Azərbaycanın digər yerlərindən köçüb gedən ermənilərin

bir hissəsini işğal altındakı ərazilərə köçürüb, habelə Yaxın Şərq ölkələrindən və digər xarici ölkələrindən ermənilərin bu ərazilərə köçürülməsinə dair xüsusi proqram həyata keçirilib. Ermənistanın keçmiş prezidenti Levon Ter-Petrosyanın müşaviri Levon Zurabyanın bildirdiyinə görə, 1998-ci ilə qədər təkcə Laçın rayonu ərazisində məskunlaşdırılan ermənilərin sayı 15 mindən çox olub. Ermənistan hökuməti Dağlıq Qarabağda və işğal altında olan digər Azərbaycan ərazilərində məskunlaşan erməni ailələrinə birdəfəlik maddi yardım göstərib, onları mal-qara ilə təmin edib. Ermənistan büdcəsindən işğal altındakı ərazilərdə aparılan məskunlaşmanı dəstəkləmək üçün hər il xüsusi maliyyə ayrılıb. Xankəndindəki ermənilərin adına “Dağlıq Qarabağ Respublikası” dedikləri separatçı qurum işğal olunmuş hər bir Azərbaycan rayonunda erməni əhalinin məskunlaşması ilə bağlı xüsusi plan tutub və bununla bağlı qərar, sərəncam verib. Ermənilərin bu ərazilərdə qanunsuz məskunlaşma planları həyata keçirməkdədirlər. Ayrı-ayrı vaxtlarda ermənilər bu ərazilərdə qanunsuz məskunlaşma ilə əlaqədar qərarlar vermişlər. Nümunə kimi **“Artsaxın azad olunmuş ərazilərinə əhali yerləşdirmə ilə bağlı “Artsax Respublikası hökumətinin” qərarı və yaxud “DQR ərazisində yenidən yerləşmiş ailələrə ayrılmış güzəştlər haqqında” “DQR Hökumətinin” 2003-cü il 15 aprel tarixli qərarlarını göstərmək olar.** Bundan əvvəl də belə qanunsuz qərarlar qəbul edilmişdir.

ATƏT-in yaratdığı Faktaraşdırıcı Missiyanın hesabatında bunlar yer alıb. Baxın, qanunsuzluq beynəlxalq səviyyədə qeyd olunur, amma bu qanunsuzluğun qarşısının alınması “mümkün olmur”. Missiyanın həmin hesabatında Ermənistanın işğal altındakı ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırma həyata keçirdiyi barədə Azərbaycanın neçə vaxtdır ifadə etdiyi narahatlıqlarını təsdiqləyib. Missiya işğal altındakı ərazilərdə məskunlaşdırılan ermənilərin sayını vizual qiymətləndirmə yolu ilə müəyyən edib və ortaya çıxan rəqəmlər Azərbaycanın daha əvvəl açıqladığı rəqəmlərə xeyli yaxın olub. Missiya müəyyən edib ki, işğal altındakı ərazilərdə məskunlaşdırılan ermənilərin sayı 17 mindən çoxdur. Həmin missiyanın araşdırmasından əvvəl Azərbaycan bu rəqəmin 20-23 min arasında olduğunu bəyan etmişdi. ATƏT-in

Faktaraşdırıcı Missiyanın həmin hesabatında təkcə Laçın rayonu ərazisində 8-11 min ermənin yerləşdirildiyini müəyyən edib. Azərbaycanın məlumatlarına görə isə bu rəqəm 13 mindən artıqdır. Missiyanın araşdırmasının hansı səviyyədə aparılması müəyyən şübhələr doğurur. Bu iş əslində qurumun Qarabağda (Şuşada) iqamət edən Anjey Kasprşikə tapşırılıbsa, bu işin tərəfsizliyinə və rəqəmlərin səhihliyinə inanmaq olmaz. Missiyanın hesabatında işğal rayonlarının hamısı nəzərə alınmayıb. O cümlədən Ağdam. Məgər bu missiyanın üzvləri görmürlər ki, ermənilər burada ekspedisiya yaradıb “Tiqranakert” adlı “qədim erməni məskəni” “aşkar edirlər”. Nədən Ermənilərin Kovşaqaq adlandırdıqları Zəngilanda xeyli erməni məskunlaşdırılır. Cəbrayılın, Füzulinin kəndlərini inzibati dəyişikliklə Dağlıq Qarabağın ərazisinə birləşdirirlər. Və bununla da əmindirlər ki, buranı da Ermənistanla ilhaq edəcəklər. Hətta Zəngilanda ermənilərdən oluşan şəhər salmaq barədə erməni mətbuatında yazılar da gedir...Biz bu çalışmada işğal altındakı ərazilərdə məskunlaşdırmanın həyata keçirilməsinin qanunsuzluğuna, gələcəkdə daha ağır nəticələr verəcəyinə diqqəti yönəldəcəyik. Beynəlxalq təşkilatlar narahat olmalıdırlar. Ermənistanın da 1993-cü ildə qoşulduğu 12 avqust 1949-cu il tarixli Mülki Əhalinin Mühəribə Zamanı Müdafiəsinə aid Dördüncü Cenevrə Konvensiyası və ona əlavə Protokollara zidd olan bu fəaliyyətə görə o beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən mühakimə olunmalı və sanksiyalar tətbiq olunmalıdır. Bu kitabça təcavüzkar, işğalçı dövlətin yerində oturdulması üçün yetərli faktlar verəcəkdir.

“Məskunlaşma” anlayışına “erməni baxışı”

“Məskunlaşma” nə deməkdir? Bu termin çox mürəkkəb anlayış olub, əhalinin tarixən məskunlaşması və yerdəyişməsi, onun hansısa yeni əraziləri tutması prosesini və bu proses nəticəsində məskunlaşmış yerlər məcmusunu, hətta cəmiyyətin məkanca təşkili formasını da bildirə bilər. Ermənilərin Qarabağ və digər işğal olunmuş digər Azərbaycan ərazilərində məskunlaşması bu terminin mənə yükünü ehtiva etmir. Çünki bu “məskunlaşma” süni xarakter daşıyır və bu

ərazilərin sahibi var və onlar başqa bir ərazidə müvəqqəti məskunlaşmışlar. Bu ərazilərin nə vaxtsa boşaldılmasını gözləyirlər. Demək ermənilərin adıkeçən ərazilərdə məskunlaşması **siyasi xarakter** daşıyır. Məskunlaşdırılan erməni əhali isə qurbanıdır. Siyasi qurban. Tarix boyunca öz məkrli məqsədləri üçün belə qurbanlar verən ermənilər Böyük Güclərin yardımı ilə özlərinə başqa bir xalqın halal-hümmət torpağında dövlət qurublar. Bu dövlətin də əbədi yaşayacağı hələ sual altındadır.

Məskunlaşma əhalinin ölkə, yaxud region ərazisində tarixən yayılma prosesidir. Bu da olmamışdır. Ermənilər məskunlaşmanı süni, özü də adda- budda həyata keçirirlər. Əsasən Kəlbəcər, Laçın, Cəbrayıl və Zəngilan ərazilərində. Bu ərazilər həm də strateji əhəmiyyət daşıyır. Demək ermənilərin məskunlaşdırma fəaliyyəti **strateji xarakter** daşıyır.

Məskunlaşma sistemi bütövlükdə məskunlaşma formalarını və məskən tiplərini müəyyənləşdirən coğrafi mövqeyi, təsərrüfatı, ərazinin əhalisini yaradır. Məskunlaşma sosial-iqtisadi, coğrafi və demoqrafik amillərlə (istehsal münasibətlərinin xarakteri, məhsuldar qüvvələrin səviyyəsi və yerləşdirilməsi, iqlim, relyef, yer təkinin ehtiyatları, əhalinin təkrar istehsal rejimi və s.) şərtlənir. Ermənilər bu məsələ də uğur qazana bilməzlər. Çünki hər şey ekonomik gəlişmələrin doğacağı müsbət iqtisadi əlaqələrin yaranması ilə nəticələnməlidir. Belə nəticə isə heç vaxt əldə etmək mümkün deyil. Həm də bu təsərrüfat əlaqələrini qurmaq üçün bazar yoxdur. Bu bazar əvvəllər mövcud idi. Aran Qarabağı ilə Dağlıq Qarabağ bir vahid təşkil edirdilər. Hətta biz onu vaxtilə bir kitabımızda “siam əkizləri” adlandırmışdıq. Dediymiz həmin sistem erməni separatçılığı nəticəsində dağıldı. İndi belə əlaqələr qurulması üçün Aran Qarabağla Dağlıq Qarabağ birləşməlidir. Bu olmayacağısa (olmayacağını onlar yaxşı bilirlər) ermənilərin bu ərazilərdə əhali yerləşdirmə ideyaları fiaskoya uğrayacaq. Belə plan qurmaq isə “Böyük Ermənistan” qurmaq kimi xülyanın bir tərkib hissəsi kimi həmin xalqın özünə bir təhdid oluşturaçaq. Və bu ərazilər heç zaman ayrı olmamışdır. XIX əsrin

əvvəllərindən başlayaraq ermənilərin Qarabağa köçürülməsindən başlayaraq günümüzdə qədər bu coğrafiyada baş verən hadisələr çox mürəkkəb olmuşdur. Ermənilərin Dağlıq Qarabağa olan iddialarının əsassızlığı tarixi sənəd və dəlillərlə dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılsa da Dağlıq Qarabağda erməni separatçılığı bu əlaqələrə çox zərər vurmuşdur. Azərbaycanın tərkibində olduğu bütün dövrlərdə DQMV -də həyat tərzi, sosial-iqtisadi inkişaf Azərbaycanın digər regionlarından üstün olmuşdur. Nəyin hesabına . Əlbəttə, Qarabağın və Azərbaycanın digər regionlarının hesabına. Dağlıq Qarabağın işğalaqədərki və işğaldan sonrakı dövrlərdə sosial –iqtisadi və mədəni inkişafına fikir versək görərik ki, özünü təcrid və iqtisadi gerilik səbəbi separatçılıq fəaliyyətidir. Ermənistanın özünün də bu gün düşdüyü ağır durun mun səbəblərini burad axtarmaq lazımdır. Ermənilərin DQMV- ın 1923-1991- ci illərdə geri qalması barədə fitnəkar fəaliyyətlərini ifşa etmək üçün kifayət qədər fakt və dəlillərimiz vardır. Bu gün Dağlıq Qarabağın acınacaqlı durumu göz qabağındadır, separatçı rejimin bu torpaqların yeraltı və yerüstü sərvətlərini talan etməsi bu torpaqlarda onların müvəqqəti olduqlarının sübutudur.

Bir zamanlar İrəvan , Zəngəzur, Göyçə, Vedibasar, Zəngibasar, Dərələyəz, Ağbaba... kimi minlərcə Türk yurdu əbədi itirilib. Ermənilər indi Qarabağa da, işğal altında saxladıqları digər Azərbaycan bölgələrinə də eyni taleyi yaşatmaq istəyirlər. Bunun üçün məkrli planlar qurur, işğal etdikləri ərazilərə buraya yad olan insanları yerləşdirir, bu yerin adlarına da soyqırımını edir, onları dəyişdirərək erməniləşdirməyə cəhd edirlər. İşğal altında olan rayonların adlarının dəyişdirilməsi isə göstərir ki, Ermənistan işğal etdiyi əraziləri geri qaytarmaq fikrində deyil. Budur , Azərbaycan rayon mərkəzlərinin dəyişdirilmiş adları:

Ağdam- Aqna (şəhər) Uxtasar(rayon)

Füzuli- Maranda

Laçın- Berdzor(şəhər), Kaşatağ(rayon)

Kelbecer- Karvacar(şəhər) Şaumyan (rayon)

Zəngilan-Kovşaqaqan

Qubadlı- Sanasar

Cəbrayıl-Craqaqan

Xocalı- İvanyan
Şuşa- Şuşı
Xankəndi- Stepanakert
Xocavənd- Martuni
Ağdərə- Mardakert

Yalnız rayon adları deyil, işğal altındakı qəsəbə və kəndlərimizin adları da dəyişdirilərək "erməniləşdirilir". Məsələn, Ağdamın məşhur Abdal Gülablı kəndinin adı dəyişdirilərək Vazgenaşen (Vazgen Sarkisyanın şərəfinə) qoyulmuşdur. Bölgənin ermənilərə aidliyini "sübut" etmək üçün arxeoloji qazıntılar aparılır, ermənilərin burada yaşaması ilə bağlı tapınqlar axtarılır. "Qarabağ Tiqranakerti" ilə bağlı saxta arxe-bilgilərin dövrəyə buraxılması da bu qəbildəndir. Bu bölgələri əldə saxlamaq üçün bu ərazilərə əhali yerləşdirilməsi həm Ermənistanın, həm Qarabağdakı qondarma qurumun əsas hədəfidir. Bu planları ifşa edərək məsələnin qanunsuzluğunu, beynəlxalq

normalara zidd olduğunu dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq kitabın əsas məqsədidir. Azərbaycanın beynəlxalq qurumlar tərəfindən də tanınan bu ərazilərə erməni əhali yerləşdirmə fitnəkarlığı da bir erməni oyunudur və biz bu çalışmada bu məsələlərdən bəhs edəcəyik.

*Bu qadın bir azərbaycanlı anadır.
.....Qaçqındır. Köçkündür.*

.....Çiyinə daşıya bilməyəcəyi böyük bir dərd yüklənib. Doğma yurdu hələ də işğal altındadır. Bu ana yurd həsrəti ilə alışıb yanır, lakin oraya gedə bilmir. Onun Vətəninə isə yadellilər yerləşdirilir... Bir zamanlar da belə olmuşdu. Adına Ermənistan deyilən ölkə yurd-yurd, oba- oba əldən çıxandan sonra indi yüz minlərcə, milyonlarca insan doğma yurduna heç uzaqdan da baxa bilmir...

“Karvacar(Kəlbəcər) Bəyannaməsi”

və Azərbaycana yeni ərazi iddiaları

2013-cu ildə Karvacara (Kəlbəcər-Azərbaycanın işğal altında olan bir bölgəsi) Ermənistanın müstəqilliyini qeyd etməyə gəlmiş Ermənistan QHT-lərinin bir qrup təmsilçiləri bir bəyannamə yayınlamışlar. Bu “Karvacar Deklarasiyası” adlandırılmışdır. Bu bəyannamədə Azərbaycanın əsasən Dağlıq Qarabağın ətrafında olan torpaqların qanla alındığı və qətiyyənlə verilməyəcəyi fikirləri yer almışdır. Bu toplantıya vaxtilə Qarabağda terrorçuluq fəaliyyəti göstərən adamlar da qatılmışlar. “heç vaxtla “azad olunmuş” torpaqlar geri verilməyəcək. Əgər belə bir qərarı Ermənistan qəbul etsə, Qarabağ savaşına qatılmış insanlar bununla razılaşmayacaq.

Bəyannamədə əlavə olaraq Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Vilayətinin yanı sıra Naxçıvanın da “geri alınması” fikri yer almışdır. Deklarasiyada Araratın (Ağrı dağı) işğaldan xilas edilməsi üçün də təsəvvürlər vardır. 21-ci əsrdə bunun gerçəkləşməsi üçün nələrin ediləcəyi də “sənəddə” yer almışdır.

Deyək ki, yeni ərazi iddiaları da Ermənistan cəmiyyətində həmişə gündəmdədir. Keçmiş Şaumyan rayonu (indi Goranboy), yaşayış məntəqələri də (Göygöl rayonunun Çaykənd kəndi) aid edilərək Azərbaycana yeni ərazi iddiaları irəli sürülür. Təbii ki, onlar bu iddialar içərisində Naxçıvan Muxtar Respublikasını da unutmuşlar. Ermənilərin məskunlaşma anlayışına baxışı sırf insanlara yardım etmək , onların düşdüyü durumu yaxşılaşdırmaqdan uzaqdır. O siyasi xarakter daşıyır. İşğal etdikləri əraziləri əllərində saxlamaq üçün bu üsuldən istifadə etməyə çalışırlar. Bu da qonşu ölkənin işğalçı xarakterini açıb ortaya qoyur.

“Artsax” nə deməkdir? O ermənicə bir kəlmədirmi?

Tarixi Azərbaycan torpaqlarının mərkəzində yerləşən Dağlıq Qarabağı ermənilər 1988-ci ildən sonra “Artsax” olaraq adlandırmağa başlamışlar. “Artsax” sözünün özü bu bölgənin ermənilərə məxsusluğunu qətiyyənlə bildirməyən, əksinə bu kəlmənin etimologiyası ilə türklərin daha qədim zamanlardan burada məskunlaşdığını aydınlaşdıran bir tarixi faktdır. “Artsax” Azərbaycanın vaxtilə Albaniya adlanan dövlətinin bir hissəsi idi və mərhum ermənişünas alim, professor Mirəli Seyidov hələ 70-80-ci illərdə yazdığı əsərlərdə, “Artsax” toponiminin türklərə məxsusluğunu sübut etmişdi.

Erməni alimləri də bunu qəbul edirdi. Seyidov “Qarabağ Arsaq toponiminin etimologiyası haqqında qeydlər” məqaləsində göstərmişdi ki, arsaq (arşak) türkcə “sak kişisi”, başqa anlamda igid, qəhrəman deməkdir. Arsak (Ərsək) sözündən saysız- hesabsız yer-yurd adları yaranmışdır. (Ərtəğrul, Ərdəhan, Əraz, Ərak, Ərəş). Artsax sözünün birinci hissəsinin “ar” (ər) türk tərkibi heç bir tədqiqatçıda şübhə doğurmadığından onun məxsusluğundan da qeyri-müəyyən formada danışmaq ən azı elmilikdən uzaq bir işdir və dediyimiz kimi Dağlıq Qarabağın Artsax adlandırılmasının özü bu bölgənin ermənilərə məxsusluğunu bildirməz. Prof. M.Seyidov yazırdı ki, “... Bu ad Qarabağ və onunla eyni vaxtda, ola bilsin qabaqlar da işlənən Arsaq (

Artsax) adıdır. Necə olmuş ki, Qarabağın iki adı yaranmışdır? Bizcə, Arsaq daha əskidir. Həmin qəbilə Azərbaycan xalqının soykökündə duran başqa qəbilələrlə qaynayıb – qarışdıqca qəbiləbirləşməsi müstəqilliyini itirmiş və yer, ərazi adı kimi arxa plana çəkilmiş, “Qarabağ” sözü ön plana çıxmışdır. Arsaq (Artsax) və Varsaq // Vartsax qəbilə adının izahı Azərbaycan tarixi ilə bağlı bir sıra qaranlıq, öz öyrənilmiş məsələlərin işıqlandırılmasına, soykökün qaynaqlarının aydınlaşmasına imkan verir. Arsaq yer adını aydınlaşdırmazdan öncə, lap qısa da olsa, Qarabağ adı haqqında fikrimizi söyləyək. “Qara” və “bağ” tərkiblərindən yaranmış “Qarabağ”ın birinci hissəsinin “rəng”, “pis”, “qayğılı”, “bədbəxt”, “şimal”, eləcə də başçı, böyük, güclü anlamı vardır. Azərbaycanın bir sıra yerlərində böyük qardaşa da qara deyirlər. “Qarabağ” adının ikinci tərkibi “bağ”ın “bağ (ip)”, “düyün”, “bağ (bağ – bağat)”, “soybirləşməsi silsiləsi”, “xalqın bir hissəsi” və b. anlamları daha çox yayılmışdır. Deməli, Qarabağ – güclü, böyük soybirləşməsinin, xalqın başçısı, bölgüsü deməkdir. Müxtəlif ölkələr gəlmə xalqların bu cür iddiaları ilə dəfələrlə rastlaşmışlar. Bu tarix üçün yeni bir hadisə deyildir. Ermənilər də Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda yaşamamış, bu ərazilərə sonradan və tədricən başqa ölkələrdən gəlmiş və yaxud gətirilmişlər. Qarabağda həmişə Azərbaycan tayfaları yaşamış və bu ərazi Azərbaycan dövlətlərinin tərkibində olmuşdur. Qarabağ hər dövrdə bütöv ərazi vahidi olmuşdur. “Dağlıq Qarabağ” ifadəsi isə XX yüzillikdə Sovet Rusiyasının rəhbərliyi tərəfindən uydurulmuşdur. Qarabağ əraziləri qədim dövrdə “Arsax” adı ilə (“Arsax” sözü qədim türk tayfası olan sakların adı ilə bağlıdır və “igid sak”, “ər sak”, “sak kişisi” mənalarını verir) Albaniya dövlətinin (e.ə.IV-e.VIII əsrlər) tərkibində olmuşdur. Yeri gəlmişkən, günümüzdə şəkillənən Saxa, Şəki, Saqi yer adları bir biri ilə eyniyyət təşkil edir.

Görünür ki, burada azərbaycanlıların ulu babalarının güclü, böyük bölgüsü məskən salmışdır. Araşdırmalar aydınlaşdırır ki, doğrudan da bu torpaqlarda vaxtilə Orta Asiyadan tutmuş Qafqaza qədər səs salmış böyük, güclü bir qəbiləbirləşməsi – Arsaqlar yaşamışlar. “Qarabağ” sözünün isə iki söz birləşməsindən ibarət olduğu bəllidir. Bu ifadə yer adı kimi VII əsrdən işlənməyə başlamışdır. Qarabağ Qafqaz

Albaniyasından sonra Ərəb xilafətinin əsarətini yaşamış IX-X əsrlərdə Sacilər dövlətinin X əsrdə Salarilərin, XI-XII əsrlərdə Şəddadilərin, XII-XIII əsrlərdə Atabəy Eldəgizlərin, XIII-XVI əsrlərdə Hülakulərin, XV-XVI əsrlərdə Qarabağ Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətlərinin tərkibində olmuşdur. Azərbaycan xanlıqlara parçalanarkən Qarabağ bəylərbəyliyi ərazisində Qarabağ xanlığı və Gəncə xanlığı yaranmışdı.

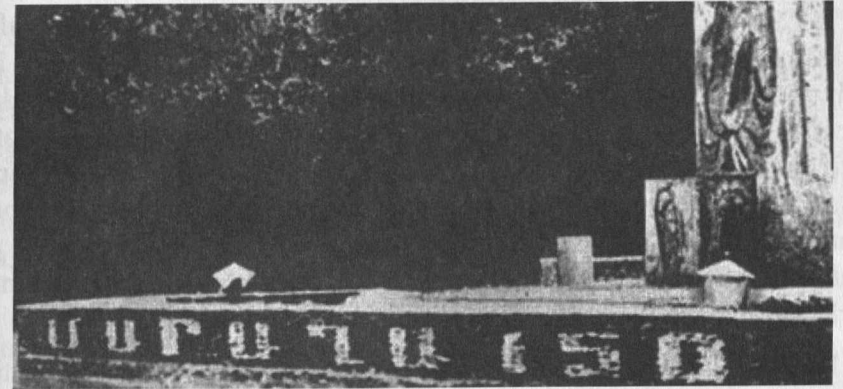
17 mahala bölünmüş Qarabağ xanlığının ərazisi Şərqdən Kür-Araz çayları qovşağı, cənubdan Araz çayı, qərbdən Qarabağ dağları adlanan Köşbek, Salvartı, Ərikli dağları ilə Göyçə gölünə qədər uzanmış, şimaldan Kür çayı ilə sərhəddi vardı.

Ermənilərin Qarabağda məskunlaşma tarixinə qısa nəzər

Ermənilərin Qarabağa gəlişi, yerləşdirilməsi hamıya məlumdur. Bu, XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Rusiya Qafqazı əldə etmək planlarını həyata keçirməyə başlayarkən ilk olaraq Qarabağa sahibləndi. Qarabağ xanı İbrahim xanla Rus qoşunlarının komandanı R.D.Sisianov arasında Kürəkçayda bağladıkları müqavilə Qarabağın işğal fərmanı oldu və tarixi saxtalaşdırmağa cəhd edən ermənilərə bu ən yaxşı cavabdır ki, Qarabağ məhz türk-müsəlman ölkəsi kimi Rusiyaya birləşdirildi. Amma Çar Rusiyası bu bölgəni daim əldə saxlamaq üçün müəyyən planlar cızırdı və Azərbaycanın digər əraziləri də işğal

olunarkən onu əbədi rus torpağı etmək ideyası ortaya çıxırdı. Bölgəni əldə saxlamağın məqbul yollarından biri buraya erməni əhalini köçürmək idi. 1928-ci ildə Rusiya-İran arasında bağlanan "Türkmənçay" müqaviləsindən sonra erməni köçürülməsi kütləvi xarakter aldı. 1829-cu ildə Ədirnə müqaviləsindən sonra isə Osmanlı ərazilərindən ermənilər Qarabağ və İrəvan xanlığının ərazilərinə köçürülməyə başladılar. Təkcə bu müqaviləyə əsasən 84 min erməni Qarabağ və digər ətraf ərazilərə köçürüldülər. 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağın Ağdərə (Mardakert) rayonunun Marağa kəndinə ermənilər köçürülmələrinin yubileyini- 150 illiyini keçirmişdilər. Orada bir daş abidə də ucaldılmışdı, üzərində "Marağa -150" sözləri həkk olunmuşdu. Bu da həmin günün anısına ermənilər tərəfindən ucaldılmış abidənin fotosu:

Bu fakt özü də sübut edir ki, Qarabağda ermənilərin məskunlaşma tarixi vur-tut 150 il idi. Qarabağın erməniləşməsi bir rus planı olmuşdur. Bunu tarixi sənədlər də sübut edir. 1783-cü ilin 19 mayında knyaz A.Patyomkinin II yekaterinaya yazdığı məktubun özü də yaxşı bir mənbədir. Həmin məktubda knyaz çariçanı ehtiyatlandırır və "Qarabağı ermənilərin idarəsinə verməklə Asiyada xristian bir dövlət qurmağın" faydalı olacağından bəhs etmişdi. 1828-ci ildən sonra kütləvi erməni köçü Rusiyanın hələ daha əvvəl müəyyən olunmuş hərbi doktrinasının tərkib hissəsi idi və 1828-1830-cu illər arasında, cəmi 2

İldə qeyri-rəsmi olaraq 200 mindən çox erməni köçürülüb yerləşdirilmişdi. Görkəmli alim N.Şavrov 1911-ci ildə yazırdı ki, "Zaqafqaziyadakı 1,3 milyon erməninin 1 milyondan çoxu gəlmədir. Bütün bu köçürmələrə baxmayaraq yenə də çoxluq təşkil etmirdi. Burada əhalinin faiz nisbəti belə idi: 64,4% müsəlman-türk, 34,8% erməni. Qarabağda o zaman yerli xristianlar da yaşayırdılar. Ermənilər bu əhalini yeni albanları öz içərilərində zaman-zaman əridib yox etdilər. İndi də burada qriqoryanlaşmış və erməniləşmiş albanlar yaşamaqdadırlar, onlar qorxularından milli kimliklərini ortaya qoya bilmirlər. Ermənistanın keçmiş prezidenti, R.Koçaryanın bir televiziya müsahibəsində alban olduğunu dilə gətirməsi təsadüfi deyil. Böyük Amerika alimi Castin Makkartinin yazılarında Cənubi Qafqazda, erməni koloniyalarının yaradılması haqqında bunları demişdir:

"1828 və 1920-ci illər arasında yerlərdə əhalinin demografik tərkibini ermənilərin xeyrinə dəyişmək siyasəti nəticəsində iki milyondan çox müsəlman məcburi olaraq yaşadıqları ərazilərdən sürgün edilmiş, və dəqiq məlum olmayan sayda insan isə qətlə yetirilmişdir....Ruslar iki dəfə 1828 və 1854-cü illərdə Şərqi Anadoluya hücum etmiş, lakin hər iki halda geri çəkilməyə məcbur olmuşlar. Geri çəkildikdən onlar özləri ilə 100000 erməniyi də Qafqaza gətirmiş və yurdlarından qovulmuş və məhv edilmiş türklərin (azərbaycanlıların) yerlərində yerləşdirmişdilər".

1877-1878-ci illər müharibəsində, ruslar Qars-Ərdəhan vilayətini zəbt etmiş, müsəlmanları qovaraq onların yerində 70000 erməni məskunlaşdırmışdılar. 1895-1896-cı illərin hadisələrində isə təxminən 60000 erməni Qafqazda məskun edilmişdir. Birinci dünya müharibəsi illərində miqrasiya balanslı şəkildə davam etmiş, Şərqi Anadoludan olan 400000 erməni Qafqazın 400000 müsəlman əhalisinə dəyişdirilmişdir.

Amerika akademikinə göstərdiyi rəqəmlərə görə, 1828 və 1920-ci illər arasında Azərbaycana 560000 erməni köçürülmüşdür. Bununla da Şərqi Qafqazın ruslar tərəfindən işğalı nəticəsində Azərbaycan torpaqlarında – Araz çayının şimalında erməni əhalisi sürətlə artmağa

QRİBOYEDOV

başladı. Bununla bağlı diqqətə layiq bir fakt da Z. Balayanın özü etiraf etmişdir: "Onun (Yerevanın) əhalisi başqa yerlərdən gəlmələrdir. Əslində həqiqi Yerevanlı yoxdur". Akademik A. İ. İonisyandır da yazır ki, **"Yerevan şəhərinin əhalisinin yalnız dördü biri ermənilərdir, azərbaycanlılar burada mütləq üstünlük təşkil edir"**.

Ərazilərinin genişləndirilməsi məqsədini güdən ermənilər 1836-cı ildə Rusların köməyi ilə Azərbaycanda o zaman fəaliyyət göstərən Alban Patriarxat kilsəsinin ləğv olunmasına və onun mülklərinin erməni kilsəsinə verilməsinə nail oldular. Bir qədər sonra keçmiş Alban dövlətinin qərb əraziləri daha dəqiq desək Qarabağ regionu ermənilərin XIX əsrdə davam edən sıx məskunlaşması nəticəsində dövlətçiliyini və dini müstəqilliyini itirdi və həmin yerlərin əhalisinin Qreqorianlaşdırılması yəni erməniləşdirilməsi prosesi başlandı.

Bu açıq həqiqət hələ XIX əsdrə bəlli idi. Məşhur rus tarixçisi V. L. Veliçko yazırdı:

"Səhvən erməni adlandırılan, əslində isə erməni-qreqoryan təriqətini qəbul edən və yalnız üç-dörd əsr əvvəl erməniləşmə prosesinə qədəm qoyan əhali müstəsnaqlıq təşkil edirdi". Bunu erməni müəllifi B. İşxanyan da təsdiq edərək yazırdı: **"Dağlıq Qarabağda məskunlaşmış ermənilərin bir qismi yerli olub qədim Alban xalqının nəsiləri, bir qismi isə Türkiyə və İrandan qaçmış və Azərbaycan torpaqlarında təqib və təzyiqlərdən sığınacaq tapmış erməni əhalisidir"**.

1828-ci ildən, Türkmənçay müqaviləsinin bağlanmasından sonra erməni əhalinin Qarabağa, İrəvana və digər Azərbaycan xanlıqlarının

ərazilərinə köçürülməsinə birbaşa rəhbərlik etmiş rus diplomati, şair A. Qriboyedovun bir məktubu dediyimiz bu tarixi faktları sübut edir. Onu təqdim edirik:

Ermənilərin Persiyadan (İrandan) bizim vilayətlərə köçürülməsi haqqında məktub

Alihəzrətinizə ermənilərin Persiyadan köçürülməsi üçün tətbiq edilən üsullar haqqında və onların indi bizim vilayətlərdə yerləşdirilməsi barədə mənim vasitəmlə daha mötəbər məlumat almağınız lazımdır. Həmin predmet üzrə mənə məlum olan həqiqət budur: polkovnik Lazarev özünü bu mühaçirliyin əsas təşviqedicisi saymışdır, bu barədə, bizə məlum olduğu kimi, o, kifayət qədər aşkar, lakin əsassız öz fikrini izah etmişdir, ona görə ki, onun barədə ermənilərin heç bir anlayışı yox idi, onlar təkcə Rusiyaya etibar etməklə və onun qanunları altında olmaq arzusu ilə hərəkət edirdilər. Traktat onlara bunun üçün tam hüquq verirdi. Köçürülmə zamanı fəal vasitələr: knyaz Arqutinski, Qamazov olmuşlar, tabeçilikdə olan digər zabitlər isə artıq onların təsiri altında hərəkət edirdilər. Polkovnik Lazarev yalnız olduqca yersiz proklamasiyalar (bəyannamələr) uydurulması barədə, nizami erməni könüllü qoşunları formalaşdırılması barədə düşünürdü, hərçənd xoş niyyətlə, lakin düşünmədən hətta öz rəhbərliyinə malik Qarabağın özünü və digər vilayətləri öz niyyətləri dairəsinə daxil etməyi fikirləşirdi ki, oralarda çoxdan təsis edilmişlərdən olanlara xüsusi səlahiyyət verilə bilməzdi. Knyaz Arqutinski bir neçə dəfə ona rəftarı barədə, onun necə lovğa, yüngül və faydasız olması barədə göstərmişdir. Polkovnik Lazarevin bütün başqa işləri də bu cür olmuşdur və onlar barədə geniş danışmağa dəyməz. Yalnız onu əlavə etmək lazımdır ki, o, mənasız adamdır, lakin pozğun deyil, dövlət pullarını xəlvəti mənimsəmək və qəsdən zərər vurmaq qabiliyyətli deyil. Urmiyadan gəlmələrə pul müavinəti paylanarkən bir çox qarışıqlar baş vermişdi, lakin sui-istifadə olmamışdı: yoxsullara az, varlılara çox verilmişdir. Bu bizim qoşunların həmin əyaləti tələsik tərk etdiyinə görə baş

vermişdi. Tələsərək araşdırmadan hərəkət etmişdilər və odur ki, pullar az kömək etdi, çünki pis paylanmışdı. Bu, söz gəlişi, mənə məlum olan yeganə hadisədir. Köçürülmə zamanı belə olmuşdur, lakin onların bizdə yeni yerlərdə yerləşdirilməsi zamanı isə hər şey mənasız, fərsiz və bağışlanılmaz edilmişdir. Onları idarə etmək üçün komitə təsis edilmişdir, o, heç şeydən xəbərdar olmamış və xüsusən məzəmmətə layiqdir ki, alihəzrətinizdən onun bu halda necə hərəkət etməsi barədə ən dəqiq və ətraflı təlimat almışdı:

1) Ermənilərin çox hissəsi müsəlman mülkədarlarının torpaqlarında məskunlaşdırılmışdır. Buna hələ yayda yol vermək olardı. Torpaqların sahiblərinin, müsəlmanların çox hissəsi köç düşərgələrində olmuşlar və başqa dinli yad gəlmələrlə əlaqə saxlama halları az olmuşdur.

2) Ağac (odun) tədarük edilməmişdir və köçürülmələrin möhkəm yerləşdirilməsi üçün digər yerlər ayrılmamışdır. Bütün bunlar vaxtında əldən verilmişdir. Bu il üçün səhvi düzəltmək gecdir. Köçürülənlər özləri darısqallıqdadırlar və müsəlmanları sıxışdırırlar, onlar isə əsaslı narazılıq edirlər. Alihəzrətinizə məlumdur ki, ümumiyyətlə buradakı sakinlərin hamısı birlikdə köçkün hesab edilməlidir, çünki onların hamısı sərdar tərəfindən müharibə vaxtı köçürdülmuşlər və ən kasıb vəziyyətdədirlər.

3) Dövlət pul yardımları tamamilə ağulsız paylanmışdır: ehtiyacı olanların sayı və kimə nə qədər lazım olması barədə doğru məlumat olmadan, dilənçilər kimi, hər nəfərə bir, iki rubl paylanmışlar. Birdəfəlik verilən 25 rubl müxtəlif vaxtlarda hissə-hissə verilən məbləğdən on dəfə əhəmiyyətlidir. Heç bir ümumi tədbir, məsələn, bütöv cəmiyyətin saxlanması üçün, habelə gələn ilin əkini üçün taxıl alınması və digərləri kimi tədbirlər görülməmişdir. Alihəzrətinizə köçürmə komitəsinin dəyərsiz hərəkətlərini göstərməklə, mən ədalət naminə qeyd etməliyəm ki, əgər orada indi heç olmayan qabiliyyətli adamlar da otursaydılar, onlar da böyük çətinlik çəkərdilər. Vilayət idarəsində hətta hələ Arazın o tərəfindəki torpaqların və kəndlərin səthi siyahısı da yoxdur. Arazın bu tərəfindəki mahallarda da hələ sakinlərin sayı məlum deyil. Malikanələr barədə heç deyiləsi deyil: kimə nə məxsus olmasını heç kim bilmir.

Beləliklə, komitə istifadə etməli olduğu lazımı məlumatları heç yerdən ala bilməmişdir. Buradakı vilayət rəisi deyir ki, o, yeni gəlmiş ermənilərin çoxunu Arazın o tərəfinə köçürmək istəyirdi, lakin onlar alihəzrətinizdən ilk dəfə onları yerləşdirdikləri yerlərdə qalmağa icazə verməyi xahiş etmişlər və buna sizin razılığınızı almışlar. Lakin podpolkovnik knyaz Arqutinski həmin tədbirin yerinə yetirilməsinin mümkün olacağından ümidini itirmir. Bu məmur özünün idarəetmə bacarığına və sədaqətliyinə görə rəhbərliyin tam etimadına layiqdir. 30 min rubl gümüşlə və 2 min qızıl əşrəfi yenidən köçürülənlərə yardım üçün təyin edilmişdir, artıq xeyli tələbkarlıqla istifadə ediləcəkdir. Əgər alihəzrətiniz ən yaxın vaxtda həmin predmet üçün daha iki o qədər buraxmaq qərarı versəniz, göstərilən gəlmələrin rifahını tamamilə sabitləşdirərdiniz. Yalnız yardım tələb edənlərin sayını buyurun düşünməyə qəbul edin ki, onların hamısı vaxtilə xəzinəyə vergi ödəyəcək. Rusiyada bu sayda adamların orta vergi qiymətilə müqayisə edin və alihəzrətinizin bu işə verdiyi bütün məbləğ onun gətirməli olduğu fayda ilə müqayisədə nəinki mütədil, hətta cüzi görünəcəkdir. Bilmirəm, alihəzrətinizə həmin iş məhz bu nöqtəyi-nəzərdən təqdim edilmişdirmi və siz onu bəyənəcəksinizmi.

Yardımanın xəzinədən heç bir xərc tələb etməyən daha bir mühüm mənbəyi sərdar mal-qarası ola bilər, o, hazırda 30 min ədədə qədərdir, vaxtilə sərdar tərəfindən sakinlərə vergi öhdəliyi kimi saxlamaq üçün paylanmışdı. O, sahibkar kimi onlardan öz növbəsində yağ, yun, bala artımını və başqalarını alırdı. Həmin mal-qaranın mövcud olması barədə mən çoxlarından eşitmişəm və vilayət idarə heyətinin üzvləri Petrikovdan və Mendoksdan qəti yəqin etmişəm. Həmin sərdar təsərrüfatını davam etdirmək xəzinə üçün səmərəli deyil və bizim inzibətçiliyimizdə sadəcə mümkünsüzdür, əsgərlərə yemək üçün paylamaq isə biryolluq sərf etməkdir; lakin həmin mal-qaranın köçkünlərə paylanması onların təsərrüfatını hiss olunacaq dərəcədə artırır və yaxşılaşdırır. Mən kənardan nə qədər çalışdımsa da və məhz bunun üçün hədsiz qabiliyyətli olan tərcüməçim Dadaşev vasitəsilə, bu məqsədlə onu keçib getdiyimiz kəndlərdə, Eçmiədzində, burada adamlardan soruşmağa məcbur etməklə pulların paylanması zamanı hansısa sui-

istifadələr olması barədə öyrənim, heç kim bu barədə şikayət etmədi və o, həqiqətən olmamışdır. Vilayət rəisinin tərcüməçisi Mirzə Tatus tanınmış fırıqladaqçıdır, lakin ona bu iş barədə heç bir tapşırıq verilməmişdir; eynilə onun qardaşı, Sürməli mahalının rəisi də belə hamunun tanıdığı yaramazdır, indi mən onun barəsində söz gəlişi xatırladıram, lakin köçürülmə zamanı o da heç nəyə qarışmamışdır. Gəlmələrin yerləşdirilməsinə indi rəhbərlik edənlərin, xüsusilə knyaz Arqutinskiyə çox şey gözlənməlidir; artıq o, yəqin ki, öz sələfi mayor Vladimirovun səhvləri səviyyəsinə düşməyəcək. Biz onunla həmçinin müsəlmanları necə inandıracağımız barədə çox düşüncəyə sahibdik ki, onları indiki sıxıntılarla (çətinliklərlə) barışdırmaq və inandırmaq ki, bu uzunmüddətli olmayacaq və ermənilərin ilk dəfə buraxıldıqları torpaqları həmişəlik zəbt edəcəkləri barədə onların (müsəlmanların) qorxusunu aradan qaldırmaq. Bu barədə mən polismeystərə, idarə heyəti üzvlərinə və burada mənim yanımda olmuş xanlara da demişəm. Əgər alihəzrətiniz Tiflis dövlət ekspedisiyasına buraya bir neçə məmur göndərməsini tapşırsanız, həqiqi xeyirxahlıq edərsiniz.

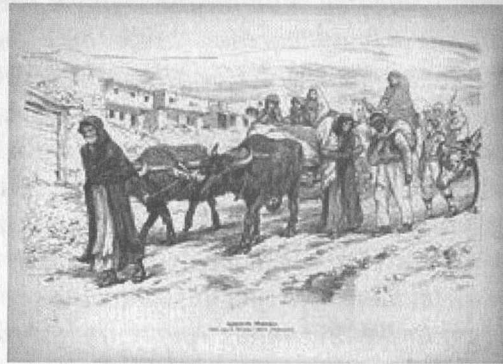
Burada iş görməli olan heç kim, hətta nürzə, həmçinin tərcüməçilər yoxdur. Mən belə düşünürəm ki, bunun üçün Tiflisdəki erməni məktəbindən bir neçə şagird seçmək olardı. Yenə də köçürülənlərə qayıdaraq, mən hesab edirəm ki, onlar bizim Gürcüstan ermənilərindən, ümumiyyətlə xəzinəyə heç bir fayda verməyən alverçilərdən xeyli faydalıdırlar, Persiyadan (İrandan) köçənlərin isə çox hissəsi sənətkarlar və əkinçilərdir

1828-ci il

1. Cənubi Qafqaza köçən erməni ailəsi.

2. Ermənilərin Türkiyədən Cənubi Qafqaza köç etməsi.

SEPARATİZM

Dağlıq Qarabağın və işğal altındakı rayonların “erməniləşdirilməsi” siyasəti

Dağlıq Qarabağ haradadır? sualına birmənalı şəkildə belə cavab vermək olar. Bu bölgə Azərbaycanın mərkəzi hissəsində yerləşən və digər Azərbaycan bölgələrindən (məsələn, Aran Qarabağından) ayrılması mümkün olmayan və başqa cür yaşaması heç vaxt təsəvvürə gətirilməyən bir Vətən parçasıdır.

M.C.Cavanşir (1773-1853) “Qarabağ tarixi”ndə göstərir ki, “*Qədim tarix kitablarının yazdığına görə Qarabağ vilayətinin sərhədi* belədir: *Cənub tərəfdən* Xudafərin körpüsündən-Sınıq körpüyə qədər Araz çayıdır. İndi (Sınıq körpü) Qazax Şəmsəddin və Dəmirçi-Həsənli cammatı arasındadır... *Şərq tərəfdən* Kür çayıdır ki, Cavad kəndində Araz çayına qovuşaraq gedib Xəzər dənizinə tökülür. *Şimal tərəfdən* Qarabağın Yelizavetpolla (Gəncə) Kür çayına qədər – Goran çayıdır... *Qərb tərəfdən* Küşbək, Salvartı və Ərikli adlanan uca

Qarabağ dağlarıdır” (Qarabağnamələr. I kitab, Bakı, 1989-cu il). Qarabağ xanlığı 1822-ci ildə ləğv edilib əyalətə çevrilmişdi. 1836-cı ildə Sankt Peterburqda nəşr edilmiş “Obozrenie”-də Qarabağ əyalətinin sərhədləri və sahəsi (13.000 kv.verst) verilmiş, onun xeyli hissəsinin dağlarla örtüldüyü qeyd olunmuşdur (Обозрение Российских владений за Кавказом. ч. III СПб., 1836).

Çarizmin apardığı işğalçı müharibələr nəticəsində XIX əsrin 20-30-cu illərindən etibarən Cənubi Qafqaza köçürülərək yerləşdirilmiş ermənilər bir müddət sonra silahlı dəstələrini yaradaraq azərbaycanlıları təhdid etməyə, böhranlı anlarda onlara qarşı kütləvi qırğınları həyata keçirməyə başladılar. 1918-ci ildə Cənubi Qafqazda heç bir zaman olmayan Ermənistan adlı bir dövlət elan edildi. Azərbaycanlılara qarşı terror və soyqırım Ermənistanda dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı. 1920-ci ildə Azərbaycan və Ermənistan bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edilib sovetləşdirildikdən sonra da ermənilərin azərbaycanlılara məxsus torpaqlara yerləşdirilməsi, onların sıxışdırılması, Azərbaycan ərazilərinin Ermənistana verilməsi siyasəti davam etdirildi. 1920-ci il avqustun 5-də hazırlanmış bir arayışda Azərbaycanın Ermənistan ilə mübahisəsiz ərazisi belə göstərilirdi: sərhəd Qazax və Borçalı qəzalarının köhnə inzibati sərhədlərindən başlayır, sonra Qazaxdan, Aleksandropoldan (Gümrü) və Yeni Bəyazitdən Maralıca dağlarına qədər, oradan birbaşa Göyçə gölünə enir, təxminən 11/2 verst şimala Çubuqlu kəndindən sonra Göyçə gölünü ikiyə bölür, onun cənub sahili ilə qərb istiqamətinə gedir, Göyçə gölünün cənub sərhəddində sərhəd Zağalı və Gökək Bulaq kəndləri arasından başlayır, sonra Yarızlı, Qızıl Vəng və Yuxarı Alçalı kəndlərinin yuxarisından Göyçə gölünün cənub sahillərinin dağlıq rayonlarından – Qızıl Harava (təxminən 1859) və Ağmahan yüksəkliklərindən keçir, qərbdə İrəvan və Yeni Bəyazit qəzalarının sərhədlərindən Kiçik Ağdağa doğru gedir, müsəlmanların (azərbaycanlıların) yaşadığı dağlıq rayonları ermənilərin məskunlaşdığı kəndlərdən ayırır. Sonra sərhəd Kiçik Ağdağ dağlarından şimal-qərbə Toğmahan gölü istiqamətində Təzəkənd kəndinə doğru gedir, oradan Gərnı çayı ilə Yuxarı Ağbaş kəndinə çatır və onun qarşısından şimala doğru 3620 yüksəkliyə qalxır, oradan cənub-qərbə Uluxanlıya gedir, Uluxanlı kəndi və Uluxanlı

dəmiryolu stansiyasının arasından keçərək Araz çayına qədər uzanır və şimalda Rəncbər kəndinə çatır, Rəncbər kəndindən Araz çayınadək sərhəd birbaşa qərbə, Sürməli qəzası ilə Eçmiadzin və Qars vilayətlərinin keçmiş inzibati sərhədləri ilə qovuşur və Təndürək dağlarına, keçmiş rus-türk sərhədinə doğru gedir.

Ermənistan sovetləşdirildikdən sonra da mərkəzi bolşevik hakimiyyəti çarizm dövründəki siyasəti davam etdirməyə, Azərbaycana məxsus tarixi əraziləri Ermənistana verməyə başladı. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR xalq ədliyyə komissarı Behbud Şahtaxtinski Rusiya Kommunist (bolşevik) Partiyası Mərkəzi Komitəsinə (RK (b) P MK) yazırdı ki, Zəngəzurda 123 min 95 nəfər azərbaycanlının, 99 min 257 nəfər erməninin yaşamasına baxmayaraq, 1920-ci il noyabrın 30-da Zəngəzur qəzasının qərb hissəsi Ermənistana verilmişdir. Bununla da Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsi ilə, Türkiyənin isə türk dünyası ilə quru əlaqəsi kəsildi. Sovet Ermənistanında yaşayan azərbaycanlılara qarşı yürüdülmən siyasət Daşnaksütyunun hakimiyyəti illərindəkindən o qədər də fərqlənmirdi. Sayca Azərbaycandakı ermənilərdən çox olmalarına baxmayaraq, Ermənistanda tarixi ərazilərində yaşayan azərbaycanlılara muxtariyyət verilmədi. Azərbaycanda isə ermənilər üçün muxtariyyət yaradıldı. Belə ki, RK (b) P MK Qafqaz bürosu plenumunun 1921-ci iyulun 5-də keçirilən iclasında Dağlıq Qarabağ məsələsi müzakirə edildi. Azərbaycanlılarla ermənilər arasında milli sülhün zəruriliyi, yuxarı və arın Qarabağın Azərbaycan ilə iqtisadi əlaqəsi, daimi əlaqəsi nəzərə alaraq Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində saxlanıldı. Azərbaycan SSR 1922-ci ildə ZSFSR-ə qəbul olunanadək Yeni Bəyazid qəzasının Basarkeçər bölgəsi Rusiya imperiyasının müəyyənləşdirdiyi sərhədlərində və Şərur-Dərələyəz qəzasının üçdə iki hissəsi artıq Ermənistana verilmişdi. ZSFSR-ə qəbul edildikdən sonra isə Qazax qəzasının bir hissəsi, Cəbrayıl qəzasının və Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının bəzi kəndləri Ermənistanın tərkibinə qatıldı. Beləliklə, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycanın 113895, 97 kv.km ərazisindən sovet dövründə yalnız 86,6 min kv.km qaldı. aQarabağın dağlıq hissəsi məzmununda coğrafi anlayış bildirən “Dağlıq Qarabağ” ifadəsi Birinci dünya müharibəsinin

sonlarında terminləşməyə, yəni konkret siyasi mənə kəsb etməyə başlayır. Muxtar vilayətin ərazisi 4,4 kv kilometr, Azərbaycan Respublikasının 5-dən, 1-ni təşkil edir. 1970-ci ildə DQMV-də 150 mindən bir qədər artıq əhali yaşayırdı. Vilayətin tərkibinə Xankəndi şəhəri, Əsgəran, Hadrut, Ağdərə, Martuni, Şuşa rayonları daxil idi.

1987-ci ildə ermənilər Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi tələbi ilə imza toplamağa başladılar. Bu tələblərin qarşısını almaq məqsədilə azərbaycanlılar prokurorluğa, DTK-ya, Ali sovetə, Daxili İşlər Nazirliyinə dəfələrlə müraciətlər etdilər. Lakin bütün bu müraciətlərə məhəl qoyulmadı. Hadisələr 1988-ci ilin fevralından daha aqressiv məcraya yönəldi. Fevral ayında İrəvanda və Xankəndində separatçılar və erməni millətçilərinin mitinqlər dalğası başladı. Ayın 13-dən etibarən isə ermənilər maşınlarla Əsgəranda DQMV-nin Partiya Komitəsinin binasına gələrək Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi tələbi ilə orada çadır qurdular. Vilayət Partiya Komitəsinin sədri Aslanov Armais Armenakoviçi tutduğu vəzifədən azad etdirdilər və onun yerinə vəzifəyə Osipov gətirildi. May ayının 25-dən etibarən isə Vilayət Partiya Komitəsində məsul vəzifədə çalışan azərbaycanlılar işdən çıxarıldı.

İlk olaraq ermənilər 1988-ci ilin 18 sentyabrında Xocalıya hücum etdilər. Güclü müqavimətlə rastlaşdıqdan sonra onlar Xankəndində olan azərbaycanlıların evlərinə basqınlar təşkil etdilər. Mayor Şahbazyanın başçılığı altında həm yerli milis idarəsində, həm də Ermənistanda çalışan milis işçilərindən ibarət dəstələr yaradıldı. Azərbaycanlıların yaşadıkları evləri yandırmaq məqsədilə bu dəstələrdən hər biri bir küçəyə nəzarət edirdi. Zavodskoy küçəsi, Puşkin küçəsi, Ü.Hacıbəyov küçəsi, Özbəkistan küçəsi, Bazarnaya küçəsi, DQMV-50 küçəsində evlərə hücum edərək müxtəlif vasitələrlə onları yandırmğa başladılar. Sabir və Lesnoy küçələrinə də hücum edən ermənilər orada müqavimətlə rastlaşdıqlarından geri çəkilməyə məcbur oldular. Daha sonra M.Paşayev, Timiryazev, Magilyevski və Admiral İsakov küçələrində də yanğınlar törətdilər. Ümumilikdə isə 59 ev yandırıldı. Kərkicahan qəsəbəsinə də talanlar törətmək məqsədilə hücum edən ermənilər orada da müqavimətlə rastlaşdıqlarından burada

öz çirkin niyyətlərini həyata keçirə bilmədilər. Xankəndinin mərkəzindəki küçələrdə 270-ə qədər azərbaycanlının yaşadığı mənzillər qarət olundu, orada yaşayanları döyərək yaşadıkları evlərdən çıxarırdılar. Sentyabr ayının 18-də 20-nə kimi ermənilər talan və qarətlərini davam etdirdilər. Sentyabr ayının 20-də Moskvadan əmr gəldi və Xankəndində komendant saati tətbiq edildi. Bununla bağlı Xankəndinə gələn general öz işinə ciddi yanaşdığından və komendant saatına lazımı qaydada əməl olunduğundan ermənilərin çirkin əməllərinə bir müddət ara verildi. Lakin daha sonra ermənilər həmin generalın geri göndərilməsinə nail ola bildilər. Ermənilərin bu hücumlarından zərər gören azərbaycanlı ailələr Xankəndini tərk edərək Ağdam, Şuşa, Xocalı və digər ətraf rayonlara pənah gətirdilər. Bir müddət sonra SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 1989-cu il yanvarın 12-də Azərbaycan konstitusiyasına zidd olaraq 10025 sayılı qərarı ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində "Xüsusi İdarə Komitəsi" yaratdı. Komitənin tərkibinə 8 nəfər daxil edildi. Komitənin sədri Arkadi Volski təyin edildi. Ermənilər Xüsusi İdarə Komitəsinin fəaliyyətini sabotaj edərək Azərbaycan dəmiryolları və avtomobil yollarına qarşı təxribatlar törətməyə, Dağlıq Qarabağ regionunda kütləvi talanlar etməyə, təbii sərvətləri dağıtmağa və meşələri qırmağa başladılar. Həmçinin A.Volskinin baş verən hadisələrə birtərəfli münasibəti ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklərə yeni-yeni imkanlar açdı. Nəticə etibarı ilə belə bir komitənin yaradılması regionun Azərbaycanın nəzarətindən çıxmasında əsas rol oynadı. İki əsrdən artıq müddətdə qonşu dövlətlərə qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış edən təcavüzkar erməni millətçilərinin etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin nəticələrini bütövlükdə iki milyondan çox azərbaycanlı müxtəlif vaxtlarda öz üzərində hiss etmişdir. "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yaşayan erməni ideoloqları illər boyu tarixi saxtakarlıqlara əl atmış, faktları təhrif edərək qondarma fikirlər irəli sürmüş, dünya ictimaiyyətini çaşdırmağa çalışmışlar. XIX əsrdən başlayaraq ermənilər torpaqlarımızda kütləvi şəkildə məskunlaşdırılmış, sonradan onlar tərəfindən azərbaycanlılar qədim ata-baba yurdlarından qovulmuş, soydaşlarımıza qarşı soyqırımı və deportasiya prosesi məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmişdir. Öz saxtakarlıqlarından əl çəkməyən

ermənilərin və Ermənistanın bu və ya digər formada Azərbaycana qarşı təcavüzü bu gün də davam edir. Məlumdur ki, Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış qondarma rejim Ermənistan Respublikası tərəfindən bölgənin azərbaycanlı icmasına qarşı etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində yaradılmış qanunsuz strukturdur. Müasir dövrdə özünü "sivilizasiyalı" dövlət kimi qələmə verən Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü, soyqırımı, öz mənfur niyyətlərinə çatmaq üçün həyata keçirdikləri, törətdikləri hər bir əməl tək-cə Azərbaycan üçün deyil, bütün bunlara göz yuman dünya ictimaiyyətinə meydan oxumaq deməkdir. Bu işğal nəticəsində Azərbaycanın 20 mindən artıq insanı həlak olmuşdur. Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına, o cümlədən Dağlıq Qarabağa qarşı iddiaları onların "Böyük Ermənistan" yaratmağa yönəlmiş strateji planlarının tərkib hissəsi idi. Ona görə də ermənilər, "ənənələrinə" sadıq qalaraq, həmişə əlverişli şərait yaranan kimi bu planın reallaşdırılması uğrunda mübarizəyə başlamışlar. Qarabağ hadisələri, ermənilərin separatçı hərəkatı keçmiş DQMV-in mərkəzi Xankəndi şəhərində başladı və ilk zərbəni də Xankəndində yaşayan azərbaycanlılar aldılar. Azərbaycanlılar iş yerlərinə buraxılmadı, şagirdlər məktəbə gedə bilmədilər. İlk itirilən şəhər də Xankəndi oldu. 1987-ci ildə ermənilər Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi tələbi ilə imza toplamağa başladılar. Bu tələblərin qarşısını almaq məqsədilə azərbaycanlılar prokurorluğa, DTK-ya, Ali sovetə, Daxili İşlər Nazirliyinə dəfələrlə müraciətlər etdilər. Lakin bütün bu müraciətlərə məhəl qoyulmadı. Hadisələr 1988-ci ilin fevralından daha aqressiv məcraya yönəldi. Fevral ayında İrəvanda və Xankəndində separatçılar və erməni millətçilərinin mitinqlər dalğası başladı. Ayın 13-dən etibarən isə ermənilər maşınlarla Əsgərandan DQMV-nin Partiya Komitəsinin binasına gələrək Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi tələbi ilə orada çadır qurdular. Vilayət Partiya Komitəsinin sədri Aslanov Armais Armenakoviçi tutduğu vəzifədən azad etdirdilər və onun yerinə vəzifəyə Osipov gətirildi. May ayının 25-dən etibarən isə Vilayət Partiya Komitəsində məsul vəzifədə çalışan azərbaycanlılar işdən çıxarıldı. İlk olaraq ermənilər 1988-ci ilin 18 sentyabrında Xocalıya hücum etdilər. Güclü müqavimətlə rastlaşdıqdan sonra onlar Xankəndində olan azərbaycanlıların evlərinə basqınlar

təşkil etdilər. Mayor Şahbazyanın başçılığı altında həm yerli milis idarəsində, həm də Ermənistanda çalışan milis işçilərindən ibarət dəstələr yaradıldı. Azərbaycanlıların yaşadıkları evləri yandırmaq məqsədilə bu dəstələrdən hər biri bir küçəyə nəzarət edirdi.

Zavodskoy küçəsi, Puşkin küçəsi, Ü.Hacıbəyov küçəsi, Özbəkistan küçəsi, Bazarnaya küçəsi, DQMV-50 küçəsində evlərə hücum edərək müxtəlif vasitələrlə onları yandırmğa başladılar. Sabir və Lesnoy küçələrinə də hücum edən ermənilər orada müqavimətlə rastlaşdıqlarından geri çəkilməyə məcbur oldular. Daha sonra M.Paşayev, Timiryazev, Magilyevski və Admiral İsakov küçələrində də yanğınlar törətdilər. Ümumilikdə isə 59 ev yandırıldı. Kərkicahan qəsəbəsinə də talanlar törətmək məqsədilə hücum edən ermənilər orada da müqavimətlə rastlaşdıqlarından burada öz çirkin niyyətlərinin həyata keçirə bilmədilər. Xankəndinin mərkəzindəki küçələrdə 270-ə qədər azərbaycanlıların yaşadığı mənzillər qarət olundu, orada yaşayanları döyərək yaşadıkları evlərdən çıxarırdılar. Sentyabr ayının 18-də 20-nə kimi ermənilər talan və qarətlərinin davam etdirdilər. Sentyabr ayının 20-də Moskvadan əmr gəldi və Xankəndində komendant saati tətbiq edildi. Bununla bağlı Xankəndinə gələn general öz işinə ciddi yanaşdığından və komendant saatına lazımı qaydada əməl olunduğundan ermənilərin çirkin əməllərinə bir müddət ara verildi. Lakin daha sonra ermənilər həmin generalın geri göndərilməsinə nail ola bildilər. Ermənilərin bu hücumlarından zərər görə azərbaycanlı ailələr Xankəndini tərk edərək Ağdam, Şuşa, Xocalı və digər ətraf rayonlara pənah gətirdilər.

Bir müddət sonra SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 1989-cu il yanvarın 12-də Azərbaycan konstitusiyasına zidd olaraq 10025 sayılı qərarı ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində "Xüsusi İdarə Komitəsi" yaratdı. Komitənin tərkibinə 8 nəfər daxil edildi. Komitənin sədri Arkadi Volski təyin edildi. Ermənilər Xüsusi İdarə Komitəsinin fəaliyyətini sabotaj edərək Azərbaycan dəmiryolları və avtomobil yollarına qarşı təxribatlar törətməyə, Dağlıq Qarabağ regionunda kütləvi talanlar etməyə, təbii sərvətləri dağıtmağa və meşələri qırmağa başladılar. Həmçinin A.Volskinin baş verən hadisələrə birtərəfli münasibəti ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklərə

yeni-yeni imkanlar açdı. Nəticə etibarı ilə belə bir komitənin yaradılması regionun Azərbaycanın nəzarətindən çıxmasında əsas rol oynadı.

İki əsrdən artıq müddətdə qonşu dövlətlərə qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış edən təcavüzkar erməni millətçilərinin etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin nəticələrini bütövlükdə iki milyondan çox azərbaycanlı müxtəlif vaxtlarda öz üzərində hiss etmişdir. "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yaşayan erməni ideoloqları illər boyu tarixi saxtakarlıqlara əl atmış, faktları təhrif edərək qondarma fikirlər irəli sürmüş, dünya ictimaiyyətini çaşdırmağa çalışmışlar. XIX əsrdən başlayaraq ermənilər torpaqlarımızda kütləvi şəkildə məskunlaşdırılmış, sonradan onlar tərəfindən azərbaycanlılar qədim ata-baba yurdlarından qovulmuş, soydaşlarımıza qarşı soyqırımı və deportasiya prosesi məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmişdir. Öz saxtakarlıqlarından əl çəkməyən ermənilərin və Ermənistanın bu və ya digər formada Azərbaycana qarşı təcavüzü bu gün də davam edir. Məlumdur ki, Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış qondarma rejim Ermənistan Respublikası tərəfindən bölgənin azərbaycanlı icmasına qarşı etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində yaradılmış qanunsuz strukturdur. Müasir dövrdə özünü "sivilizasiyalı" dövlət kimi qələmə verən Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü, soyqırımı, öz mənfur niyyətlərinə çatmaq üçün həyata keçirdikləri, törətdikləri hər bir əməl təkəcə Azərbaycan üçün deyil, bütün bunlara göz yuman dünya ictimaiyyətinə meydan oxumaq deməkdir.

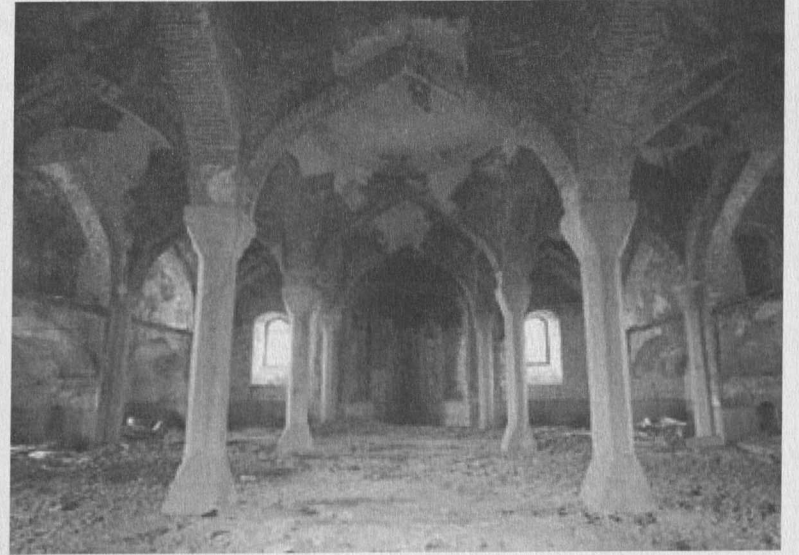

İşğal ərazilərinə erməni əhalinin məskunlaşdırılmasının motivi. strateji erməni planları və məqsədlər

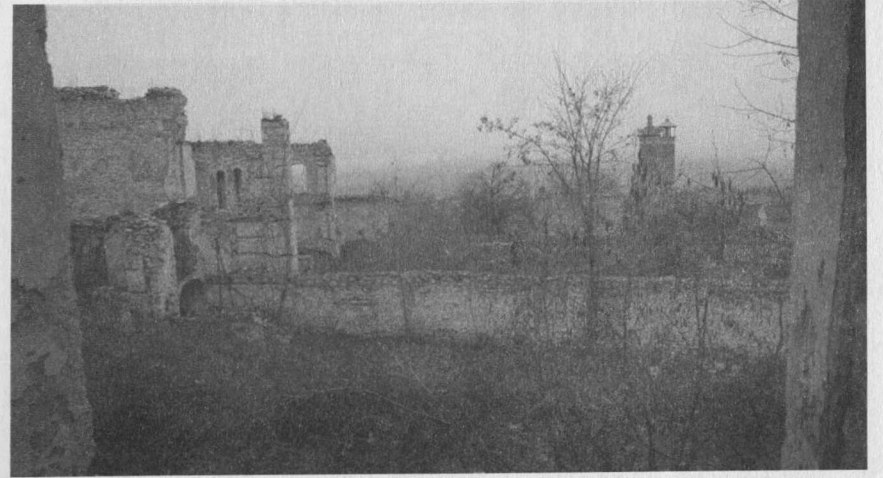
Dağlıq Qarabağa və çevrəsindəki 7 Azərbaycan rayonlarına ermənilərin yerləşdirilməsi fəaliyyətinə ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlanılmışdır. Münaqişə zamanı keçmiş muxtar vilayətin rayon və kəndlərindən çıxarılan 50 mindən artıq azərbaycanlı evi talan edilmiş, yağmalanmış və ona əl qoyulmuşdu. Şuşa kimi mədəni səviyyəsi çox yüksək olan bir şəhərə ermənilər divan tutdular. Burada Azərbaycan adına hər şey məhv edilməyə, türk izi itirilməyə başladı. Böyük bir mədəniyyət mərkəzi məhv edildi. Barbar ermənilər Qarabağ xanlığının paytaxtı olmuş Şuşa şəhərinin qiymətli tarixi abidələrini dağıdır, milli arxitekturasını silib, istədikləri kimi yenidən qurmağa cəhd edirlər. Nadir tarix-memarlıq tikililəri, qədim abidələr, inanc yerləri, yaşayış binaları, hətta məzarlıqlar dağıdılmış, onun zəngin muzey və kitabxanaları, muzeyləri talan edilmiş, bir vaxtlar təkrarolunmaz təbiətinə görə «Qafqazın cənnəti» adlandırılan yerlər xarabazara çevrilmişdir. Bu kitabın müəllifi 2001-ci ildə ATƏT-in bir missiyasının tərkibində Qarabağa səfərində bunları görmüş və orada göz yaşlarını tuta bilməmişdi. Bu gün xarabazara çevrilmiş Şuşa Gövhərağa məscidindən torpaq götürərək Vətənə dönərkən bir daha əmin olmuşdu ki, buraya biz dönəcəyik. Bu torpaqlarda ermənilər hansı barbarlığı yapsalar da biz bu torpağın sahibi olduğumuzu sübut edəcəyik. Biz dururuq Qarabağ durur. Bu gün xalq olaraq Qarabağın itirilməsi ilə razılaşan, onunla barışan bircə nəfər də azərbaycanlı tapa bilməzsiz. Budur bizi inamlı edən. Şuşa şəhərində azərbaycanlıların tarixi izlərini silmək məqsədilə vandallar 600 yaxın tarixi memarlıq abidəsini, o cümlədən Pənahəli xanın sarayını, Cümə məscidini, Aşağı Gövhər Ağa məscidi, Xurşud Banu Natəvanın evini, Molla Pənah Vaqifin məqbərəsini yerlə-yeksan etmiş, 7 məktəbəqədər uşaq müəssisəsini, 22 ümumtəhsil məktəbini, mədəni-maarif, kənd təsərrüfatı texnikumlarını, orta ixtisas musiqi məktəbini, 8 mədəniyyət evinin, 22 klubu, 31 kitabxanını, 2 kinoteatrı, 8 muzeyi, o cümlədən Şuşa tarix muzeyi, Dövlət xalça muzeyinin filialı və xalq tətbiqi sənəti

muzeyi, Qarabağ dövlət tarix muzeyi, turist bazasını, Qafqazda yeganə Şərq musiqi alətləri fabrikini dağıtmış, buradakı nadir sənət incilərini talamış və məhv etmişlər. Ermənilər insanlığa sığışmayan vəhşiliyə də əl atdılar: Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Natəvan kimi tarixi şəxsiyyətlərin heykəllərini güllələdilər. İşğal olunmuş ərazilərdə erməni işğalçıların özbaşınalığı, tarix və mədəniyyət abidələrimizin dağıdılması və qəsdən korlanması “Silahlı münaqişə baş verdikdə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında” 1954-cü il Haaqa Konvensiyasına, “Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında” YUNESKO-nun 1972-ci il konvensiyasına ziddir. Şübhəsiz ki, bu üsullarla şəhər və kəndləri işğal altında saxlamağı əsas məqsədi sayan Ermənistan burada süni surətdə demoqrafik durumu dəyişdirmək istəmişdir və qərarlardan biri qondarma qurumun verdiyi bu qanunsuz qərardır. Şuşada da məskunlaşma getmişdir. Amma bu şəhər yad nəfəsi qəbul etmir. Gün gələcək Şuşa da Türkün nəfəsi ilə isinəcəkdir.

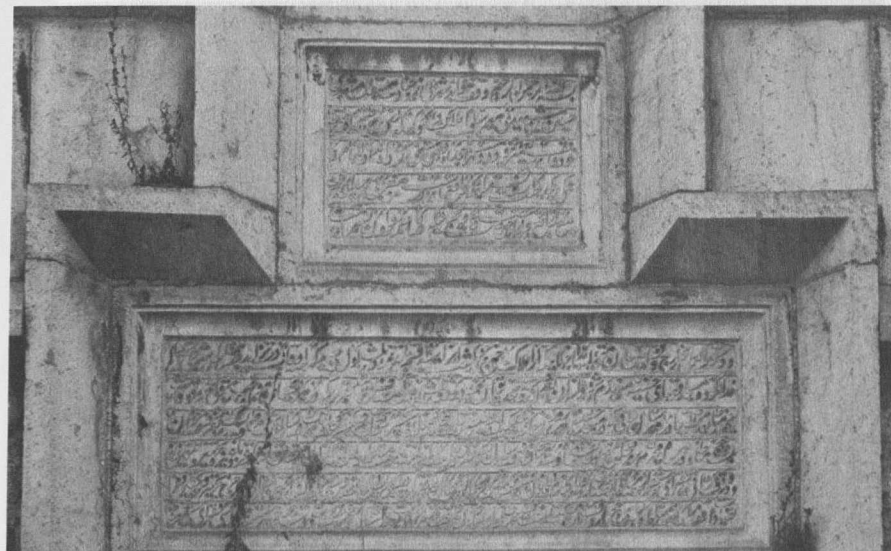
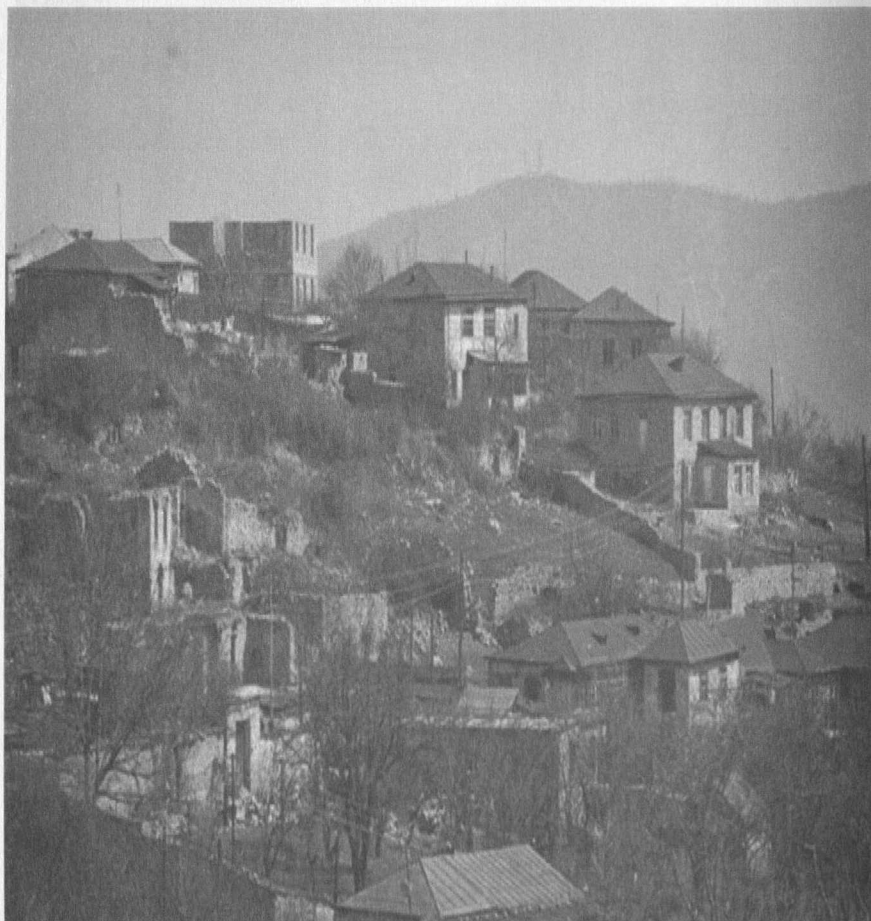

Düşmən tapdağı altında olan Şuşa şəhərinin dağılmış görüntüləri

ATƏT-in Faktaraşdırıcı Missiyasının “missiyası”.

Ermənilərin nəzarətindəki ərazilərin durumu

Belə bir missiyanın təşkili BMT Baş Assambleyasının 2004-cü ildə keçirilən 59-cu sessiyasının gündəliyinin "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət" barədə 163-cü bəndinin müzakirəsi çərçivəsində həyata keçirilib. ATƏT-in Minsk Qrupunun Ermənistan və Azərbaycan Xarici İşlər Nazirlərinin razılaşması əsasında yaradılmış **Faktaraşdırıcı Missiyasının (OSCE Minsk Group Fact-Finding Mission)** tərkibinə Minsk Qrupuna həmsədrlik edən ölkələrin-ABŞ, Fransa və Rusiyanın, habelə Minsk Qrupuna daxil olan ölkələrdən Almaniya, İtaliya, Finlandiya və İsveçdən olan ekspertlər daxil edilib. Buraya əhalinin yerləşdirilməsini təsbit edərək onun qarşısını almaq əsas məqsəd olmalıdır.

Missiya üçün sirr deyildir ki, Ermənistan ya birbaşa öz silahlı qüvvələri, ya da onun hərbi yaxud digər dəstəyi sayəsində mövcud olan separatçı rejim vasitəsilə Dağlıq Qarabağ və digər işğal etdiyi ərazilərə “nəzarəti” həyata keçirir. Ermənistan hərbi təcavüzün əlverişli nəticələrindən yararlanaraq, hazırkı status-kvo vəziyyətini qoruyub-saxlamağa və möhkəmləndirməyə və öz doğma yurd-yuvalarından didərgin salınmış azərbaycanlı əhalinin geri qayıtmasının qarşısını almağa yönəlmiş fəaliyyəti buna rahat ortam yaratmağa çalışır. Onlar bu işin irəli getməsi üçün atəşkəsdən dərhal sonra buranı erməniləşdirmək üçün müxtəlif üsullara baş vurmuşdular. İlk illərdə Erməni diasporasına müraciət olundu ki, buraya əhali köçürülməsinə nail olsunlar. Diaspora buna girişdi, amma təbii səbəblər üzündən bunu gerçəkləşdirməkdə zorlandı. Azərbaycanlı əhaliyə məxsus mal-mülkün pay-püş edilməsi də işi irəli aparmadı və apara da bilməzdi. Qarabağa əhalinin yerləşdirilməsi fəaliyyətindən imtina edilmədi. Belə fəaliyyətə, digərləri ilə yanaşı, işğal olunmuş ərazilərdə qeyri-qanuni məskunlaşma və mülkiyyət hüquqlarının ciddi və sistemli şəkildə pozulması ilə müşayiət olunan iqtisadi fəaliyyətin davam etdirilməsini misal gətirmək olar. Erməni mənbələri də daxil olmaqla, bir çox

informasiya mənbəyinə əsasən, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və digər işğal olunmuş ərazilərinə, o cümlədən Laçın, Kəlbəcər, Zəngilan və Cəbrayıl rayonlarına on minlərlə sakin köçürülmüşdür. Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə erməni əhalisinin sayını 143 000-dən 300 000 nəfərədək artırmaq niyyətindədir. Faktlar sübut edir ki, bütün bu fəaliyyət işğal olunmuş ərazilərin ilhaqı məqsədilə mütəşəkkil qaydada həyata keçirilir. İşğal olunmuş ərazilərindəki bu fəaliyyətin uzağı hədəfə alan nəticələrindən ehtiyatlanaraq həyəcan təbili çalan Azərbaycan məsələnin BMT-nin Baş Məclisində onun müzakirəsini xahiş etdi. Bu təşəbbüs Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin ədalətli, tam və hərtərəfli nizamlanmasına yalnız beynəlxalq hüququn forma və məzmununa tam və birmənalı hörmət əsasında nail olunmasına güclü inamdan irəli gəlirdi. 29 oktyabr 2004-cü il tarixində BMT Baş Məclisi **“Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət”** adlı bəndi özünün 59-cu sessiyasının gündəliyinə salmağı qərara aldı. 11 noyabr 2004-cü il tarixində Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə əhalinin köçürülməsi barədə məruzə (A/59/568) BMT Baş Məclisinə təqdim olundu. Gündəlikdəki bu bəndin BMT Baş Məclisində müzakirə olunması Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qeyri-qanuni məskunlaşma məsələsinə diqqətin cəlb edilməsi, eləcə də bu təhlükəli təcrübəyə son qoyulması üçün təcili tədbirlərin görülməsinə başlanmasında mühüm rol oynadı. ATƏT-in faktaraşdırıcı missiyasının 30 yanvar-5 fevral 2005-ci il tarixlərində işğal olunmuş ərazilərə səfəri Azərbaycanın BMT Baş Məclisinin 59-cu sessiyasının gündəliyinə işğal olunmuş ərazilərdəki vəziyyət barədə məsələ daxil etməsinin məntiqi nəticəsi idi. Missiyanın fəaliyyətinin əsas nəticəsi Azərbaycan tərəfinin təqdim etdiyi və bölgədə vəziyyətin araşdırılmasından əldə olunan ətraflı faktlara söykənən məruzə oldu. Missiya işğal olunmuş ərazilərdə yeni yaşayış məntəqələri salınması faktını təsdiqləyərək, Azərbaycanın narahatlığına şərik oldu. ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri öz növbəsində faktaraşdırıcı missiyanın məruzəsinə əsaslanaraq, bölgənin demoqrafik tərkibində dəyişiklik edilməsinin yolverilməzliyini vurğuladı və müvafiq beynəlxalq təşkilatları işğal olunmuş ərazilərdə yerləşdirilmiş əhalinin köçürülməsi və öz yurd-yuvalarından didərgin salınmış insanların doğma yurdlarına

qayıtmaları üçün lazımi tədbirləri görməyə çağırdı. Faktaraşdırıcı missiyanın məruzəsi və ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin ona əsaslanan tövsiyələri problemin sonrakı müzakirəsi və həlli üçün əsas oldu. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki vəziyyət BMT Baş Məclisinin sonrakı iclaslarında da gündəlikdə olmuşdur. 7 sentyabr 2006-cı il tarixində BMT Baş Məclisi işğal olunmuş ərazilərdə baş vermiş kütləvi yanğın halları ilə əlaqədar Azərbaycanın təklif etdiyi **“Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət”** adlı (A/RES/60/285) qətnaməni qəbul etdi. BMT Baş Məclisinin qətnaməsi ətraf mühitlə bağlı təcili əməliyyatların həyata keçirilməsinin zəruriliyini qeyd edərək, yanğınların bölgənin ətraf mühitinə qısa və uzunmüddətli təsirinin qiymətləndirilməsinə və aradan qaldırılmasına çağırdı. Bu məqsədlə, qətnamə tərəflərin əməkdaşlığa hazır olduğunu vurğulayaraq, BMT sisteminin təşkilat və proqramlarını, xüsusilə də BMT-nin Ətraf Mühit Proqramını ATƏT-lə əməkdaşlıq etməyə çağırdı. ATƏT-in 4-12 oktyabr 2006-cı il tarixlərində həyata keçirdiyi faktaraşdırıcı missiyası yanğınların zərər çəkmiş ərazilərin ətraf mühitinə qısa və uzunmüddətli ziyanını dəyərləndirdi və **“yanğınların ətraf mühit və iqtisadiyyata zərər verdiyini və insan sağlamlığı və təhlükəsizliyinə təhlükə yaratdığını”** təsdiq etdi. 14 mart 2008-ci il tarixində BMT Baş Məclisi özünün 62-ci sessiyasında Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyətə dair A/RES/62/244 sayılı qətnamə qəbul etdi. Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsi və ətrafındakı silahlı münaqişənin beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə təhlükə törətdiyindən ciddi narahatlıq keçirən BMT Baş Məclisi Azərbaycan Respublikasının suverenliyini və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığına güclü dəstəyini bir daha təsdiq edərək, bütün erməni qoşunlarının Azərbaycan Respublikasının bütün işğal olunmuş ərazilərindən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb etdi. Baş Məclis, eyni zamanda, işğal olunmuş ərazilərdən qovulmuş əhalinin öz yurd-yuvalarına qayıtma hüququnu bir daha təsdiq etdi. Qətnamə həmçinin Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsinin erməni və azərbaycanlı icmalarına Azərbaycan Respublikası tərkibində səmərəli demokratik özünüidarə sistemi yaratmağa imkan verəcək normal, təhlükəsiz və bərabər əsaslarda

yaşama şəraitinin təmin edilməsinin zəruriliyini dilə gətirdi. Baş Məclis Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğal nəticəsində yaranmış vəziyyəti heç bir dövlətin qanuni hesab edə bilməyəcəyini və işğal olunmuş ərazilərə heç bir dövlətin yardım göstərə bilməyəcəyini də qeyd etdi. Bütün bunlara baxmayaraq, digər hərbi işğal hallarında olduğu kimi, Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə “seçkilər” və “referendümlər” keçirərək, işğal etdiyi ərazilərdə baş verənlərlə bağlı öz rolunu ört-basdır etməyə çalışır. Buna misal olaraq 10 dekabr 2006-cı il tarixli “Konstitusiyaya referendumu”nu və 19 iyul 2007-ci il tarixli “prezident seçkiləri”ni və sonrakı illərdə edilmiş “qanunsuz seçkiləri” göstərmək olar. Beynəlxalq ictimaiyyət bu kimi qeyri-qanuni hallar və onların sülh prosesinə mənfi təsiri ilə bağlı özünün birmənalı və prinsipial mövqeyini ifadə etmiş, eləcə də Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə hörmətini bir daha təsdiq etmişdir.

BMT Baş Məclisinin “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlı qətnaməsi və gerçək vəziyyət...

Əslində ermənilər bu ərazilərdə məskunlaşdırma siyasəti apardıqlarını danmırlar. Sadəcə olaraq bu işin müzakirəsinə imkan vermirlər və yalançı arqumentlərlə yayınır, bu məsələ ilə köşəyə sıxışdırılmaqdan qorxurlar. 2004-cü ildən etibarən layihələri bir neçə dəfə BMT Baş Assambleyasının illik sessiyalarının gündəliyinə daxil edilib. Bu həm də Ermənistanın işğalçı dövlət kimi elan olunmasını, deyilənlərin təsdiqini tapması üçün gərəkli, prinsipial məsələ olmuşdur. 2004-cü ildə Azərbaycanın ilk dəfə BMT Baş Assambleyasında işğal altındakı ərazilərdəki qanunsuz məskunlaşdırma, qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyət, tarix-mədəniyyət abidələrinin dağıdılması və digər fəaliyyətlər barədə məsələni müzakirəyə çıxarmasından sonra münaqişənin nizamlanmasına dair vasitəçilik missiyasını üzərinə götürən ATƏT-in Minsk Qrupu bu məsələləri araşdırmaq üçün xüsusi missiya yaradıb. Missiyanın təşkili BMT Baş Assambleyasının həmin il keçirilən 59-cu sessiyasının gündəliyinin "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət" barədə 163-cü bəndinin müzakirəsi çərçivəsində həyata keçirilib.

ATƏT-in Minsk Qrupunun Ermənistan və Azərbaycan Xarici İşlər Nazirlərinin razılaşması əsasında yaradılmış **Faktaraşdırıcı Missiyanın (OSCE Minsk Group Fact-Finding Mission)** tərkibinə Minsk Qrupuna həmsədrlik edən ölkələrin-ABŞ, Fransa və Rusiyanın, habelə Minsk Qrupuna daxil olan ölkələrdən Almaniya, İtaliya, Finlandiya və İsveçdən olan ekspertlər daxil edilib. Missiyada həmçinin ATƏT sədrinin fəaliyyətdə olan şəxsi nümayəndəsi Anjey Kasprşik və ATƏT Katibliyinin nümayəndələri də iştirak edib. ATƏT-in Minsk Qrupunun Faktaraşdırıcı Missiyası 2005-ci il 31 yanvardan 6 fevraladək Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ətrafındakı 7 işğal olunmuş rayonunda müşahidələr aparıb. Missiya 2005-ci ilin martında işğal altındakı Azərbaycan ərazilərindəki vəziyyətə dair hazırladığı hesabatı

ATƏT-in Vyandakı katibliyinə, həmçinin münafişə tərəflərinə təqdim edib.

ATƏT-in Faktaraşdırıcı Missiyasının həmin hesabatında Ermənistanın işğal altındakı ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırma həyata keçirdiyi barədə Azərbaycanın neçə vaxtdır ifadə etdiyi narahatlıqlarını təsdiqləyib. Missiya işğal altındakı ərazilərdə məskunlaşdırılan ermənilərin sayını vizual qiymətləndirmə yolu ilə müəyyən edib və ortaya çıxan rəqəmlər Azərbaycanın daha əvvəl açıqladığı rəqəmlərə xeyli yaxın olub. Missiya müəyyən edib ki, işğal altındakı ərazilərdə məskunlaşdırılan ermənilərin sayı 17 mindən çoxdur. Həmin missiyanın araşdırmasından əvvəl Azərbaycan bu rəqəmin 20-23 min arasında olduğunu bəyan etmişdi. ATƏT-in Faktaraşdırıcı Missiyası həmin hesabatında təkcə Laçın rayonu ərazisində 8-11 min erməninin yerləşdirildiyini müəyyən edib. Azərbaycanın məlumatlarına görə isə bu rəqəm 13 mindən artıqdır. Azərbaycan XİN bəyan edib ki, Laçın rayonunda əhalinin mütəşəkkil surətdə yerləşdirilməsinin missiya tərəfindən təsdiq olunması xüsusi narahatlıq doğurur. Belə ki, əvvəllər burada ümumiyyətlə ermənilər yaşamayıb.

Azərbaycan XİN bəyan edib ki, ATƏT missiyasının regiona göndərilməsi BMT Baş Assambleyasının prinsipial mövqeyi sayəsində mümkün olub. Bəyanatda qeyd olunub ki, bu missiya Azərbaycan ərazilərinin işğal olunduğu və BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistanla Azərbaycan arasında münafişəyə dair müvafiq qətnamələr qəbul etdiyi vaxtdan bəri ilk dəfə həyata keçirilib. **Minsk Qrupu həmsədrləri Faktaraşdırıcı Missiyanın hesabatı** ilə yanaşı məktub da yayıblar. Məktubda həmsədrlər işğal olunan torpaqlarda ermənilərin məskunlaşdırılması prosesinin dayandırılması, regionun demoqrafik strukturunda dəyişikliklərə son qoymaq tələbləri ilə çıxış ediblər və donor ölkələri məskunlaşmış əhalinin Ermənistanla qaytarılmasına yardım göstərməyə çağırıblar. Həmsədrlər xüsusi vurğulayıblar ki, bu vəziyyətin uzun müddət qalması sülh prosesini ciddi şəkildə mürəkkəbləşdirər.

2010-cu ilin sentyabrında BMT Baş Assambleyasının növbəti illik sessiyası zamanı Azərbaycan növbəti dəfə işğal altındakı ərazilərdəki

vəziyyət barədə qətnamə layihəsini müzakirəyə çıxarıb. Layihənin səsvermədən keçməsi şanslarının kifayət qədər yüksək olmasını nəzərə alan Ermənistan işğal altındakı Azərbaycan ərazilərindəki vəziyyəti araşdırmaq üçün **ATƏT-in Minsk Qrupu tərəfindən daha geniş mandata malik Sahə Qiymətləndirmə Missiyasının** bu ərazilərə səfər etməsinə razılıq verib. Minsk Qrupunun həmin il yaradılmış Sahə Qiymətləndirmə Missiyası Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsi ətrafında olan işğal edilmiş ərazilərdə ümumi vəziyyətin dəyərləndirilməsi məqsədilə 7-12 oktyabr 2010-cu il tarixlərində həmin ərazilərdə olub. **İkinci beynəlxalq missiya da məskunlaşdırma siyasətinin davam etdiyini təsdiqləyib**

Sahə Qiymətləndirmə Missiyası bir daha Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ermənilərin məskunlaşdırılma siyasətinin davam etdirildiyini, həmçinin infrastruktur dəyişikliklərin və iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirildiyini aşkarlayıb. Əyani qiymətləndirmə və yerli əhali tərəfindən verilmiş məlumatlara əsasən, Azərbaycanın işğal olunmuş yeddi rayonunda qanunsuz şəkildə məskunlaşmış ermənilərin sayı Missiya tərəfindən təqribən 14 min nəfər göstərilib. Bu köçkünlərin bir hissəsi bərpa edilən və ya yenidən inşa edilmiş evlərdə yaşayır.

Ermənistanın “yerləşdirmə üzrə dövlət proqramı”. İşğal ərazilərinə əhali yerləşdirilməsi fəaliyyətləri

Bəli, Ermənistanda belə proqram qəbul edilmişdir. Onu inkar etmək mümkün deyildir, çünki bununla bağlı təqdim edəcəyimiz materillər bu inkarı mümkünsüz edir. Erməni dilində olan bir sıra yayın orqanlarında bunlar yer almışdır. Ermənilər Azərbaycan torpaqlarında işğalın bütün forma və üsullarından istifadə edərək öz təcavüzkar niyyətini həyata keçirməkdədir. Ermənistan Respublikası və Dağlıq Qarabağ üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri miqrasiya siyasəti və

repatriasiyanım həyata keçirilməsidir. Mühəribədən sonrakı mərhələdə qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikasına” (DQR) ailələr köçürülərək iqtisadi baxımdan kasıb və ucqar bölgələrdə doldurmaq üçün cəhd etməlidir.

Araşdırmalar gösrərmişdir ki, **Kashatağ (Laçın)** 1990-cı illərin ikinci yarısından etibarən məskunlaşmaya meyli bir bölgə olmuşdur. Ermənilərin hazırladığı nəzərinizə çatdırdığımız bu sənəddə deyilir ki, **“burada görünməmiş əhali artımı hiss edilmiş, yüksək səviyyədə nəzarət, miqrasiya siyasəti yürüdülmüşdür. Bu yanaşmanın ən dəyərli təcrübəsi ilə üzləşməmək üçün pessimist yanaşma işığında ən effektiv strategiyaların analizi (üstünlük təşkil edən tendensiyaların təhlil edilməsi) çox vacibdir”**.

Göründüyü kimi, bunun üçün hətta istiqamətlər müəyyən edilmişdir. Həm də bu ermənilərin **“bu ərazilərə əhali köçürülmür”** yalanını ifşa edir. Bu sənəddə daha sonra deyilir: **(Onun tərcüməsini təqdim edirik)**

“Bu istiqamətdə aşağıdakı məsələlər qaldırılmalıdır:

- regionlara ailələrin köçürülməsi və iqtisadi mexanizmlərin işləməsi üçün əsas faktorlar hansılardır?
- köçürülməyə yardım edəcək, onun qalıcılığını təmin edə biləcək güclü tədqiq sahələri hansılardır?
- köçürülmə prosesində ən çox istifadə olunan ki, rabitə rejimləri hansılardır?

Bu sualların cavablarını aşağıdakı prinsiplərlə verə bilərik.

- köçürülməyə o amillər töhfə verə bilər ki, insanları buranın qalıcılığına inandıra biləsən.
- prinsiplər və mexanizmləri müəyyən edilməlidir.
- İnsan və sosial kapital köçürülmə prosesinə tətbiq edilməlidir
- Artsaxa (1994-cü ildən sonra) adamların köçürülməsi digər rayon və qəsəbələrdə model, təcrübə kimi istifadə edilməlidir.

A. Köçürülmə strategiyası.

Ermənistan üçün və Qarabağın “təhlükəsizliyi” üçün iki rayona köçürülmə strateji əhəmiyyət daşıyır. Laçın (Kaşatağ) və Kelbecer

(Karvacar). Buna erməni diasporu da çox əhəmiyyət verir və bu işə yardımlarını edir. Bununla əlaqədar hazırlanan sənəddə (onu bir ermənicə mənbədən əldə edə bildik) deyilir:

Köçürülmənin İlk addımları səhvlərlə müşayiət olunub, qərar qəbul edənlərin (icma liderləri, fəalları, könüllüləri və başqaları) yanlışları olmuşdur və bu səhvlərin nəticəsində bir çox köçkün var ki, buranı tərk edib. Hərtərəfli strategiya və fəaliyyət istiqamətlərinin olmaması köçürülmə proqramının əhəmiyyətli bir hissəsi həyata keçməyib. Köçürülmə İdarəsi tərəfindən bu günə qədər rayonlarında idarəçilik hərtərəfli köçürmə strategiyasını müəyyən edən sənəd olmasına baxmayaraq ona əməl edilməmişdir. Hökumət və onun rəhbərliyi sərəncamında olanlara nəzarəti yaxşı şəkildə həyata keçirə bilməmişlər.

Bir çox suallar cavabsız qalır. Məsələn, ünvanlı köçürülmədə qüsurlar var, köçürülmə zamanı keçmiş yaşayış yerindən maksimum dəstək almaq lazımdır ki, immiqrant qrupların məhdud resursları yaxşılaşdırılsın, bu cür proqramların müstəqilliyini təmin etmək qəsəbələrdə, sonuncu yaşayış yerində hər həyata keçirilməlidir. Bəzi yerlərdə köçürülmə strategiyasının olmaması belə riskləri minimuma endirmək üçün gələcəkdə yaşayış üçün seçim qarşısında qoya bilər. Bəzi hallarda, kortəbii hərəkət edən həddindən artıq yerləşdirilməyə gətirib çıxardır və bu problemlər yaradır, fəaliyyət planını yaşayış yerinə və prioritetlərə görə müəyyən etmək lazımdır. Müvafiq yerlərin ayrılması bu proqramı inkişaf etdirmək üçün lazımdır:

B. İnfrastrukturun tam qurulması

Kaşatag bölgəsinə köçürülmə prosesinin uğurla təmin edilməsi üçün zəruri ilkin şərtlərdən biri əhalisi burada insanların artım təmin etməkdir, bunun üçün zəruri həyat şəraitinin olmasına mane olacaq problemlərin aradan qaldırılmasıdır. ən yaxşı vəziyyət, iqtisadi cəhətdən ən sərfəli və səmərəli üsul insan resurslarıdır. Ayrı-ayrı şəxslər investisiya qoymaqda maraqlı deyillər, buna görə də diasporun yardımına və erməni fondlarının yardımlarını cəlb etmək lazımdır.

C. Qiymətləndirmə meyarları. köçürülməsi məqsədi

Ekspertlərköçürmə strategiyasının məqsədlərinin qiymətləndirilməsi üçün aydın meyarların lazım olduğuna diqqət çəkmişlər bəzi ekspertlərin qənaətinə görə, meyarlardan biri öz-özünü təmin etməkdir (belə yaşayış şəraiti yerli region öz qaynaqlarına və onun potensialına söykənəcək və inkişafa imkan verəcək): bu meyar bəlkə də ən iddialıdır, çünki faktiki olaraq heç bir icmada bu deyilənləri tam təmin etmək mümkün deyildi.

D. Təbii artım və ya immiqrasiyanın stimullaşdırılması

Köçürülmə strategiya yerli əhalinin təbii artımını təşviq edilməsi ilə aparılmalıdır və yeni immiqrantları cəlb etmək, ortaya çıxan suala əglibatan cavab olmalıdır: əsas məqsəd immiqrasiyanın təşkili olub, onun əhəmiyyətli bir amil kimi ortaya qoyulması olmalıdır , ərazilərdən tam potensialla istifadə edilməli. təbii artım rejimi yeni sakinləri cəlb edilməsi üçün çox vacibdir,

E. Köçürülməyə mütəxəssislərin cəlb edilməsi və təhlükəsizlik

Köçürülmə vətənpərvər akt elan olunmalı, onun cəlb edilməsinin mahiyyətə həmin qruplar üçün təqdimatı məhdudlaşmamalıdır, iqtisadi və ya sosial müavinət verilməlidir, köçürülmə strategiyası "sosial paket"lə- mənzillərin verilməsi, torpaq sahələrinin ayrılması ilə müşayiət olunmalıdır. Köçürülmə imkanlarına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, yeni sakinləri iqtisadi rifaha inandıra biləsən. Sosial müavinət tələbləri dərhal yerinə yetirilməlidir digər bir çox amillər qeyd edilməlidir. Gözəl təbiət və mülayim iqlim, heyvandarlıq üçün əlverişli şərait, siyasi sabitlik, təhsil və gənclərin hər qrupunun ehtiyaclarını nəzərə alaraq mənzillərin bölüşdürülməsi və b. yaxşı həyat təzi və müstəqil həyat, ümidverici fəaliyyət kimi təqdim olunmalıdır. iqtisadi sabitlik və təhlükəsizlik zəmanətləri köçürülmədə əhəmiyyətli amil ola bilər.

Daha sonra,

- Biznes, investisiya təşviqi,
  - Diaspor, beynəlxalq təşkilatlar və fondlar ilə əməkdaşlıq edərək investisiyanın cəlb edilməsinə nail olmaq. Köçürülmə zonalarının sosial və mədəni inkişafı ,
  - Televiziya ilə bu gələn ailələrin yaxşı həyat tərzini işıqlandırmaq
  - Turizm, xüsusilə eko-turizmin inkişafı ,
  - Gəlməmişdən əvvəl köçürülən insanlara maliyyə yardımı,
  - kreditlər verilməsi (xüsusilə mal-qara) immiqrantlar üçün müsbət signal ola bilər,
  - yeni qaydalar tətbiq etmək ,
  - evlərə marağı əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq üçün mediadan istifadə informasiya yayılması,
  - Yerli əhalinin istirahət yerləri.
  - Investisiya mühitinin qorunması,
  - Sosial-iqtisadi vəziyyəti,
  - İmmiqrant gözləntilərini aydınlaşdırmaq ,
- (bəzən dövlət dəstəyi gözləmələri hətta iqtisadi köçürülmə prosesinin arzuolunmaz sosial nəticələri ilə yanaşı, sosial təhlükəsizlik proqramları asılı həssas qrupların sosial-iqtisadi vəziyyətin formalaşmasında dövlət və vətəndaşlar arasında əlaqələri əhəmiyyətli dərəcədə zədələyə bilər və sosial (evlərinin təmiri üçün, misal üçün) investisiya və ictimai dəstək verilməməsi bu ailələri soyuda bilər).

Tikinti materialları və digər materiallar bolluğu yaratmaq, (Respondentlərin fikrincə, tikinti materialları, lakin evlərin yenidən qurulması probleminin əhəmiyyətini demək olar ki, heç bir baxılması üçün yüksək tələbat, mağazalar heç bir var bəzi kəndlərində açıq dövlət müdaxilə olmalıdır, və kiçik kreditlərin verilməsi vasitəsilə mümkün edir).

İnşaat mağazalar , marketlər, apteklər yaradılması,

Mal-qaranın alınması üçün kredit prosesinin yaxşılaşdırılması.

Kənd təsərrüfatı kreditləri üçün şəraitinin yaxşılaşdırılması, (Respondentlərin fikrincə, kreditlərin şərtlərinə kənd təsərrüfatı

ödəmə ekvivalenti ilə verilmiş kənd təsərrüfatı kreditləri bir il üçündür, lakin bu daha yaxşı planlaşdırıla bilər)

Regional və iqlim şəraiti ilə bağlı kənd təsərrüfatı kreditləri.

Uzunmüddətli kənd təsərrüfatı investisiyalarının verilməsi ilə köçürülməyə təşviq.

Köçürülmənin təşviqi, güzəştlər və s. əhatə edir. Göründüyü kimi hər şey bu ərazilərə əhali yerləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Ermənilər buna nə dərəcədə nail olurlar? Araşdırmalarda görünəcəkdir.

Əhali yerləşdirilməsi ilə əlaqədar verilən “qərarlar” və onun icrası

Ermənilərin “əhali yerləşdirilməsi ilə bağlı dövlət səviyyəsində heç bir qərar yoxdur” fikri də bir erməni yalanıdır. Bu da sübutlar...

Araşdırmalarımız zamanı bəlli oldu ki, belə qərarlar 1995-ci ildən bəri qəbul olunub. İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərini talayıb məhv etmək siyasətindən burada əhali yerləşdirmə siyasətinə qədər uzun bir yol keçilmişdir. Dağlıq Qarabağa və xüsusən işğal olunmuş Azərbaycan rayonlarına köçürmə, əhali yerləşdirmə ilə bağlı Ermənistanın siyasi-analitik mərkəzlərində hazırlanmış analitik təhlil materiallarına diqqət etsək buna necə əhəmiyyət verildiyinin şahidi olarıq. “Miq” (Fikir) Araşdırma Mərkəzinin hazırladığı bu materiala diqqət edək. Həmin qərarın adı belədir:

“Artsaxın azad olunmuş ərazilərinə əhali yerləşdirmə ilə bağlı “Artsax Respublikası” “hökumətinin” qərarı.

Bu qərarla əlaqədar bir materialda deyilir ki, *“Kaşatağ rayon əhali yerləşdirmə şöbəsinin rəisi Robert Matevosyana görə yeni sakinlər üçün evlər tikilmir, bu əvvəllər Karvacar rayonunda da belə olmuşdu, azərbaycanlılardan boşalmış və yaşanmalı vəziyyətdə olan evlər var, bunları isə mütəxəssislər üçün ayırırıq , bəzi ailələrə isə inşaat materialları ayrılır , müvəqqəti*

evlərdə məskunlaşanları da evlə təmin etməyi bizim şöbə öz üzərinə götürür. Həddi buluğa çatan gənclərin qeydiyyatı alınmasından sonra onlara da mənzil ev ayırmaq işini DQR rəhbərliyi öz üzərinə götürüb. Bunlara yardım məqsədi ilə ailə başçısına 20000 min dram, digər ailə üzvlərinin hərəsinə 5000 dram birdəfəlik yardım edilir, ailə üzvlərinin sayından asılı olaraq hər ailəyə 10 il müddətinə 0,5 %-lə 160000-320000 kredit verilir, bundan əlavə yol xərçi kimi 15000 dram verilir. Bundan əlavə aylıq 1200 dram həcmində elektrik pulu da verilir (“ Yeni yerlərə yerləşən sakinlərin istifadə etdikləri elektrik və ya yanacaq xərcləri üçün maliyyə yardımı ayrılması barədə Dağlıq Qarabağ Respublikası” hökumətinin qərarı, 19 fevral, 2007, N65) Bu rəsmi yardımdır. Qeyri-rəsmi olaraq yardımlar isə bundan bir neçə dəfə çoxdur. Son 1-2 ildə “Kaşatağ” Xeyriyyə Fondunun yardımları olduqca çoxdur, xüsusən Suriyadan gələn erməni ailələrinin nəqliyyat xərclərindən başlayaraq yemə-içmə ərzaq təminatına qədər hər şeyi onlar üçün fond təmin edir, hökumət onlar üçün xüsusi şərait yaradır və gəlişlərini dəstəkləyir.

Göründüyü kimi, belə qərarlardan biri də adını çəkdiyimiz 19 fevral, 2007-ci il tarixli 65 nömrəli “ Yeni yerlərə yerləşən sakinlərin istifadə etdikləri elektrik və ya yanacaq xərcləri üçün maliyyə yardımı ayrılması barədə Dağlıq Qarabağ Respublikası” hökumətinin qərarıdır.

Digər bir qərarsa “DQR ərazisində yenidən yerləşmiş ailələrə ayrılmış güzəştlər haqqında” “DQR Hökumətinin” 2003-cü il 15 aprel tarixli qərarıdır.

Bir erməni araşdırmasında deyilir ki, “Köçürülmə məsələsi hər zaman gündəmdə olan məsələdir. Dağlıq Qarabağ və Ermənistanla bitişik olan Laçın və Kəlbəcərdə miqrasiya və repatriasiya siyasətin həyata keçirilməsinin qarşısının alınması ilə yanaşı “Dağlıq Qarabağ Respublikası” (DQR) Ermənistan Respublikası və Dağlıq Qarabağ üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən yerlərdə post-mühafizə məntəqələri yaradılmış və onlar buraya gəlib gedən ailə və şəxsləri kontrol altına alır və birbaşa onlarla təmasa girir, onlarda milli duyğuları oyudaraq burada yaşamağa həvəsləndirir. Köçürülmə iqtisadi baxımdan kasıb və ucqar bölgələrdə yaşayanlar üçün uyğun bir variantdır və iqtisadi stimullarla buraya cəlb edilməsi qərara alınmışdır. bu istiqamətdə təbliğat on şəhər və kənd icmaları arasında bölüşdürülmüşdür. Köçürmə siyasəti tövsiyələrlə həyata keçirilə bilməz. “DQR” rəhbərliyi xüsusi plan tutmuşdur. Araşdırmanın uğuru göz qabağındadır. Bu təbliğat nəticəsində Kaşatağ (Laçın) rayonuna gözlənildiyindən daha çox əhali yerləşdirilmişdir. 90-cı illərin ikinci yarısından etibarən görünməmiş əhali artımı müşahidə olunmuşdur. Bu yanaşma ən dəyərli təcrübə Kaşatağ təcrübəsidir. Ermənistan mühacirətdə olanların üstünlük təşkil etməsi tendensiyaları təhlil edərək bu qənaətə gəlmək mümkündür ki, miqrasiya üçün yüksək səviyyədə nəzarət və

pessimist yanaşma işığında ən effektiv strategiyaların tətbiqi əhəmiyyətli bir iş ola bilər .

Ermənistan mənbələrində, erməni rəsmilərinin açıqlamalarında da işğal altındakı ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırmanı təsdiqləyən faktlara müntəzəm rast gəlinir. Məsələn, 2012-ci ilin aprelinde Ermənistanın “Panarmenian” agentliyi qondarma Dağlıq Qarabağ “hökumətinin” üzvü Narine Astçatryana istinadən xəbər yayıb ki, son beş ildə Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərinə 600-dən çox erməni ailəsi köçürülüb. Həmin ailələrin əksəriyyətinin qoşunların təmas xətti yaxınlığında məskunlaşdırıldığı bildirilib.

Təkcə 2010-cu ildə Azərbaycanın işğal altındakı Laçın rayonu ərazisində 199 erməni ailəsi (616 nəfər) məskunlaşdırılıb. 2011-ci ilin ilk aylarında isə Laçında daha 50 ailə yerləşdirilib. 2011-ci ilin sonuna qədər isə ümumilikdə Laçın rayonu ərazisində 300 ailənin məskunlaşdırılması planlaşdırılırdı. Dağlıq Qarabağdakı qanunsuz rejimin rəsmiləri deyiblər ki, bu əraziyə köçürülənlərə və daimi məskunlaşmağa razılıq verənlərə güzəştli kreditlər ayrılır, onlar tikinti materialları, həmçinin köçmə və əmlakın daşınması üçün nəqliyyat vasitələri ilə təchiz olunur. Livanda fəaliyyət göstərən «Artsax» fondu tərəfindən Laçında məskunlaşdırılmış erməni ailələrindən hər birinə kənd təsərrüfatı yaratmaq üçün 2700 ABŞ dolları məbləğində güzəştli kredit verilib. Erməni diasporunun yerləşdirməyə yardımları

Erməni dilində efirə çıxan “Azadlıq”(Azatutyun) radiosunun bir proqramında Karvacar və Kaşatağa əhalini necə yerləşdirmədən danışılır (Թաթրուլ Հակոբյան Ինչպես վերաբնակեցնել և վերականգնել Քաշաթաղն ու Քարվաճառը, Երկուշաբթի, 24 սեպտեմբեր, 2012) Bəlli olur ki, Ermənilər Azərbaycana aid ərazilərə -Kashatağ ə Karvaçara əhalinin yenidən köçürülməsi və bu ərazilərin bərpası üçün xüsusi proqrama malikdirlər .

Deyilir ki, Karvaçar və Kashatağın yenidən qurulması və Ermənistan və Artsax arasında olan bu bölgələrin 5 milyon kvadrat kilometrində yalnız 12-13 min insanın məskunlaşması razı sala bilməz.

Dağlıq Qarabağda yaşayan 50-dən çox ailələr üçün "Artsax" fondu və Artsakh Roots Investment şirkəti livanlı erməni iş

adamları ilə birlikdə buraya gələrək ailələri ziyarət etmişlər. Onlar burada məskunlaşanlar üçün kənd təsərrüfatını inkişaf etdirməyi hədəfləyən iqtisadi imkanlardan danışıraq onlara kənd təsərrüfatı, heyvandarlıq və arıçılıq üçün pul ayırdıqlarını bildirmişlər, uzunmüddətli kreditlərlə o məqsədi daşıyır ki, ailələr arxayın olsunlar ki, onlar bu örgütlər tərəfindən təminat altına alınacaq, onların bu torpaqlarda qalıb yaşamaları üçün hər şey ediləcək.

Ermənilər bu ərazilərə əhali yerləşdirmənin uzunmüddətli strateji hədəflərini müəyyən etmiş və onları, necə deyərlər, hətta qərara da bağlamışlar. Bu qərarların yerinə yetirilməsi ilə bağlı ermənicə mətbuatda, elektron kütləvi informasiya vasitələrində təhlillər aparılmış, qənaətlər bildirilmişdir. Onlar araşdırıb ortaya qoya bilmişlər ki, bu işi görmək üçün aşağıdakı problemlər ortaya çıxa bilər.

Regionun gəlişməsində və iqtisadiyyatın fonunda köçün əsas səbəbləri hansılardır?

- köçürülməni təmin edə biləcək tədqiq sahələri hansılardır?
- köçürülmə prosesində ən çox istifadə olunan rabitə resursları necə həll olunacaq?
- köçürülmədə uğurlu töhfə hesab olunacaq dəyərlər, prinsiplər və mexanizmlər hansılardır?
- insan resursları və sosial təminat və kapital köçürülmə prosesinə necə tətbiq olunacaq?
- Artsaxa 90-larda köçürülmə digər rayon və kəndlərə əhali yerləşdirilməsində model, təcrübə kimi.

Digər məsələlər də qarşıya çıxarkən “düşmənin” xəbər tutmaması üçün mətbuata çıxarılması uyğun hesab edilmir, göstərişlər əsasən şifahi verilir. İcma üzvləri ilə köçürülən ailələrlə söhbətlər tədqiqat aparılan məsələnin öyrənilməsi, tətbiqi, miqrasiyaya təsiri baxımından fəal rol alanların müəyyənləşdirilməsinin əhəmiyyəti vardır. Bunun üçün əsas motivasiya müəyyən sənədlərin köçürülmə zamanı hazırlanmasıdır. Bu işdə təşkilat, tarixlər, nəşrlər və ictimai məlumat materialları, rəsmi sənədlər və elmi təhlil, ekspertlərin müsahibələri, araşdırmalar, fərziyyələr və yenidən yoxlama planlı şəkildə aparılmalıdır.

Kəlbəcərdə əhali yerləşdirilməsi hansı məqsədi güdür?

Birmənalı şəkildə demək olar ki, Kəlbəcər Ermənistanla Dağlıq Qarabağ arasında olan əsas keçid olduğuna görə Ermənilər buranı əldən vermək istəmərlər və buraya əhali yerləşdirməklə gələcəkdə bu əhalinin hüquqlarını bəhanə edərək buraları boşaltmaq istəməyəcəklər. Əsas siyasət budur.

Bu mənada Kəlbəcəri ermənilər "tarixi Ermənistan"ın içərisinə daxil ediblər. "Karvacar" adlandırdıkları ("Kar"-ermənicə daş, "vacar" isə satmaq deməkdir) bu qədim türk məskəninin guya yalnız "son 100-150 il ermənisiz qaldığını" iddia edərək buraya əhali məskunlaşmasına xüsusi əhəmiyyət verirlər.

"Kəlbəcər" toponiminin mənşəyi qədim türk dilində (oykonimin ilkin forması Kevliçer kimi qəbul edilib) "çay üstündə qala" deməkdir. Kevli "çayın üstü", çer/car "qala" mənasını verir. Yaşayış məntəqəsinin yerləşdiyi qayada Tərtərçay çayı boyunca cərgə ilə düzülmiş qədim süni mağaralar mövcuddur. Buna görə də mütəxəssislər toponimi kevil/kəvl və qədim türk dillərindəki cər (qaya, yarıqan) komponentləri ilə əlaqələndirirlər.

Kəlbəcərdəki oronomik toponimlərin hamısı türk mənşəlidir. Bir sıra qədim türk tayfalarının adı bu gün də bu toponimlərdə yaşayır. Ermənilər bu rayonu işğal edəndən sonar burada toponimlərin adını dəyişdirməyə başladılar. Kəlbəcər şəhərinin özünü heç bir anlamı olmayan Karvacar (ermənicə kar- daş, vacar- satmaq) adlandırmışlar.

Kəlbəcər ən qədim insan məskənlərindən biridir. Bu ərazidə ibtidai insanın təşəkkül tapması və formalaşması dördüncü geoloji dövrlə bağlıdır. Bu dövr isə 4 milyon ildən artıq bir tarix deməkdir. Kəlbəcərdəki mağara düşərgələrində aparılmış arxeoloji tədqiqatlar sübut edir ki, ibtidai insan icmasının ilk əmək alətləri həm də bu yerlərdə yaradılıb.

Kəlbəcər ərazisində 30 min ildən çox tarixi olan qədim yaşayış məskənləri, 6 min il yaşı olan qaya təsvirləri, çöp şəkilli qədim türk əlifbası nümunələri aşkar edilib. Buradakı daş abidələr Şimali Azərbaycanda erkən dövr türklüyün, atəşpərəstliyin, xristianlığın, VII əsrdən isə İslamın yayıldığı dövrlərdə yaradılıb. Kəlbəcərdə "Türk qəbristanlığı" adı ilə tanınan bir neçə qədim məzarlıq var. Bunların ən

böyüyü Tirkeşəvənd, Kəlbəcər, Zar və b. kəndlərin ərazisindədir. Qəbristanlıqlar müxtəlif əsrlərdə yaradılmış, forma və ölçüləri ilə bir-birindən fərqlənən at, qoç, sandıq qəbirüstü fiqurlar, başdaşı və günbəzlərlə zəngindir. Kəlbəcər 1993-cü ilin aprel ayının 2-dən Ermənistan ordusunun işğalı altındadır. Dağlıq Qarabağ ərazisindən kənarda yerləşən Kəlbəcər rayonunun Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi nəticəsində dinc əhaliyə vəhşicəsinə divan tutulub, yerli əhali min illər boyu yaşadığı ata-baba torpağından qovularaq didərgin salınıb. Kəlbəcərin işğalından sonra 3205 sayılı iclasda BMT Təhlükəsizlik Şurası 822 sayılı Qətnamə qəbul edib. Qətnamədə bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər və Azərbaycanın digər işğal olunmuş rayonlarından dərhal çıxarılması tələb olunur. Lakin indiyədək həmin qətnamədən irəli gələn hər hansı öhdəlik yerinə yetirilməyib. Kəlbəcər rayonunun əhalisi Azərbaycan Respublikasının 56 rayon və şəhərinin 707 yaşayış məntəqəsində qaçqınlıq şəraitində yaşayır. Kəlbəcər rayonu ərazisində qalmış 13.000-dək fərdi mənzil, 37.852 ha meşə sahəsi indi də talan olmaqdadır. BMT-nin və ATƏT-in prinsiplərinə zidd olaraq 1999-cu ildən Kəlbəcər rayonu ərazisində ermənilərin məskunlaşdırılması başlanılıb. Göründüyü kimi Dağlıq Qarabağ və işğal olunmuş digər ərazilərimizdə ermənilərin yerləşdirilməsi davam etdirilir. Danışıqlar zamanı Dağlıq Qarabağın kənarındakı rayonların geri verilməsi belə, ermənilərin gündəmini məşğul etmir. Hətta bu məsələlər danışıqlar predmeti kimi ortaya çıxarkən milliyətçi təşkilatlar hakimiyyətə təzyiqlər göstərirlər ki, həmin ərazilərin Azərbaycana verilməsindən söhbət gedə bilməz. "Yerkrapa", "Sərdarabad" kimi təşkilatlar dərhal hədəzlərlə ortaya atılır. "Ərəb baharı" Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində süni məskunlaşdırma prosesini sürətləndirib. Yaxın Şərqə baş verən iğtişaşlardan sonra bu proses pik həddinə çatıb. Suriya və digər ölkələrdən buraya gətirilib məskunlaşan ailələr var. Ermənilərin Kəlbəcərin məskunlaşması ilə ilgili çəkib yaydıqları bu video yuxarıda deyilənlərin bariz nümunəsidir. Ermənilərin çəkib yaydıqları bir videoda ermənilərin Kəlbəcərdə necə məskunlaşdıqları, onların qədim Azərbaycan torpaqlarını necə öz adlarına çıxdıqları görüntülənir. Kəlbəcərin ən hündür yerində dayanıb bu yerlərin ermənilərə aid ərazilər olduğunu qələmə verən erməni gənci özü də xaricdən buraya könüllü yaşamağa gələnlərdəndir. "Karvacar" adlandırdığı ("Kar"-ermənicə daş, "vacar" isə satmaq deməkdir) bu qədim türk məskəninin guya yalnız son 100-150 il ermənisiz qaldığını və nəhayət, öz sahibinə qovuşduğunu həyasızcasına iddia edən erməni gənci

burada yerləşdirmə planının istədikləri kimi getmədiyindən narazıdır. Deyir ki, keçmiş hakimiyyət yanlış olaraq buraları dağıdıb talamaq siyasəti yürütmüşdü, bu o demək idi ki, nə zamansa buranın Azərbaycana təhvil veriləcəyi anlaşılırdı. Amma 1998-ci ildə "azad olunmuş" 7 rayonun hamısına ermənilər gətirilərək, onları burada yerləşdirmək bir qərara bağlandı və Kananyanın dediklərindən belə çıxır ki, ondan sonra buraya əhali gəlib yaşamağa başladı. İndi Kəlbəcərin **122 kəndindən 15-16-da məskunlaşma gedir**. 2007-ci ildən "DQR" "prezidenti" Bako Saakyan və onun separatçı komandası keçmiş rəhbərlərdən fərqli olaraq erməni milli maraqlarının ifadəçisi kimi çıxış edirlər. Kəlbəcər şəhərinin aşağı hissəsində videodan da görüldüyü kimi, əhali yerləşdirilib və onlar burada yaşamaqdadır, evlərin bir çoxu bərpa olunub. Bu evlərdə həm buranı özünə məskən seçənlər, həm də buraya çalışmağa gələnlər yaşayırlar. Onun sözümdən anlaşılır ki, 2005-ci ildə burada mənzil tikilməsi dayandırılmışdı. İndi isə bu işə yenidən başlanılıb. Gəlmə erməni Aleksandr Kananyanın sözümdən belə çıxır ki, ermənilər bu torpaqları heç vaxt Azərbaycana verməyəcəklər və bunda ısrarlıdırlar. Murovdan Araz çayına qədər ermənilərin məskunlaşdığı yüzlərlə kənd-qəsəbə var. Kəlbəcər və Laçın rayonları faktiki olaraq Qarabağı ərazicə Ermənistanla bağlayıb. Təbliğ olunan siyasət budur. Erməni diasporu da bu işə yardımlarını əsirgəmir. Suriyadan qaçqın düşənlərin bir çoxunun məhz bu aralıq ərazidə yerləşdirilməsi də göstərir ki, həmin torpaqlar könüllü surətdə boşaldılmayacaq. Adışəkilən videoda deyilir ki, məskunlaşdırıldıqları Azərbaycan ərazilərində doğulan erməni uşaqları buranı öz vətənləri sayır və onlar özləri buranın ən etibarlı müdafiəçiləridir. Deyilir ki, bu işi ermənilər davam etdirməlidir. Görüldüyü kimi Dağlıq Qarabağ və işğal olunmuş digər ərazilərimizdə ermənilərin yerləşdirilməsi davam etdirilir. Danışıqlar zamanı Dağlıq Qarabağın kənarındakı rayonların geri verilməsi belə, ermənilərin gündəmini məşğul etmir. Hətta bu məsələlər danışıqlar predmeti kimi ortaya çıxarkən milliyətçi təşkilatlar hakimiyyətə təzyiqlər göstərirlər ki, həmin ərazilərin Azərbaycana verilməsindən söhbət gedə bilməz. "Yerkrapa", "Sərdarabad" kimi təşkilatlar dərhal hədələrlə ortaya atılır. "Sərdarabad" hərəkatının rəhbəri, keçmiş terrorçular Alex Yeniqomşyan, Jirayr Sefilyan və millət vəkili Zaruhi Postanç yan birlə bəyanat verərək Artsax Respublikasının Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prosesində "azad edimiş" torpaqların heç bir vəchlə Azərbaycana qaytarılmayacağını önə sürmüşlər. Qarabağın Aranı da Dağlıq hissəsi də ermənilərindi, bu millətin etnik vətən biridir. 70 ildə Azərbaycan ləzgilər, tatlar, talışlar, ermənilər, udinlə, və s. bölgədə yaşayan yerli xalqların assimilyasiyasını həyata

keçirmək üçün cəhd etmişdir. "Madrid prinsipləri" əslində 1921-ci ildə yaşananları yenidən həyata keçirmək üçün edilən bir fəaliyyətdir, Azərbaycanda ermənilərə qarşı soyqırım həyata keçirmək üçün cəhddir. Biz bütün ermənilərə müraciət edirik ki, erməni soyqırımını davam edə bilər, indi Artsax və işğaldan azad olunmuş ərazilərdə də baş verən qarşıdurmalarda, Ermənistanın və erməni xalqını üzləşdiyi problemlər təhlükəli nəticələ verə bilər. "Onlar bu ərazilərin Azərbaycana qaytarılmaması üçün erməni xalqını yenidən silaha sarılmağa səsləmişlər. Bu o deməkdir ki, işğal olunmuş bu ərazilər elə də asanlıqla azad edilməyəcək. Kəlbəcər isə heç vaxt Dağlı Qarabağın ərazisi, Dağlıq Qarabağa daxil olan rayon deyil. 1993-cü ildə işğal edilən Kəlbəcərin Dağlı Qarabağı ərazisi olmadığı BMT-də də təsdiqlənib və məhz Kəlbəcərin işğalından sonra BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan ordusunun Azərbaycan torpağını işğal faktını təsdiqləyərək, işğalçıların zəbt etdikləri ərazidən qeyd-şərtsiz çıxması barədə növbəti qətnamə qəbul edib.

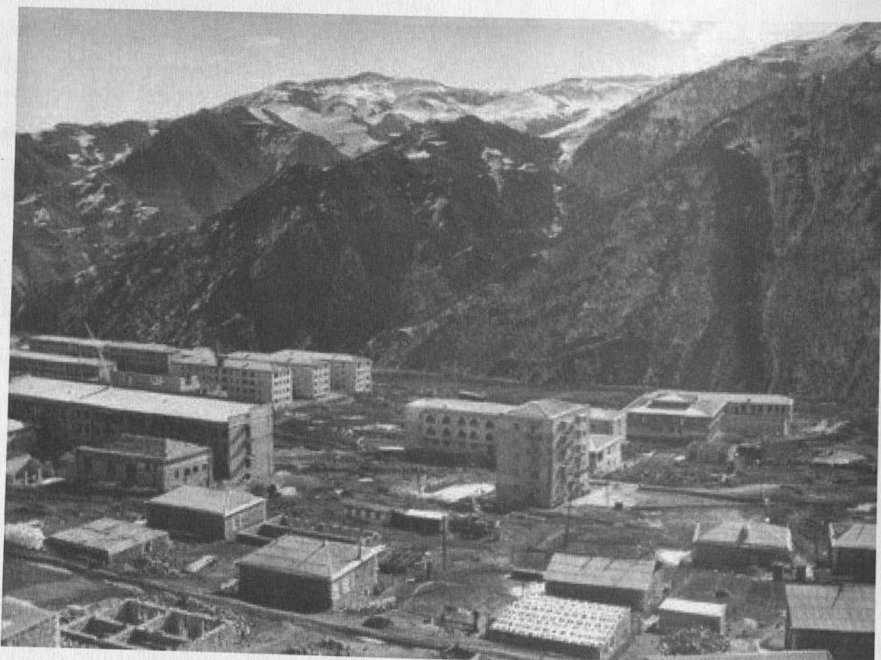

Kəlbəcərin mərkəzindən bir görünüş

Kəlbəcər Riko Rivera şəhəri (ABŞ, Kaliforniya) ilə "qardaş" olub

Azərbaycanın işğal altındakı Kəlbəcər və ABŞ-ın Kaliforniya ştatındakı Piko Rivera şəhərləri qardaşlaşıb. Amerikanın Milli Erməni

Komitəsinə (ANKA) istinadən məlumatına görə, bu barədə Piko Rivera şəhər şurası qərar qəbul edib. Qətnamədə şura üzvləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsi qurbanlarını yad ediblər. Sənəddə Kəlbəcər və qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası" sakinlərinin fəlakət qarşısında sadıqlıq və qətiyyət nümayiş etdirdikləri vurğulanıb. Səsvermədən sonra Şura üzvləri qətnaməni qəbul etməkdən qürur duyduqlarını bildiriblər. Onlar bu sənədə şəhər rəhbərlikləri ilə erməni icmaları arasında davamlı əməkdaşlıq kimi yanaşdıqlarını bildiriblər. Qətnaməni ANKA rəsmiləri də alqışlayıblar...

Kəlbəcərdə qanunsuz arxeoloji

qazıntıların məqsədi nədir? Erməniləşdirilmiş 200 abidə

Dağlıq Qarabağdakı qondarma rejim artıq 8 ildir ki, işğal altındakı Kəlbəcər rayonu ərazisində maddi-mədəni abidələri aşkarlanması və sənədləşdirilməsi - daha doğrusu erməniləşdirilməsi ilə bağlı proqram həyata keçirir. Qondarma rejimin "turizm və tarixi abidələrin qorunması üzrə idarəsi"nin rəhbəri Sergey Şahverdyan yerli jurnalistlərə açıqlamasında deyib ki, illər ərzində Kəlbəcər ərazisində 200-dən artıq tarixi abidə aşkarlanıb. Bu abidələr tunc dövründən tutmuş orta əsrlərə kimi olan müxtəlif dövrləri əhatə edir. Onların arasında kilsələr, qəbir daşları, qalalar və yaşayış məskənləri üstünlük təşkil edir. Şahverdyanın sözlərinə görə, artıq sənədləşdirilmiş abidələr yerli hökumət tərəfindən qorunur. Ümumilikdə isə onun məlumatına görə, Dağlıq Qarabağ ərazisində 4 mindən artıq tarixi abidə qeydiyyatda alınıb.

Qarabağ erməniləri isə iddia edirlər ki, aşkar olunmuş abidələr bu torpaqlarda tarixən erməni yaşayış məskənlərinin mövcud olduğunu sübut edir.

İş o yerə çatıb ki, Laçın və Kəlbəcər rayonlarına erməni ailələrinin köçürülməsi layihəsinin reallaşması üçün lotereya oynanılır". Bu barədə separatçı Dağlıq Qarabağ rejimin "baş naziri" Ara Harutyunyan bildirib. Onun sözlərinə görə Laçın və Kəlbəcər rayonlarına erməni ailələrinin köçürülməsi perspektiv planda nəzərdə tutulub. Lakin

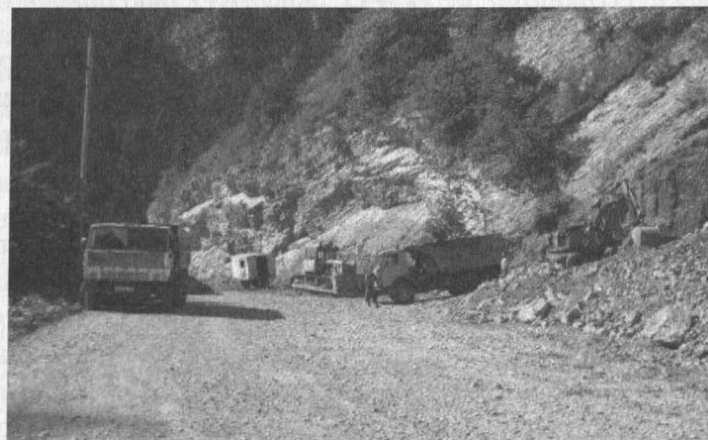
qondarma qurumun "hökumət başçısı" layihənin reallaşması üçün külli miqdarda vəsait lazım olduğunu da etiraf edib. A. Harutyunyan proyektin 30 milyon drama (təxminən 12 milyon dollar) reallaşacağını söyləyib. "Pulu yığmaq üçün bizim tərəfimizdən lotereya oynanılır. Biz erməni ailələrinin məskunlaşma prosesini

sürətləndirməliyik. Hazırda Kaşatağ rayonunda (Laçında) 10 min ailə yaşayır". A. Harutyunyan Dağlıq Qarabağa bitişik bəzi rayonlara kütləvi şəkildə əhalinin yerləşdirilməsi ilə bağlı prosesin davam etdirildiyini bəyan edib. Qeyd edək ki, Azərbaycanın işğal altında olan bölgələrində qanunsuz olaraq erməni ailələri

məskunlaşdırılır. Suriyada vətəndaş müharibəsi başlayandan sonra isə bu ölkədə yaşayan ermənilərin Dağlıq Qarabağ və ona bitişik rayonlara məskunlaşdırılması intensiv hal alıb. Son məlumatlara görə 3 ildə 3 mindən çox Suriyadan gələn erməni Qarabağda yerləşdirilib. Bu həm də erməni lobbisi həm də "Tufenkyan" və "Kaşataq" xeyriyyə fondlarının maliyyə dəstəyi ilə reallaşır ("Modern.az")

Ermənilər Laçın və Kəlbəcər rayonlarının ərazicə Ermənistanla bütövləşdirilməsinə çalışırlar. Bəllidir ki, "Ermənilərin Laçın və Kəlbəcərlə bağlı xüsusi planları var. Və onlar bu bölgələri sülh danışıqları ilə də Azərbaycana vermək fikirləri yoxdur. Laçın və Kəlbəcər Dağlıq Qarabağ və Ermənistanla ərazi cəhətdən bütövləşdirir. Belə bir fikir olmasaydı "ac Ermənistan" Vardenisdən Kəlbəcəyə milyonlar töküblə yol çəkməzdi".

GEĞARKUNİK(GÖYÇƏ) - KƏLBƏCƏR MAGİSTRAL YOLU NƏYƏ XİDMƏT EDƏCƏK

"Hayastan" ümumerməni fondu 1992-ci ildə təsis edilib. Fondun əsas vəzifəsi Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda "ümummilliyə layihələrin" həyata keçirilməsi və infrastrukturun inkişaf etdirilməsidir. Ermənistan prezidentinin sədrlik etdiyi "Hayastan" fondunun

qəyyumlar şurasına dünya erməni diasporunun nüfuzlu nümayəndələri daxildir.

Fondun iyirmiillik fəaliyyəti sayəsində ümumi uzunluğu 476 kilometr yollar, 517 kilometr su kəmərləri, 144 kilometr qaz kəməri, 70 kilometr elektrik xətlər salınıb.

Bundan başqa, 334 məktəb və uşaq bağçası, 424 yaşayış binası, 70 tibb müəssisələri, 53 idman və mədəniyyət mərkəzləri yenidən tikilib və abadlaşdırıldığı bildirilir.

Ötən il telemarafon nəticəsində toplanan təxminən 21,4 milyon dollar Dağlıq Qarabağın kənd rayonlarında icma mərkəzləri tikilib və suriyalı ermənilərə yardım göstərilmişdir.

“Hayastan” fondunun 20-illik fəaliyyəti ərzində təxminən 236 milyon dollar məbləğində proqramlar həyata keçirilib. Onlardan biri də 30 milyonluq Vardenis - Kəlbəcər - Xankəndi magistral yoludur. O 2015-də istifadəyə veriləcək.

“Azadlıq” radiosunun erməni xidməti (“Azatutyun”) Vardenisdən Kəlbəcəra yol layihəsi ilə bağlı videosüjet hazırlayıb, Süjetdə yolun ermənilər və Dağlıq Qarabağ üçün strateji əhəmiyyətindən bəhs edilərək göstərilir ki, indiyə qədər bu ərazilərdən Ermənistanın ən yaxın rayonuna getmək üçün azı 6 saat vaxt tələb olunurdu. Yeni yolun çəkilməsindən sonra isə bu müddət cəmi yarım saat təşkil edəcək.

Kəlbəcəri Ermənistanın indiki Geqarkunik rayonu, qədim Azərbaycan torpaqları olan Göyçə mahalı ilə birləşdirmək üçün çəkilən yola vəsaitlər erməni iş adamları tərəfindən ayrıldığı bildirilir. Qeyd olunur ki, gələcəkdə bu layihəyə “dövlət vəsaitləri” də cəlb ediləcək. Bu yol Xankəndi-Şuşa-Laçın-Gorus yolundan 150 kilometr qısa olacaq, Qeyd edək ki, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla əlaqəsi hazırda ancaq , Qeyd edək ki, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla əlaqəsi hazırda ancaq uzunluğu 400 kilometrədən çox olan Xankəndi-Şuşa-Laçın-Gorus yolu vasitəsilə təmin edilir. Qarabağın işğalından sonra ermənilər bu yolu diasporun pulları hesabına xeyli yüksək səviyyədə yenidən qurdular. Lakin elə ermənilər özləri də etiraf edirlər ki, qış aylarında bu yolda da hərəkət çətinləşir. Bəzi hallarda qar uçqunları nəticəsində yolun yüksək dağlıq ərazilərdən keçən hissəsi günlərlə bağlı qalır, tez-tez qatı duman

yolda hərəkəti çətinləşdirir. Dağlıq Qarabağın separatçı erməni rəhbərliyi bildirir ki, Kəlbəcər ərazisindən keçən yeni yol bölgənin Ermənistanla quru əlaqəsini dəfələrlə qısaldacaq. Dağlıq Qarabağdakı separatçı rejimin “baş naziri” Ara Harutyunyan yolun əhəmiyyəti haqda bunları deyir: “Biz Kəlbəcər rayonunun inkişafı planı baxımından bu yolun tikintisinə böyük əhəmiyyət veririk. Yol işə düşəndən sonra biz təkcə Gorus-Stepanakert yolundan asılı olmayacağıq. İqtisadi planda bu yol rayonun inkişafı üçün mühüm stimül olacaq. Həmçinin yol bizim dağ-mədən sənayemizin inkişafı planlarının sürətləndirilməsi baxımından da əhəmiyyət daşıyacaq”. Sərvətləri talayaıb daşımaq asanlaşacaq. Kəlbəcər Azərbaycanın füsunkar təbiətə malik bölgələrindən biri olmaqla yanaşı, həm də zəngin yeraltı ehtiyatlara, o cümlədən bir neçə növ qiymətli metal ehtiyatlarına malikdir. İşğaldan sonra Kəlbəcər rayonu ərazisində sənaye əhəmiyyətli ehtiyatları 112.5 ton və istismar olunan Söyüdlü (Zod) qızıl yatağı, qiymətləndirilmiş ehtiyatları 13 tondan çox olan Ağdüzdağ və Tutxun qızıl yataqları, sənaye əhəmiyyətli ümumi ehtiyatları 850 ton olan 3 (Ağyataq, Levçay və Şorbulaq) civə yatağı və qiymətləndirilmiş ehtiyatları 200 tondan çox olan Qamışlı və Ağqaya civə yataqları, qiymətləndirilmiş ehtiyatları 10941 min m³ olan və mişar daşı istehsalına yararlı Kilsəli tuf yatağı, ehtiyatları 4473 min m³ olan və yüngül beton doldurucusu kimi istifadə edilən Keçəldağ perlit yatağı, ümumi ehtiyatları 2.2 mln. m³ olan 2 üzlük daş yatağı, ehtiyatları 2540 min m³ olan Çəpli qum-çınqıl qarışığı yatağı, gözəl dekorativliyə malik 4 mərmər on ikisi (ehtiyatları 1756 ton), 2 nefritoid (ehtiyatları 801 ton) yatağı, ehtiyatları 2337 ton olan 1 obsidian yatağı, ehtiyatları 1067 min m³ olan 1 listvenit yatağı qalıb. Ermənilər neçə ildir Ermənistan istiqamətindən Kəlbəcərin qızıl yataqlarını qazaraq sərvətlərimizin bir qismini talamağa nail olublar. Lakin əsas yataqlara çıxış əldə etmək üçün infrastruktur yox idi və Kəlbəcəri Ermənistanla birləşdirən yolun çəkilməsi bu infrastrukturunu yaradacaq.

Bu sadəcə yol deyil, işğal altında olan Kəlbəcər rayonunun birdəfəlik əldən getməsi təhlükəsini yaradır və rəsmi Bakı, ölkə ictimaiyyəti ermənilərin bu fəaliyyətinə qarşı geniş beynəlxalq kampaniya başlatmalı idi. Məsələ ondadır ki, yolun tikintisi bir neçə

yöndən Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərini geri qaytarmaq ümidlərinə zərbə vurur. Qarabağ müharibəsinin gedişindən yaxşı məlumdur ki, Ermənistan Kəlbəcər və Ağdərə istiqamətindəki işğalçı qüvvələrinin təchizatını təmin etmək üçün əsasən vertolyotlardan istifadə edirdi. Çünki qış aylarında quru yolu keçilməz və təhlükəli olurdu. İşğalçı qoşunlara silah-sursat daşıyan vertolyotlar isə tez-tez Azərbaycan ordusu tərəfindən vurulub salınırdı. Görünür, Ermənistan və onun işğalçılıq siyasətinə dəstək verən himayəçiləri Azərbaycanın hərbi hava və hava hücumundan müdafiə qüvvələrinin sərəncamında müasir texnikanın olduğunu nəzərə alaraq müharibənin yenidən başlayacağı təqdirdə Kəlbəcər-Ağdərə istiqamətində qoşunlara təchizat dəstəyini təmin etməyin kifayət qədər çətinləşəcəyini dərk edirlər

Ermənistan yeni yolu istifadəyə verməklə strateji əhəmiyyətli Kəlbəcər rayonunda qanunsuz məskunlaşmanı sürətləndirmək üçün ciddi imkan qazanacaq. "Artsax Tv"-nin hazırladığı bir videosüjətdən də görünür ki, Kəlbəcərdə tikilməkdə olan yolun üzərində olan yaşayış məntəqələri xarabalıqlara çevrilib, bununla belə kəndlərdə ermənilərin yaşadıkları, yarıdağıdılmış evlərdə məskunlaşdırılan ailələrin olduğu görünür. Bu onu göstərir ki, ermənilər strateji əhəmiyyətli rayonu boşaltmaq istəmir

Kəlbəcərdə qanunsuz məskunlaşmanı genişləndirmək Ermənistanına ona görə lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair sülh danışıqlarında bu rayonun boşaldılmasına dair razılaşmadan qaçmaq üçün yeni imkanlar əldə etsin. Azərbaycan torpaqlarında möhkəmlənmək istəyən işğalçılar isə Kəlbəcərin qaytarılmasına razılıq verməyə meyilli deyillər. Yeni yolun çəkilişi də onların "Karvaçar" adı verdikləri bu torpaqları əldə saxlamaq planlarından xəbər verir.

Məskunlaşma bu siyasətin davamıdır, həmin planın gerçəkləşməsində ermənilər Suriyadakı gərginlikdən məharətlə yararlanırlar. Sabah deyə bilərlər ki, biz bu addımı atmağa məcbur qaldıq. Suriyadan gələn əhalini buraya yerləşdirməkdən ayrı çarəmiz yoxdu. "Ermənilərin imkanı olsa, Ermənistanı boşaldıb buraya yerləşdirərlər. Ancaq əhalisi az olduğundan istəyi baş tutmur. Suriyada baş verən məlum olaylar başlayarkən Ermənistan Parlamentində oradan gələn ermənilərin işğal altındakı Azərbaycan torpaqlarında

yerləşdirilməsini yaxşı bir fürsət olaraq dəyərləndirənlər oldu. Amma ona qarşı gedənlər də olmuşdu. Özəlliklə milliyətçi kəsim deyirdi ki, Suriyada erməni diasporunu itirmək olmaz. Ermənistanın siyasəti bu oldu ki, gələnləri yerləşdirsinlər, "boş" Ermənistanına deyil, Qarabağa və işğal olunan Azərbaycan ərazilərinə."

Qeyd edək ki, Suriyadan Ermənistanına geri gələnlərə məqsədli şəkildə bu Ermənistanda yaşamaları üçün yaxşı şərait yaradılmadı. Səbəb onların Qarabağda məskunlaşmasına nail olmaq idi. Təbii ki, Suriya və digər yerlərdə yaxşı şəraiti olanlar burada əbədi yaşaya bilməzlər. Bunu ermənilər yaxşı bilirlər, amma onlara bu məsələnin siyasi tərəfi maraqlandırır.

"Gələnlərin bir çoxu müvəqqəti qaldıqlarını deyirlər. Qarabağ "rəhbərləri" müxtəlif üsullarla buraya adam gətirib yerləşdirməklə məlum siyasətlərini yürüdürlər. Kəlbəcərlə bağlı perspektiv yoxdur əslində, gündəlik həyata keçirilən plan var. Şəhərin aşağı hissəsində hər çür şərait yaradılıb. Yaşayanlar var. Məktəb, bağça var, digər sosial yaşantılar üçün imkanlar yaradılıb".

Xatırladaq ki, A. Harutyunyan Laçın və Kəlbəcər rayonlarında erməni ailələrinin köçürülməsinə tələb olunan vəsaiti toplamaq üçün lotereya oyunu keçirəcəklərini deyib. Ermənilər buraya vəsait cəlb etmək üçün min oyundan çıxırlar. Qarabağda suriyalı ermənilərə dəstək üçün xüsusi qrup formalaşdırılıb; köçməyə təəddüd edən erməni ailələrə Kəlbəcərin qızıl yatağının gəlirlərindən pay vəd edilir...

ATƏT nədən demoqrafik vəziyyətin dəyişməsini “müşahidə etməyib”.

Ermənilər Kəlbəcər və Laçında süni məskunlaşma gündəlik erməni mətbuatında , TV və radiolarda işıqlandırılır. Ermənilər bunu heç gizlətmirlər də..

Bütün bunlar çox ciddi fakt olduğu halda ATƏT-i Minsk Qrupunun həmsədrəri Laçın və Kəlbəcərdə Bu barədə həmsədrələrin bölgəyə

növbəti səfərinə dair ATƏT-in saytında yerləşdirilən məlumatda deyilir. ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrələrinin bölgəyə səfərində məqsəd onların mandatına uyğun olaraq, Dağlıq Qarabağ, Kəlbəcər və Laçındakı vəziyyətin icmalı olub. Bu rayonlara baş çəkdikdən sonra həmsədrələr yerli infrastrukturun yaxşılaşdığını görüblər, lakin əhalinin sayının artmasını müşahidə etməyiblər. Daha öncə xarici işlər naziri Elmar Məmmədyanov Azərbaycanın işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ ərazisində Suriyadan köçmüş ermənilərin yerləşdirilməsi məsələsini araşdırmaq üçün həmsədrələrin bölgəyə səfər etmələri ilə bağlı məktub göndərmişdi. **Onlar gəldilər və gedib heç nə müşahidə etmədilər... Biz isə onların nəzərinə bunları çatdırmağı uyğun görürük.**

YENİDƏNYERLƏŞDİRMƏNİN

(ermənicə վերաբնակեցում).

MİQYASI: məqalə, videogörüntü və fotolar

Ermənilər torpaqlarımızda etdikləri cinayətləri, qanunsuz əhali yerləşdirilməsini belə adlandırırlar. Bu ifadə o deməkdir ki, burada vaxtilə ermənilər yaşamışlar, indi isə onlar yenidən yerləşdirilir. Deyirlər ki, bu ərazilər yalnız 100-150 il ermənisiz qalmışdır. Ani Mar karyan adlı birisinin bloqu demək olar ki bu məsələyə həsr olunmuşdur. O v bloquna qoyduğu yazıda idia edir ki, bu ərazilər heç zaman Azərbaycana verilə bilməz, çünki buralar erməni torpaqlarıdır və onlar azad edilmişdir. Yerləşmənin necə getdiyi ilə əlaqədar Laçın (Kaşatağ) rayon yerləşmə komisiyon başçısı Robert Matevosyanla müsahibə aparır.

Bir müsahibədən:

Sual:- Kaşatağda əhalinin daha çox yerləşməsi üçün nələr edilməlidir. Hansı addımlar alınmalıdır?

Cavab:-Mənə müraciət edənlərə deyirəm ki, kəndi sevirmi? Vətəni necə? Onu qorumağı bacaracaqmı? Digər məsələlər asandı. Mövcud mənzil fondundan yer ayırmaq veririk, əlbəttə mühacirlərdən kim ev tikmək istəyirsə özü kömək edirik, əlbəttə ki, tikinti materialları veririk. “Kaşatağ” Fondunun maliyyə yardımları ilə istənilər adamı burda yerləşdirmə imkanımız vardır.

Bunu Laçına əhali yerləşmə idarəsinin başçısı deyir Laçın rayonunun adı dəyişdirilərək Kaşatağ rayonu qoyulmuşdur. Laçın şəhəri isə isə Berdzor (ermənicə Qaladərəsi anlamını verir) adlandırılır.

Laçında kilsə də inşa edilib. Dağlıq Qarabağda erməni keşişə bunu sorduq. Dedi ki, geri verilməsi nəzərdə tutulan Azərbaycan torpaqlarıdır? Dedi ki, erməni xalqı ilk xristianlardan biri olaraq çox dindardır. Gecə- gündüz ibadət edirlər. Onlar ibadətsiz dura bilməzlər. Burada da xüsusi proqramla işləyirlər.

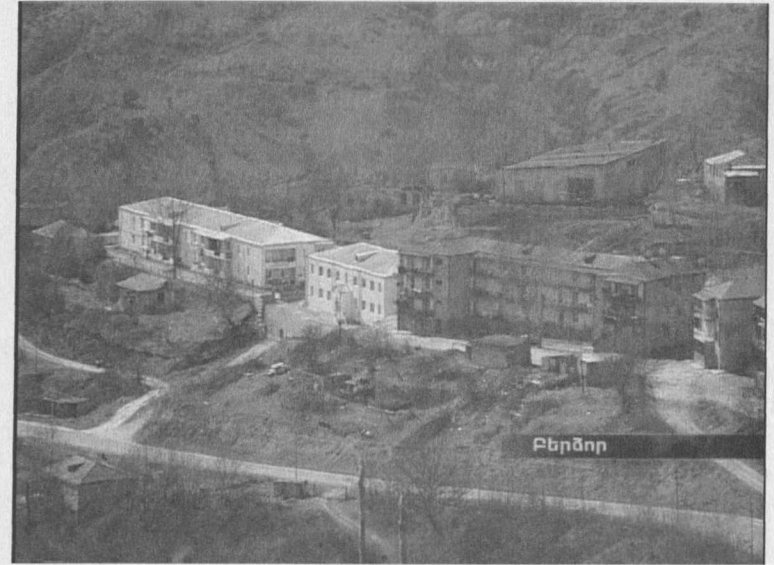

Hayastan Fondunun inşa etdiyi evlər

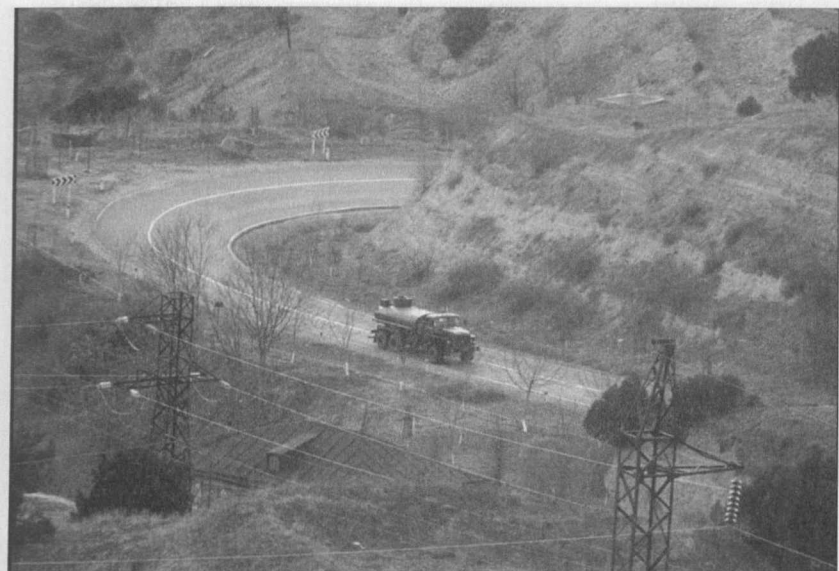

Bu fotolar Həkəri (ermənicə Haqari) kəndində çəkilib. Göründüyü kimi burada insanlar yaşamaqdalar. Burada məktəb də vardır. 1998-ci ildən açılıb , 2002-də yenidən təmir edilib. Təmir işinə yardımı « Erməni Təhsil Fondu» aparıb Məktəbdə 18 şagird var, 17 müəllim çalışır. Bu şəkillər ermənilərin Berdzor adlandırdıqları Laçın şəhərində çəkilib.

Lacında yeni binaların inşa edilməsi göstərir ki, erməni əhali burada müvəqqəti deyil. Onlar bu torpaqları verməmək üçün burada möhkəmlənməyə çalışırlar.

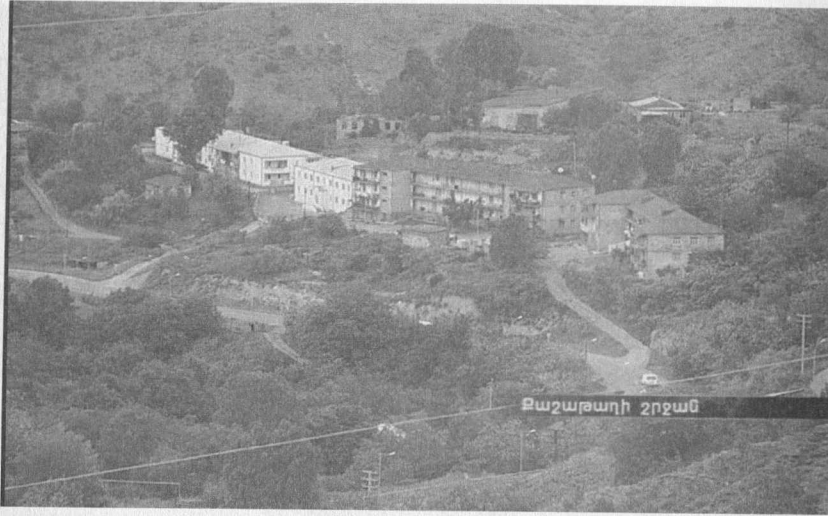

Laçın koridoru. Erməni Diasporunun yardımı ilə Dağlıq Qarabağı Ermənistanla bağlayan bu olla hər gün minlərlə yad ölkə məşinləri Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərinə sərbəst şəkildə girib çıxırlar.

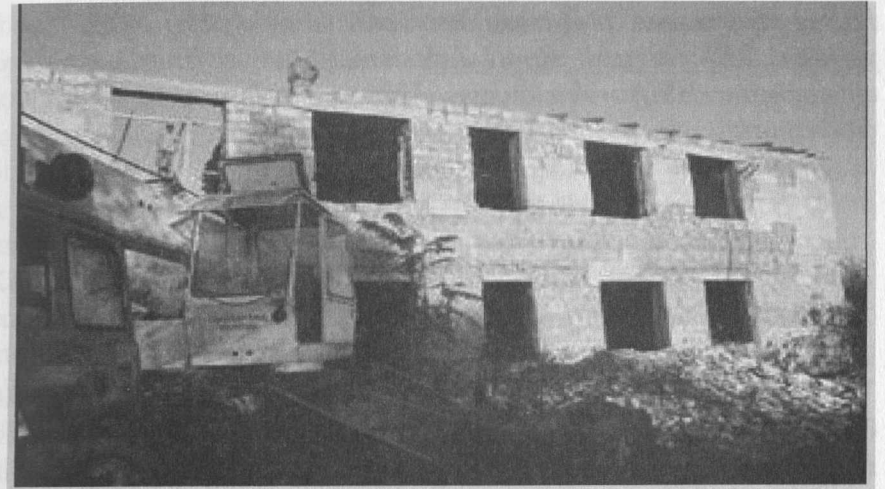

Laçında məskunlaşan Livandan gəlmiş erməni ailəsinə inək də vermişlər

Laçın.Tufekyan fondunun Laçında tikdiyi evlər. Buranı “İki Ermənistanın” ortağ şəhəri adlandırırlar

Zəngilan. Adını “Qovsağan” adlandırırlar. İmkan tapıb burada bir erməni abidəsi də ucaldıblar. Keçən il Livandan 57 nəfər iş adamı Qarabağa gəlib yerində araşdırmalar aparmışdılar ki, buraya ermənilərin köçürülməsində hansı çətinliklər var. Qənaət bu olmuşdur ki, heç bir çətinlik yoxdur. Yalnız Azərbaycanla problemi ermənilərin xeyrinə həll etmək üçün vaxt lazımdır. Onlar Murovdan Araz çayına qədər əhali məskunlaşması ilə əlaqədar

Erməni diasporunun programını hazırlamışlar . Mərkəzi ofisi Kiprdə yerləşən ARİ (Artsakh Roots Investment) 600 nəfər ailənin bütün ehtiyaclarını ödəyərək onları Laçına yerləşdirmə işini başa çatdırmışdır.

Qanunsuz Məskunlaşma... danışıqlar prosesində ermənilərin üstün arqumenti ola bilərmidi?

Ermənilər düşünürlər ki, bu ərazilərə əhali yerləşdirməklə danışıqlar zamanı onların haqqının olmasını irəli sürməklə nəyə nail ola bilərlər. Onlara heç bir beynəlxalq nəzarət olmadığından onlar bu qanunsuz məskunlaşmanı özləri bildikləri kimi aparmaqdalar. Kəlbəcərin işğalından sonra 3205 sayılı iclasda BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası 822 sayılı Qətnamə qəbul edib. Qətnamədə bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər və Azərbaycanın digər işğal olunmuş rayonlarından dərhal çıxarılması tələb olunur. Lakin indiyədək həmin qətnamədən irəli gələn hər hansı öhdəlik yerinə yetirilməyib. Kəlbəcər rayonunun əhalisi Azərbaycan Respublikasının 56 rayon və şəhərinin 707 yaşayış məntəqəsində qaçqınlıq şəraitində yaşayır. Kəlbəcər rayonu ərazisində qalmış 13.000-dək fərdi mənzil, 37.852 ha meşə sahəsi indi də talan olmaqdadır. BMT-nin və ATƏT-in prinsiplərinə zidd olaraq 1999-cu ildən Kəlbəcər rayonu ərazisində ermənilərin məskunlaşdırılmasına başlanılıb. Göründüyü kimi Dağlıq Qarabağ və işğal olunmuş digər ərazilərimizdə ermənilərin yerləşdirilməsi davam etdirilir. Danışıqlar zamanı Dağlıq Qarabağın kənarındakı rayonların geri verilməsi belə, ermənilərin gündəmini məşğul etmir. Hətta bu məsələlər danışıqlar predmeti kimi ortaya çıxarkən milliyətçi təşkilatlar hakimiyyətə təzyiqlər göstərir ki, həmin ərazilərin Azərbaycana verilməsindən söhbət gedə bilməz. “Ərəb baharı” Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində süni məskunlaşdırma prosesini sürətləndirib. Yaxın Şərqlə baş verən iğtişaşlardan sonra bu proses pik həddinə çatıb. Suriya və digər ölkələrdən buraya gətirilib məskunlaşan ailələr var. Ermənilərin Kəlbəcərin məskunlaşması ilə ilgili çəkib yaydıqları bu

video yuxarıda deyilənlərin bariz nümunəsidir. Ermənilərin çəkib yaydıqları bir videoda <http://www.youtube.com/> Qafar Çaxmaqlının Modern.az-a şərhini) ermənilərin Kəlbəcərdə necə məskunlaşdıqları, onların qədim Azərbaycan torpaqlarını necə öz adlarına çıxdıqları görüntülənir. Kəlbəcərin ən hündür yerində dayanıb bu yerlərin ermənilərə aid qədim ərazilər olduğunu qələmə verən erməni gənci özü də xaricdən buraya könüllü yaşamağa gələnlərdəndir. "Karvacar" adlandırdığı ("Kar"-ermənicə daş, "vacar" isə satmaq deməkdir) bu qədim türk məskəninin guya yalnız son 100-150 il ermənisiz qaldığını və nəhayət, öz sahibinə qovuşduğunu həyasızcasına iddia edən erməni gənci burada yerləşdirmə planının istədikləri kimi getmədiyindən narazıdır. Deyir ki, keçmiş hakimiyyət yanlış olaraq buraları dağıdıb talamaq siyasəti yürütmüşdü, bu o demək idi ki, nə zamansa buranın Azərbaycana təhvil veriləcəyi düşünülürdü. Amma 1998-ci ildə "azad olunmuş" 7 rayonun hamısına ermənilər gətirilərək, onları burada yerləşdirmək bir qərara bağlandı və bu diaspor uşağı Kananyanın dediklərindən belə çıxır ki, yalnız münasibət dəyişəndən sonra buraya əhali gəlib yaşamağa başladı. Təbliğati iş öz bəhrəsini verdi. Onun dediklərindən belə anlaşılır ki, indi artıq Kəlbəcərin 122 kəndindən 15–16-da məskunlaşma aktiv gedir. Deyir ki, 2007-ci ildən “DQR” “prezidenti” olan Bako Saakyan və onun separatçı komandası keçmiş rəhbərlərdən fərqli olaraq erməni milli maraqlarının ifadəçisi kimi çıxış edirlər. Çəkilən videodan da göründüyü kimi, Kəlbəcər şəhərinin aşağı hissəsində əhali yerləşdirilib və onlar burada yaşamaqdadır, evlərin bir çoxu bərpa olunub. Anlaşılır ki, bu evlərdə həm buranı özünə məskən seçənlər, həm də buraya çalışmağa gələnlər, hərbiçilər yaşayırlar. Onun sözündən anlaşılır ki, 2005-ci ildə burada mənzil tikilməsi dayandırılmışdı. İndi isə bu iş yenidən başlanılıb. Bu gəlmə erməni Aleksandr Kananyanın sözündən belə çıxır ki, ermənilər bu torpaqları heç vaxt Azərbaycana verməyəcəklər və bunda ısrarlıdırlar. Deyir ki, artıq Murovdan Araz çayına qədər ermənilərin məskunlaşdığı yüzlərlə kənd-qəsəbə var. Kəlbəcər və Laçın rayonları faktiki olaraq Qarabağı ərazicə Ermənistanla bağlayıb. Hər gün Ermənistan TV-lərində təbliğ olunan siyasət budur. Erməni diasporu da bu işə yardımlarını əsirgəmir. Suriyadan qaçqın düşənlərin bir

başlayıb və hökumət onların bir hissəsinin Qarabağda yerləşdirilməsi imkanlarını nəzərdən keçirir. Ermənistanın diaspor naziri Qranuş Akopyan deyib ki, hökumətin Suriyanı tərk edən ermənilərin yerləşdirilməsi ilə bağlı hazırda xüsusi proqramı yoxdur. Ancaq tarixi vətənlərinə qayıtmaq istəyən hər kəsə hökumət kömək göstərməyə hazırdır. Akopyan Suriyadan köçən ermənilərin Ermənistanla yanaşı Qarabağda da yerləşdirilə biləcəyini deyib. Lakin o bildirib ki, hazırda suriyalı ermənilərin Ermənistanla kütləvi axını müşahidə olunmur. “Mən məşğulluq xidmətinə, sosial təminat nazirliyinə və digər strukturlara müraciət etmişəm ki, onlar vətənə dönməyə imkanlara mümkün köməyi göstərsinlər” deyərək, Akopyan bildirib. Bildirilir ki, hazırda Suriyada 80 minə qədər erməni yaşayır, onların 50-60 minə Hələb şəhərində, qalanları Latakya, Kesabə və Əl-Qamışlıdadır. Qeyd edək ki, Ermənistan müxalifətinin lideri və eks-prezident Levon Ter-Petrosyan da əslən Suriyanın Hələb şəhərindəndir. Erməni mənbələrində bildirildiyinə görə, Suriya erməniləri həyatları üçün ciddi təhlükə hiss edirlər. Çünki döyüşlər onların yaşadıkları şəhərlərə yaxınlaşır, digər tərəfdən, erməni icması Bəşər Əsədə dəstək verdiyi üçün üsyançıların hədəfinə çevrilir. İndi Suriyada ermənilərə nifrət yaranıb və onları küçədə görəndə söyür, döyür və oğurlayırlar. Bugünlərdə Suriyadan Ermənistanla köçən Corc adlı erməni deyir ki, Hələbdə yaşayan ermənilər küçəyə çıxmağa qorxur. Lakin o deyib ki, çoxları Livan üzərindən Avropaya qaçmağa çalışır, çünki bilirlər ki, Ermənistanla iş tapıb dolanmaq mümkün deyil. Corc onunla birlikdə daha bir neçə gənc erməninin Hələbdən Ermənistanla gəldiyini deyib. Ancaq bildirib ki, onlar iş tapa bilməsələr Livana gedəcəklər. Erməni mətbuatı isə yazır ki, Suriyadan gələn ermənilərin Ermənistanla uyğunlaşması dil baxımından da çətindir. Çünki onlar şərqi erməni dialektində danışırlar və dillərini başa düşmək çətindir. Bildirilir ki, Suriya ermənilərinin dillərini Qarabağ erməniləri daha asan başa düşür, ona görə də qaçqın axını güclənsə onu Qarabağa yönəltmək lazımdır. Ancaq Suriya ermənilərini Qarabağda məskunlaşdırmaq Ermənistan üçün çətin vəzifədir. Çünki onları işlə təmin etmək lazım gələcək. Qarabağda isə əhalinin əksəriyyəti onsuz da işsizdir, yaxud müvəqqəti qazanc hesabına yaşayır.

Bu barədə separatçı rejimin “rəsmi nümayəndəsi” David Babayan deyib ki, “Bununla belə, müraciət olarsa, soydaşlarımıza məskunlaşma üçün hər cür yardım etməyə hazırıq”, - deyərək bildirdi. Qeyd edək ki, zaman-zaman Ermənistan hakimiyyəti separatçı quruma xaricdə yaşayan erməniləri köçürməyə cəhd edib. Ancaq bölgədə müharibə ehtimalının yüksək olması xaricdəki ermənilərin Qarabağa köçməsinə mane olub. Sonuncu dəfə Suriyada daxili müharibə qızışanda Ermənistan hakimiyyəti müharibədən qaçan erməniləri Qarabağa köçürməyə cəhd etmişdi. Bununla da rəsmi İrəvan həm erməniləri Suriyadakı qırğınlardan xilas etmək, həm də Qarabağa yerləşdirməklə bölgədəki demoqrafik vəziyyəti öz xeyrinə nisbi də olsa dəyişməyə çalışırdı. Doğrudan da Suriyadan son dövrlərdə xeyli sayda erməni əsilli şəxs qaçaraq Ermənistanla sığınıb. Ancaq göründüyü kimi, qaçqın ermənilər Qarabağ kimi riskli bölgəyə yerləşmək istəməyiblər. Suriya ermənilərinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə köçürülməsi ilə bağlı erməni mətbuatında gedən məlumatlar rəsmi Bakı tərəfindən həmsədr ölkələrin nəzərinə çatdırılıb. Azərbaycan bu məsələni beynəlxalq təşkilatlar qarşısında qaldırıb. Ermənilərin Azərbaycan ərazilərinə köçürülməsi ilə bağlı Azərbaycan tərəfinin narahatçılığı ATƏT Minsk Qrupu həmsədr ölkələrinin səsdləri bilirlər. Bundan əvvəl də rəsmi İrəvanın Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qeyri-qanuni məskunlaşma ilə bağlı bir sıra hallar müşahidə olunub. 2005-ci ildə ATƏT-in fakt araşdırıcı missiyası Azərbaycanın işğal olunmuş bölgələrinə səfər etmişdi. Missiyanın hesabatında azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünlərin evlərinin dağıdılaraq talan olunması, millimədəni irsimizin məhv edilməsi məsələsi xüsusi yer almışdı. Eyni zamanda həmin ərazilərdə ermənilərin qeyri-qanuni yerləşdirilməsi faktı yer alırdı. Həmsədr ölkələr bu faktı qeyd etməkdən çəkinməmişdilər. Həmin ərazilərin işğal altında olması və bu ərazilərə ermənilərin qeyri-qanuni yerləşdirilməsi ilə bağlı planları davam edir. Beləliklə, Ermənistanın işğal altındakı Azərbaycan ərazilərində demoqrafik strukturu süni şəkildə dəyişmək söyləri Dağlıq Qarabağ münafiqəsinə dair danışıqlar prosesini daha da mürəkkəbləşdirir.

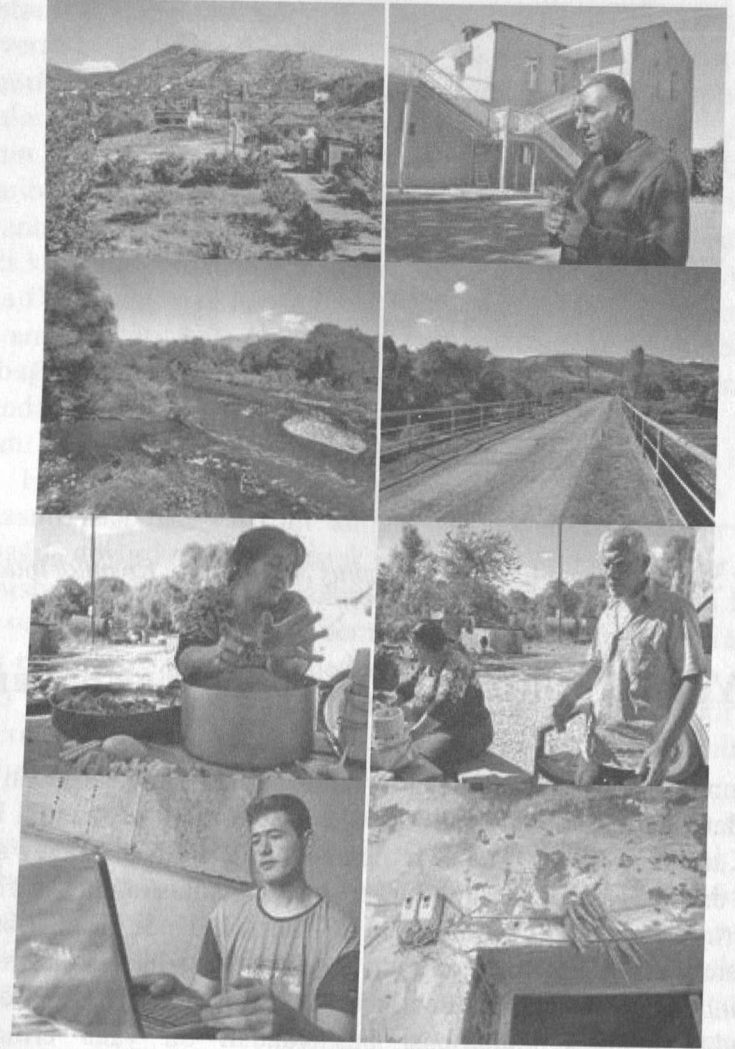
Suriya ermənilərinin Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərinə qanunsuz yerləşdirilməsi davam edir. Bu dəfə iki erməni ailəsinə Qubadlı rayonunda mənzil verib. Bu mənzillər “Tufenkyan” və “Kaşataq” xeyriyyə fondlarının maliyyə dəstəyi ilə tikilib. Mənzillərin təhvil verilməsi zamanı çıxış edən “Tufenkyan” təşkilatının direktoru Andranik Qasparyan bildirib ki, belə tikintilər davam etdiriləcək. “Proses hələ tam başa çatmayıb. Biz daha 12 ev inşa etməyi planlaşdırırıq”-deyə A.Qasparyan bildirib. Qeyd edək ki, Suriyada vətəndaş müharibəsi başlayandan bu yana ermənilərin Azərbaycanın işğal altında olan Dağlıq Qarabağda yerləşdirilməsi geniş hal alıb. Suriya ermənilərinin daha çox Laçın və Zəngilana yerləşdirildiyi bildirilir. Xarici KİV-lərin yazdığına görə, Dağlıq Qarabağda 3 mindən çox Suriya ermənisi məskunlaşdırılıb. Ermənistan tərəfi qondarma rejimin inkişafına təkan verəcəyi ümidi ilə Suriyadan köç prosesinin sürətləndirilməsi istiqamətində söylərini davam etdirir. Azərbaycan dövləti isə dəfələrlə bu təxribata qarşı etiraz edib. İşğalçı Ermənistan Respublikası Azərbaycanın zəbt olunmuş ərazisində yaratdığı separatçı “Dağlıq Qarabağ Respublikası”nın qondarma “xəritəsində” işğal altındakı rayonlarımıza özlərinə məxsus “adlar” qoyublar. Bu arada

Suriya ermənilərini Azərbaycanın işğal rayonu ərazisində məskunlaşdırmaq ideyası da davam etdirilib. Belə ki, hələ ötən il Ermənistanda Zəngilan ərazisində 100 minlik yeni şəhər salıb orada Suriyadan və digər Yaxın Şərq ölkələrindən erməniləri məskunlaşdırmaq ideyası ortaya atılmışdı. İdeya müəllifləri bu şəhəri erməni diasporunun və iş adamlarının pulları hesabına saxlamaq istəyirdilər. İndi belə fikirlər var ki, Suriyadakı varlı erməniləri bu layihəyə cəlb etmək olar. Hazırda Zəngilan və Qubadlı rayonları ərazisində əsasən Yaxın Şərqdən köçürülən 1500-2000-ə qədər erməninin qanunsuz məskunlaşdırıldığı məlumdur. Bu faktı ATƏT-in işğal altındakı Azərbaycan ərazilərində müşahidələr aparmış missiyası da qeydə alıb. Qeyd edək ki, Suriya və digər Yaxın Şərq ölkələrindən olan ermənilərin Qarabağın işğalında rolu məlumdur. 80-ci illərin sonlarında, 90-cı illərin əvvəllərində “Asala” erməni terror təşkilatının Yaxın Şərqdəki düşərgələrində təlim keçmiş erməni muzzdluları diasporun dəstəyi ilə Qarabağa göndərilmişdi, onlar azərbaycanlı dinc əhaliyə qarşı xüsusi amansızlıqları ilə seçilirdilər.

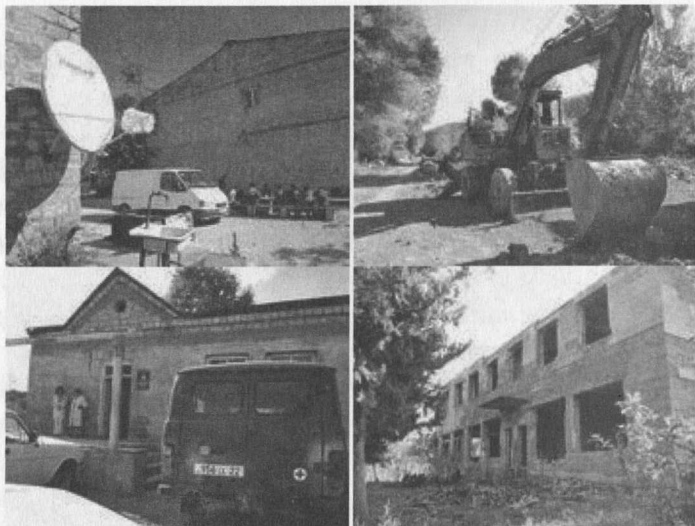
ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrləri BMT-nin Qaçqınların işi üzrə Ali Komissarı ilə görüşdə Suriya ermənilərinin Dağlıq Qarabağa yerləşdirilməsi haqqında məsələ qaldırıblar. Suriyada münaqişə başlayandan bəri Ermənistan mətbuatında Suriya ermənilərinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində yerləşdirilməsi haqqında informasiyalar dərc olunur. Azərbaycan məsələ ilə bağlı narahatlığını ifadə edib. Amerikalı həmsədr deyir ki, onların əlində suriyalı ermənilərin Qarabağətrafi rayonlara yerləşdirilməsi faktı yoxdur. **Suriyadan gələn ermənilər Dağlıq Qarabağda və Laçın rayonunda yerləşdirilirlər. "Кавказский узел" saytı bildirir ki, hazırda Dağlıq Qarabağın 7 rayonunda 19 ailə, Xankəndində isə 1 ailə məskunlaşıb. Onların hamısına qaçqın statusu verilib və ermənilərin "Hayastan" fondu tərəfindən maliyyə yardımı alırlar. Laçın rayonunda məskunlaşmış 19 ailədən bir- neçəsi rayonun**

Ağanus kəndində yerləşdiriliblər.Erməni rəsmilərinin verdiyi məlumata görə, bu ilin ilk yeddi ayında erməni mənşəli 3 min Suriya vətəndaşı Ermənistanı köç edib və onların hamısının Dağlıq Qarabağda yerləşdirilməsi nəzərdə tutulur.Qeyd eləyək ki, Suriyadan köç etmiş erməni mənşəli suriyalıların işi ilə Ermənistanın Diaspora Nazirliyinin xüsusi komissiyası məşğul olur. Burada məskunlaşacaq ailələr üçün xüsusi güzəştlər nəzərdə tutulub. Ermənistan hər zaman xaricdə yaşayan erməniləri işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirmə prosesinə cəlb etməyə çalışıb. Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərində daha bir qanunsuz məskunlaşma kampaniyasını həyata keçirməsi barədə gedən sözsöhbətlər rəsmiləşmək üzrədir. Söhbət Ermənistanın Suriyadan qaçan erməniləri Dağlıq Qarabağda, xüsusən ətraf rayonlarda yerləşdirilmə planından gedir.

Suriya ermənilərinin Dağlıq Qarabağa köçürülməsi böyük bir təxribat planıdır, Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etdiyini açıq şəkildə etiraf etməsidir. Bu günə qədər onlar bildirirdilər ki, Dağlıq Qarabağda guya icma müstəqil dövlət qurub, indi artıq etiraf edirlər ki, bunun hamısı Ermənistanın fəaliyyətidir və Suriya ermənilərinin oraya köçürülməsi Ermənistanın rəsmi siyasətidir.

Suriyalı ermənilər işğal olunmuş Azərbaycan rayonlarında

Yezidi kürdlərin də Qarabağa köçü başlanı bilər

Ermənilər Azərbaycanın işğal ərazilərini əldə saxlamaq üçün “kürd kartından” da istifadə edir. Bir vaxtlar Laçın mərkəz olmaqla burada bir “Kürd Respublikası” da elan olunmuşdu. Vəkil Mustafayev adlı bir satqın da bu “Respublikanın” başına gətirilmişdi. Amma Azərbaycan kürdlərinin təkisi ilə bu fitnəkarlıq baş tutmadı. İndi Ermənilər İraqda baş verən olaylarla bağlı burada yaşayan Yezidi kürdlərinin ağır durumundan öz məqsədləri üçün istifadə etmək istəyir. Qeyd edək ki, Suriyada vətəndaş müharibəsi başlayandan bu yana ermənilərin Azərbaycanın işğal altında olan Dağlıq Qarabağda yerləşdirilməsi geniş hal alıb. Suriya ermənilərinin daha çox Laçın və Zəngilana yerləşdirildiyi bildirilir.

Bu dəfə isə İraqdan qaçqın düşmüş yezidilər Dağlıq Qarabağda yerləşdirilə bilərlər. Separatçı Dağlıq Qarabağ rejiminin mətbuat katibi David Babayan bununla bağlı bildirib. "Biz hesab edirik ki, baş

verənlər həm də erməni xalqına aiddir. Hazırda İraqda yezidi kürdlərlə baş verənlər faciədir. Biz bunu başa düşürük və bu yaranı onlarla bölüşürük. Yezidlər həmişə bizimlə birgə olublar və onlarla baş verənlər qaçılmazdır. Ermənistanı olan yezidi kürdlər heç vaxt ölkənin problemlərinə biganə yanaşmayıblar və Qarabağ müharibəsində də fəal iştirak ediblər. Biz Qarabağ müharibəsinin veteranları olan yezidi kürdlərlə fəxr edirik. Hazırda Dağlıq Qarabağda yezidi kürdlərin məskunlaşdırılması ilə bağlı konkret proqram yoxdur, amma Dağlıq Qarabağ hər zaman onları qəbul etməyə və öz ərazisində yer verməyə hazırdır". O, bir daha qeyd edib ki, İraq yezidilərinin Qarabağda yerləşdirilməsinə aid xüsusi plan yoxdur. Amma yaxın zamanda bununla bağlı proqram qəbul edilə bilər.

Xatırladaq ki, Ermənistanın özündə də yezidi kürdlərinin sayı az deyil. Həmin kürdlər də Ermənistan rəhbərliyinin yezidilərə diqqət ayırmasını tələb edir. Yezidi kürdlər vaxtilə ermənilərlə bir sırada Qarabağda döyüşdüklerini deyərək hökumətdən dəstək istəyirlər. Lakin Ermənistanın özünün dilənçi kökündə yaşaması hökumətə cəmi 50 min dollar yardım ayırmağa imkan vermişdi. Yezidi kürdlər isə etirazlarını davam etdirirlər. Sarkisyanın mətbuat katibi Armen Saqatlyan onu da bildirib ki, Ermənistan prezidenti XİN-ə və xaricdəki səfirliklərə beynəlxalq arenada yezidi kürdlərə qarşı dayanmaq bilməyən zorakılıqlarla bağlı məsələni qaldırmağı da tapşırıb.

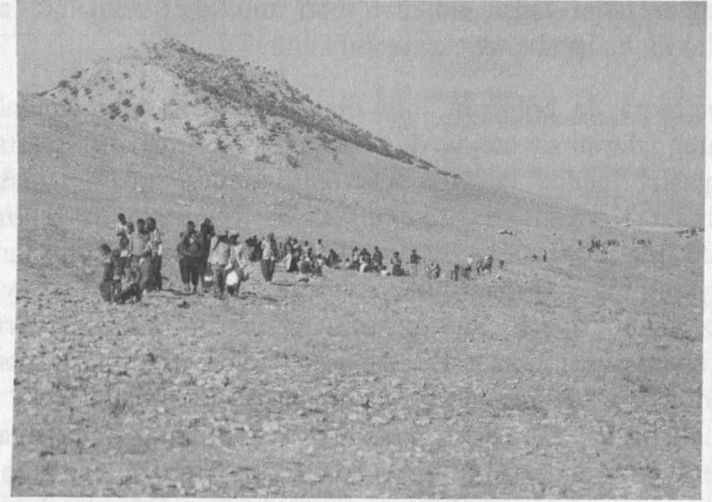
İndi isə gözlənilir ki, yaranmış vəziyyətdən istifadə etməyə çalışan Ermənistan hakimiyyəti yezidilərin Qarabağa köçünü təşkil etsin. Yezidilər isə indiki şəraitdə Ermənistan hakimiyyətinin köməyi ilə Qarabağa getməyə maraq göstərə bilər. Yezidilərin özləri ənənəvi olaraq İraqın şimalı, Suriyanın şimal-qərbi və Türkiyənin cənub-şərqi boyunca kiçik təcrid olunmuş icmalarla yaşayırlar. Adı indi dünyanı lərzəyə salmaqda olan İŞİD-in "şeytana sitayiş etməkdə" günahlandırıldığı yezidlər xilas olmaq üçün dağ aşırımları ilə ağılaşmaz dərəcədə çətin yollarla Suriyaya keçib, oradan isə Peşxabar sərhədkeçid məntəqəsindən keçməklə İraqın Ərbil şəhərinə çatıblar. Orada kürd rəsmiləri yezidlərə müvəqqəti sığınacaq verib, onları aclıqdan xilas etmək üçün yemək paylayıb. Oradan isə Qarabağa gəlməyi planlaşdırırlar. Ermənistan bu işə yardım edəcəyini öhdəsinə götürür.

Ermənilərin Ağdamda "Tiqranakert" təxribatı və onun arxasında gizlənən niyyətlər

İş o yerə çatıb ki, ermənilər Qarabağın gözü olan Ağdam şəhərini və bu bölgəni də "erməni yurdu" adlandırmağa başlayıblar. Adını dəyişdirərək Aqna qoyduqları Ağdamda "erməni sür-sümüyü" axtarmağa başlayıblar. İrəvan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsinin dekani Edik Minasyanın Ağdamla bağlı fikrini oxuyarkən adamda belə bir sual doğur ki, görəsən bu xalqın tarixçilərinin hamısını belə saxtakardır, yoxsa içərilərində obyektiv olanı da var? Və yenə istər-istəməz adamda haqlı bir sual da yatanır: Axı nədən bu vandallara belə imkan verildi ki, onlar gəlib bu torpaqlara yerləşdilər, kök atdılar, sonra sənin hər şeyinə göz dikdilər və buranı özlərinin tarixi vətəni elan etdilər? İndi də minillər boyu Türk yurdu olduğuna heç kəsin şübhə etmədiyi Qarabağın mərkəzi olan Ağdama iddia ortaya qoyurlar. "Ermənistan "alimləri" indiki Ağdam ərazisində yerləşmiş tarixi **Gövürqala şəhərini "Tiqranakert" kimi tanıtdırırlar.** 2006-cı ildə ermənilər bir qrup dünya alimləri ilə birgə Ağdam rayonu ərazisində yerləşən və Qarabağ xanlarının yay imarəti olan Şahbulaq Qıfılı saray

kompleksində qədim Tiqranakert (Tarixi Tiqranakert şəhəri Böyük Ermənistanın paytaxtı olub və xarabalıqları hazırda Van şəhəri yaxınlığındadır) şəhərinin xarabalıqlarını tapmaq üçün qazıntılara

başladılar. Bu qazıntılar zamanı guya saray xarabalıqları arasından əldə edilən çoxlu sayda xaçkarlar ortaya çıxarıldı. Bundan sonra müxtəlif ölkələrdən olan alimlər dərhal ekspedisiyanı tərək edərək qazıntıdan uzaqlaşdı. Çünki burada da erməni hiyləsi üzə çıxmışdı. Ən savadsız tarixçiyə belə bəllidir ki, Tiqranakert şəhərinin mövcud olduğu dövrdə hələ xristianlıq yox idi.

Ağdamın daşını daş üstə qoymayan ermənilər indi ortaya bir "Tiqranakert məsələsi" atıblar. 2007-ci ildən başlayaraq Ağdam ərazisində yerləşən bu tarixi arxeoloji məkanı qazmağa başlayıblar və 2006-cı ildən guya burada bir şəhərin qalıqlarını tapıblar, adı da Tikranakertdir. Qazıntılar zamanı məlum olmuşdur ki, bu tarixi tapıntılar qazıntılar erkən xristianlığa aiddir, dini kompleksin bir parçasıdır, oyulmuş mağarada və onun yan- yörəsindəki hörgü divar xristian dinini andırır, 2007-ci ilin aprel ayında burada qazıntılar daha intensiv başlayıb və guya maddi çətinliklər səbəbiylə dayandırılıb. İndi yenidən Tiqranakert təxtibatı işə düşüb. Ağdamın ərazisində olan bu tarixi

Misir və ABŞ-da “Tiqrnakert”in tanıtımı

İşğal nəticəsində Ağdam rayonunun 1154 kvadrat kilometr ərazisi Ermənistanın nəzarətinə keçib. 147 min nəfər əhalisi olan Ağdamın yalnız 22,6 faizi Azərbaycanın nəzarətindədir. Ermənilər Ağdamın işğal olunmuş ərazilərində tarixi abidələri, qəbiristanlıqları, yaşayış obyektlərini, xəstəxanaları, kitabxanaları, məktəbləri, idarə və müəssisələri dağıdıblar. Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə Azərbaycan tərəfi 6 mindən çox şəhid verib. Doğma yurdlarından köçkün düşən rayon əhalisinin əksəriyyəti ölkənin müxtəlif bölgələrinə səpələniblər. Hazırda Ermənistan "Hərbi münaqişələr zamanı mədəni sərvətlərin qorunması haqqında" Haaqa Konvensiyasının və "Mədəni sərvətlərin qeyri-qanuni dövriyyəsi haqqında" Paris Konvensiyasının müddəalarını kobudcasına pozaraq Azərbaycanın mədəni sərvətlərini talamaqda davam edir.

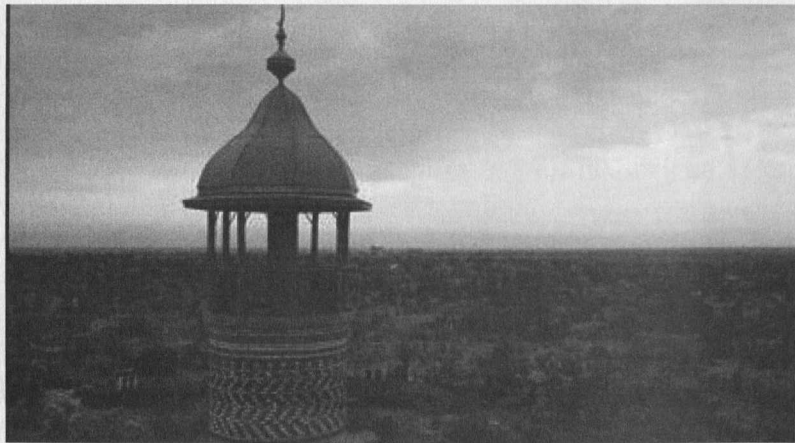
Bu xəbər, yəni “Tiqrnakertin tapılması” əslində ermənisayağı bir sensasiya olmalı idi ki, erməni arxeoloqları Dağlıq Qarabağın ürəyi sayılan Ağdam ərazisində qədim erməni yaşayış məskənləri tapmaq üçün arxeoloji qazıntılar aparıblar və nəticədə guya "qədim erməni şəhəri Tiqrnakert"in qalıqlarını tapıblar. Hal-hazırda da bu saxta tapıntıyı bütün dünyaya yaymaqla məşğuldurlar. Tiqrnakert haradır? Belə bir məkan olmuşdurmu? Biz ermənilərin yolu ilə getmədən gerçəyi soyləsək, əlbəttə olmuşdur. Tarixi mənbələrə görə, mifik "Böyük Ermənistan" dövlətinin paytaxtlarından biridir "Tiqrnakert" şəhəri. Şərqi Anadoluda, Van ərazisində yerləşib. Amma o zaman da bağımsız bir Erməni dövləti mövcud olmamışdır. Əvvəl Romalıların, sonra isə Bizansın tərkibində vassal görünümündə bir oluşum mövcud olmuşdur. Ermənilər iddia edirlər ki, Tiqrnakert indiki Diyarbakır şəhəridir. Bu da yalan və saxta fikirdir. Ermənilərin bir çox alimləri özləri isə bu yaxınlardək "Tiqrnakert"in Yaxın Şərqdə, Mesopotamiyada yerləşdiyini bildirirdilər. Əgər ermənilərin “Tiqrnakert Metsin torpaqları” Doğu və Güney Doğu Anadolunu əhatə edirdisə nədən Tiqrnakerti Ağdamda axtarırlar? Məlum xəstəlik səbəbindən. Hal-hazırda isə "Tiqrnakert"in qalıqlarının Ağdam ərazisindən

tapılmasını demələri və bu ərazinin onlara aid olduğu iddiası ilə çıxış etmələri bir daha ermənilərin yalan danışdıqlarını sübut edir. Hətta, erməni tarixçilərindən də bu iddialarının əsassız olduğunu söyləyənlər vardır. Azərbaycan tarixçilərindən olan Kərəm Məmmədov deyir ki, tarixi mənbələrdə indiki Ağdamın adı maksimum dərəcədə "haylaşdırılsa" da, Musa Kalankaytqlunun "Ağvan (Aluank yox) tarixi" əsərində "Ağuen" şəklində işlənir. Faktiki olaraq indi Azərbaycan türkcəsində "ban" və "dam" eyni mənə daşıyır. "Ağ ban" və "Ağ dam" toponimikası sadəcə sinonimdən başqa bir şey deyildir. Amma erməni tarixçi Minasyan deyir ki, Ağdamın əsil adı Akn-dır, özü də erməni məskənidir və yazdığı məqalədə də sübut etməyə çalışır ki, azərbaycanlılar (o bizi türk-tatar köçəri qəbilələri adlandırır) buraya gəlmədirlər. " Şəhərin(Ağdamın)əsas əhalisini ermənilər təşkil edirdi, yalnız 19 əsrin sonlarında və 20 əsrin əvvəllərində burada türk-tatar qəbilələri yerləşdilər Sonra ermənilər buradan çıxarıldılar"(HayNews.am) İndi Akna yenidən erməni yurduudur.Onun sözündən belə çıxır ki, Ağdam vaxtilə erməni şəhəri olmuşdur. 1993-də ermənilər onu yenidən ermənilərə qaytardılar.

Ermənilər harada qazıntı aparırlar?

Qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının turizm şöbəsi ilə Livanın Menagement Mix şirkəti arasında müqavilə imzalanıb. Şirkət uydurma "Tiqrnakert " şəhərində arxeoloji qazıntılar aparmaqla yanaşı, şəhərin bərpası ilə də məşğul olacaq. Hafta.az-ın əldə etdiyi məlumata görə, bu barədə qondarma respublikanın paytaxtı Xankəndində keçirilən birifinqdə **Menagement Mix** şirkətinin prezidenti Raffi Semerdicyan məlumat verib. R.Semerdicyan bildirib ki: "Bizim şirkət ilin sonuna kimi layihə planlarını Dağlıq Qarabağ Respublikasının rəhbərliyinə təqdim edəcək. Bu ərazidə iki qrup işləyəcək onlar qədim Tiqrnakert şəhərinin qurulması ilə məşğul olacaqlar. Burada əsas məqsəd yerli turistlərlə yanaşı, xarici turistləri və şirkətləri bu ərazilərə cəlb etməkdir. Düşünürük ki, turistlərin böyük axını ilə birlikdə Tiqrnakertin inkişafına əlavə investisiyalarda qoyulacaq".

Voytsex Pastuşka:

"Tiqrnakert" qazıntıları "arxeoloji deyil, siyasi qazıntılardır".

Kafkaz-uzel.ru saytı xəbər verir ki, Ermənistan Dövlət Universitetin ekspedisiya kafedrasının arxeoloqları yenidən Dağlıq Qarabağda mifik "Tiqrnakert" şəhərinin qalıqlarını axtarmağa başlayıblar. Qeyd edək ki, ermənilər iddia edirlər ki, "Tiqrnakert" in əsası bizim eramızdan əvvəl yaşamamış "erməni çarı" II Tiqranın "hakimiyyəti" dövründə qoyulub. "Tiqrnakert" in mifik sərhədləri isə Xankəndindən ta Ağdam ərazisinədək gedib çıxır.

Ermənilər qazıntılar zamanı tapdıqları qədim sikkələri, əşyaları və saxsı qabları belə öz adalarına çıxarmaqdan utanmırlar.

Məsələn, bugünlərdə arxeoloqlar qazıntılar zamanı Bizans imperiyasına məxsus möhürlər tapıblar. Ekspedisiya qrupunun rəhbəri bu barədə danışarkən etiraf edib ki, tapılan möhürlər Bizans imperiyasına aiddir. Sonra dedikləri isə əsl erməni mahiyyətidir: "Tapılan möhür çox qədimdir. Üzərindəki yazılar onun pəhləvi möhürü olduğunu göstərir. Amma ola bilsin ki, bu möhürdəki erməni yazılarıdır". (Yeri gəlmişkən, erməni alimləri hələ SSRİ dövründə Metsamorda "erməni heroqlifi" ilə yazısı olan və guya dünyada ilk

sikkə sayılan pulların tapılması barədə bütün dünyada hay-küy qaldırılmışdır. O zaman, yəni XX əsrin 70-ci illərində, akademik V.V.Piotrovski elə ermənilərin öz jurnalındaca (“İstoriko-filoloqiki jurnal”) onları rüsvay etmiş, ərəb sikkələrini “özünüküləşdirən” erməni alimlərinin iç üzünü açıb göstərmişdi).

Bu, özlərinə tarixçi deyən ermənilərin tarixə əsl baxışını göstərir. Xəyallarında qurduqları “dənizdən-dənizə olan dövlətləri” də məhz belə qurulub, tarixləri də belə “ola bilər ki...” eyhamları ilə yazılıb.

Xaricdəki erməni lobbisinin pulları ilə aparılan bu sərsəm arxeoloji qazıntılarda məqsəd əslində təkə yalançı tarix yaratmaq deyil, həm də ayrılan vəsaiti mənimsəməkdir.

Qazıntılara rəhbərlik edən tarix elmləri namizədi Vardeqes Safaryanın açıqlaması da bunu sübut edir. Qondarma tarixçi deyib ki, guya “Tiqranakert”in şimal hissəsinin qala divarlarının uzunluğu 500 metrə çatır. Safaryanın bundan sonra dedikləri erməni yalanının hansı həddə olduğunu göstərir: “Avropa üçün Troya nədirsə, ermənilər üçün Tiqranakert də odur”.

Ermənilərin daha bir yalanı da guya bu “tapıntılar”dan sonra Qarabağa olan turist axını ilə bağlıdır. Rusiya və xarici jurnalistlərin “ölü diyar” adlandırdıqları işğal zonasında erməniləri yalançı vədlərlə də məskunlaşdırma bilməyən Ermənistan rəhbərliyinin bu cür təbliğatı sabun köpüyü kimidir.

Qondarma “DQR”in “turizm və ətraf mühitin mühafizəsi” şöbəsinin rəisi Sergey Şahverdiyanın iddiasına görə, Qarabağa hər ötən il turist axını artır. Şahverdiyan deyib ki, ötən illə müqayisədə 2013-cü ilin ilk rübündə Dağlıq Qarabağa gələn turistlərin sayı 51 faiz artıb. “Tiqranakert açıq muzeyini 2012-ci ildə 50 mindən çox turist ziyarət edib” deyə, Şahverdiyan davam edib. Qarabağa vaxtilə elə turist kimi köçürülən ermənilərin həyasızlığına məəttəl qalmaya bilmirsən.

Qarabağın 100 ildən çox müddət ərzində arxeoloji tədqiqi prosesində nə dağlıq, nə də düzən Qarabağda heç bir qədim erməni yaşayış yeri, nekropolu, qalası və s. aşkar olunmamışdır.

Arxiv sənədlərinə görə, Xankəndi XVIII əsrin axırlarında o dövrdə Qarabağ xanlıqlarının başçılarından - xanların istirahəti üçün yaşayış məskəni kimi salınıb. Xanların fəaliyyətinə maksimum şərait

yaradılması üçün məskən xanlığın paytaxtı Pənahabadın (Şuşanın) 10 kilometrliyində, nisbətən dağ ətəyində salınır. Bu zaman onun xanlığın digər vacib şəhər və kəndlərinə, Ağdama, Xocalıya, Malıbəyliyə, Kərkicahana və digərlərinə yaxın olması da əsas götürülüb. İlk illər yeni yaşayış məskənində ancaq xan ailəsi və onun yaxınları yaşadığından el arasında “Xanın kəndi” kimi tanınır. Qısa bir müddətdən sonra qəsəbə Xankəndi adını alır.

Qarabağ xanlığını zərəm Rusiya imperiyasına birləşdirən 1813-cü il Gülüstan müqaviləsinə qədər Xankəndi ancaq xan ailəsinin və ona yaxın azsaylı əyanların yaşadığı kiçik yaşayış məskəni kimi formalaşmışdı. 1813-cü ildə Xankəndində heç bir erməni və rus ailəsi yaşamasa da, artıq 1847-ci ildə orada 80 erməni, 52 rus ailəsinin yaşadığı ev və erməni kilsəsi var idi.

Çar işğalından sonra böyüyən Xankəndi şəhərinə bir qayda olaraq İrandan köçürülən ermənilər yerləşdirilib, etibar doğurduqlarına görə çar ordusunun hərbi hissələrində və dövlət idarələrində işlə təmin edilirdilər. 1900-cü ildə Xankəndində artıq 3 min əhali yaşayır, hətta ikisinifli məktəb də fəaliyyət göstərirdi. Şəhərdə 1-ci Sujeno-Vladiqafqaz Tersk kazak qoşun postu yerləşdirilir.

Məqsədli yeridilən etnik siyasət nəticəsində ötən əsrin əvvəllərində Xankəndində erməni və rus əhalisinin sayı xeyli artır. Ancaq bununla belə, şəhərdə xeyli sayda xan nəslinin nümayəndələri, azərbaycanlı ziyalılar, musiqiçilər və sənətkarlar yaşayırdılar. Məqsədli təcrid siyasətinə baxmayaraq onlar Xankəndində ciddi söz sahibi idilər və hakimiyyət onlarla hesablaşmalı olurdular.

1917-ci ildə Rusiya imperiyasında baş verən Oktyabr inqilabından sonra Cənubi Qafqazda cərəyan edən mürəkkəb proseslər Xankəndindən də yan ötmədi. XIX əsrdə tarixi Azərbaycan dövləti olan İrəvan xanlığı torpaqlarına yerləşdirilmiş İran erməniləri orada Ermənistan dövləti elan etdilər. Bununla kifayətlənməyən erməni millətçiləri Azərbaycanın Naxçıvan, Zəngəzur, Dağlıq Qarabağ, ümumilikdə bütün Azərbaycan torpaqlarına iddia etməyə başladılar. Bunun üçün erməni hərbi birləşmələri həmin bölgələrdəki azərbaycanlılar yaşayan şəhər və kəndlərə hücum edir, dinc insanları

qətlam edirdilər. Bakı, Şamaxı, Quba, Göyçay, Göyçə, Zəngəzur qırğınlarına aid arxiv sənədləri indi də durur.

Ağdamda qazıntılara gəlincə, e.ə. II minilliyin I yarısına aid edilən (orta tunc dövrü) Üzərliktəpə yaşayış yeri öyrənilmişdir. Yaşayış yerinin ətrafına qala hasarı çəkilmişdir. Bundan başqa, Azərbaycan arxeoloqları tərəfindən Ağdamın Şıxbabalı və Papravənd kəndi ərazisində e.ə. XII-IX əsrlərə aid ətrafına qala divarları çəkilmiş yaşayış məskənləri tədqiq olunmuşdur. Bu abidələr Azərbaycanda, xüsusilə onun Qarabağ bölgəsində ilkin şəhər mədəniyyətinin formalaşmasını sübut edir və Azərbaycan xalqının tarixi keçmişinə məxsusdur.

Bütün bu abidələrin məhz Azərbaycan xalqının tarixi keçmişinə məxsus olması dünya arxeologiyasına çoxdan məlumdur və həmin abidələrin erməni tarixinə heç bir aidiyyəti yoxdur.

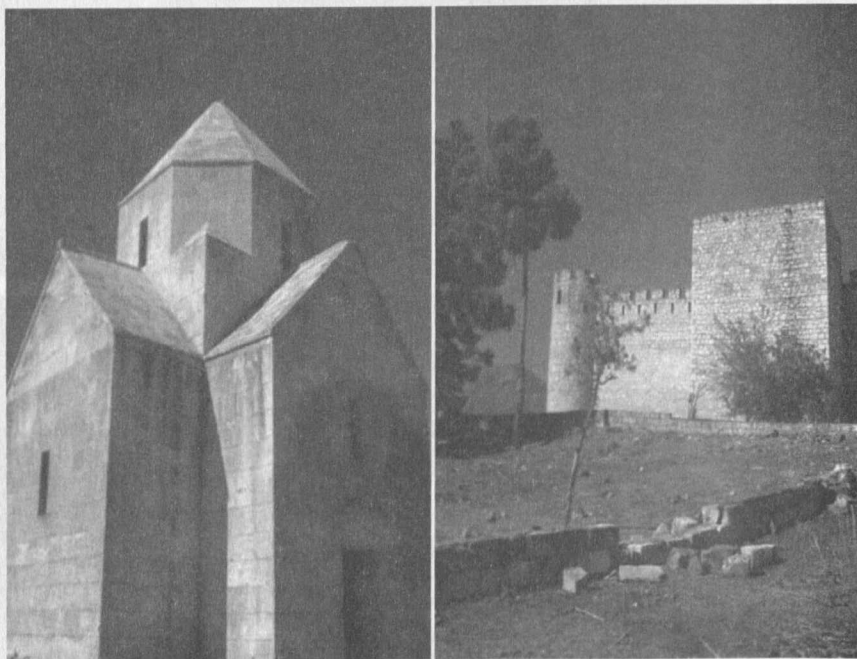
Polşanın tanınmış alimi Voytsex Pastuşka hələ bir müddət əvvəl “Tiqranakert” barədə danışarkən deyib ki, qazıntılar “arxeoloji deyil, siyasi qazıntılardır”.

Burada tapılan Bazulik IV əsrə aiddir. Etirazımız yoxdur, ama bunun ermənilərə nə aidiyyəti var? Həmin tarixlərdə bu ərazilərdə ermənilərin yaşaması barədə tək bit fakt yoxdur.

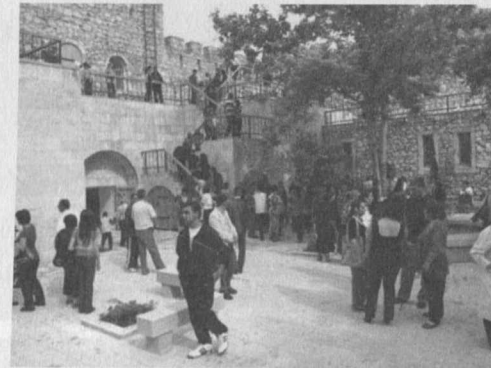
80-ci illərdə Azərbaycan burada ekspedisiya aparıb və tapılan bu daş da Türk kültürünün nişanəsidir. Onu "Türkləşdirilmiş" Erməni kilsəsi adlandıranlar ənənəvi saxtakarlığı burada da davam etdirirlər. Buna da Tigranakert yaxınlığında bir qala olaraq qələmə verirlər.

<http://tigranakert.am>

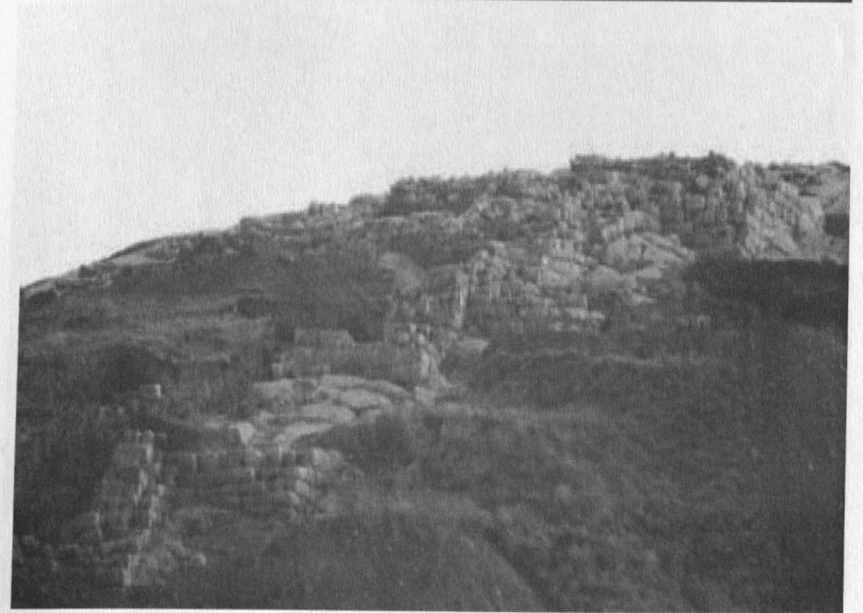
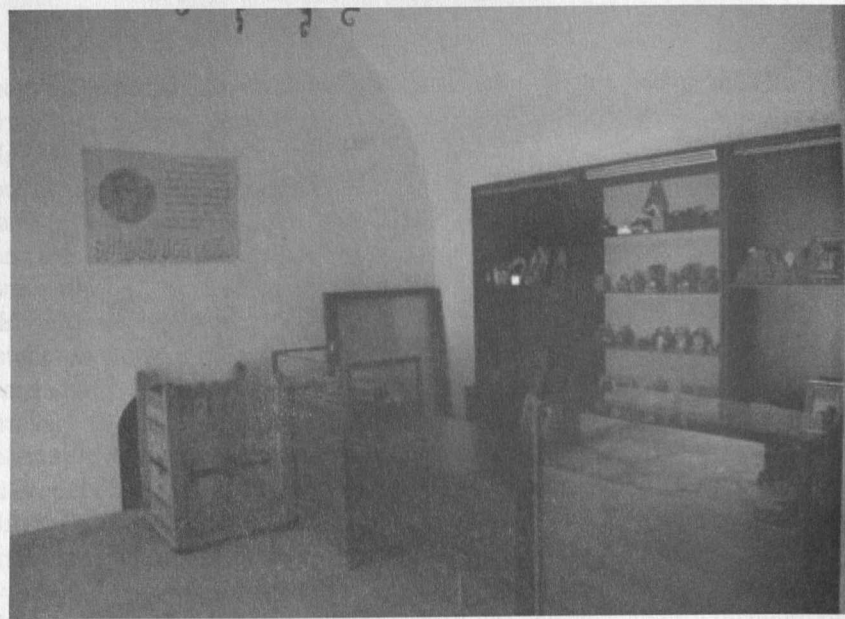
Ağdamda "Tigranakert" muzeyi...

Ermənilər son zamanlar işğal etdikləri Azərbaycan ərazilərindəki azərbaycanlılara məxsus maddi və mənəvi dəyərləri mənimsəməklə erməniləşdirmək, bu ərazilərdə Azərbaycan türklərinə məxsus əşya və dəlilləri məhv etmək istiqamətində çox ciddi və təhlükəli iş aparırlar.

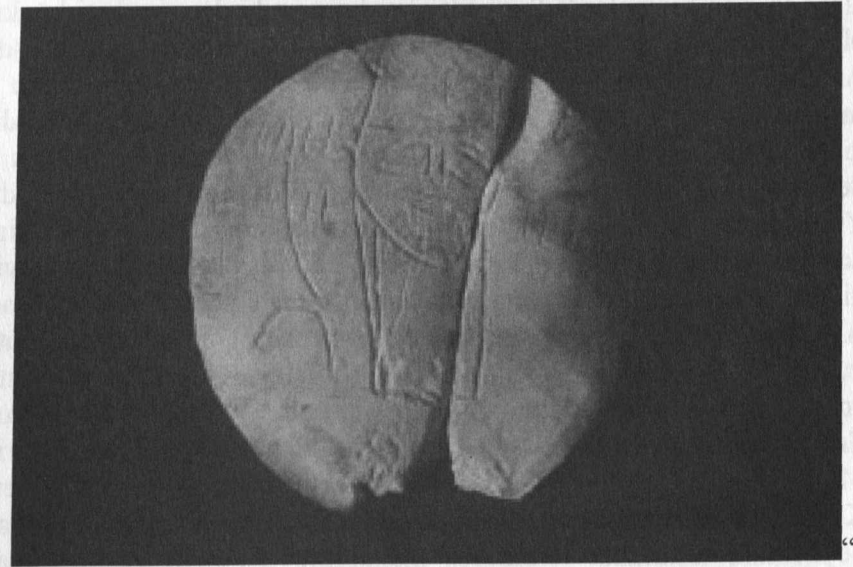
Onlar Azərbaycan ərazilərində törətdikləri bu cinayət əməllərinə İngiltərə, Amerika və Fransadan da əməkdaşlar cəlb edərək, bu qazıntı işlərini beynəlmilləşdirərək ona hüquqi don geyindirməyə çalışırlar. Ermənilər xarici turistlərin diqqətini bura çəkmək məqsədi ilə Ağdam rayonu ərazisindəki Şahbulaq saray kompleksini təmir edərək Kompleksin içərisində "Tigranakert" adlı tarix muzeyinin yaradıldığını təntənəli şəkildə elan edib, bu barədə xəbərləri xarici internet şəbəkələrində yerləşdiriblər. Eyni zamanda Ağdam ərazisində apardıqları bu qazıntılar zamanı ərazidə 15-dən çox Xocalı Mədəniyyətinə aid məşhur kurqanları (torpaq qəbirləri) dağıdaraq əldə etdikləri maddi sübutları Ermənistanı daşıyıb aparıblar. O cümlədən buradakı toponim və yer adlarını dəyişdirərək Şahbulaq saray kompleksinin adını Surenavan, ətraf əraziləri isə Tigranakert adlandırmağa başlayıblar. Qeyd edək ki, Şahbulaq qalası Bayat qalasından öncə Qarabağ xanlığına inzibati mərkəzi kimi tikilib. Müdafiə tipli tikili olan qala müəyyən bir dövr ərzində Qarabağ xanlığının iqamətgahı kimi istifadə olunsa da, sonralar xanlığın yay iqamətgahlarından birinə çevrilib. Tarixi mənbələrdə göstərilir ki, "Qarabağ xanı Pənahəli xan Ağdam şəhərindən 10 km aralıda indiki

"Tigranakert" dən tapılanlar

Son söz

Artıq bu danılmaz faktıdır ki, Ermənistan nəinki Azərbaycanın keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinə, həmçinin işğal altında olan yeddi Azərbaycan rayonuna əhali yerləşdirmə siyasətini planlı şəkildə davam etdirir. Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə etirazlarına baxmayaraq bu iş dayandırılmır. Bununla əlaqədar ortada Ermənistanın dövlət səviyyəsində verdiyi qərarlar var. Xüsusi proqramlar hazırlanıb, komissiyalar qurulub, hər bir yaşayış mərkəzində yerləşdirmə qurumları fəaliyyət göstərir. ATƏT missiyasının hesabatlarından təsdiqlənən məlumatlara görə ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlayaraq 2013-ci ilə qədər Dağlıq Qarabağa və işğal altındakı digər ərazilərə **25-27 min erməni** köçürülüb. Bu köçürülmə siyasəti Ermənistan hökuməti, xaricdəki erməni diasporu tərəfindən dəstəklənib və maliyyələşdirilib. Nəzərə alsaq ki, son zamanlarda Suriyadan və digər yerlərdən məcburi köçkün olanlar da buraya yerləşdirilib, **bu say 5-10 min** arasında artmışdır. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində bu gün qanunsuz yaşayan **35 min** əhali vardır. İşğalçı dövlət başqa bir ölkənin ərazisində istədiyi kimi əhali məskunlaşdırılması fitnəkarlığını davam etdirməsi o deməkdir ki, bu ərazilərin boşaldılması fikri və niyyəti yoxdur. Yerləşdirmə siyasi xarakter daşıyır, Ermənistanın siyasi xadimlərinin də dilə gətirdikləri kimi, buraya “azad edilmiş ərazilərdir”. Deyilir ki, bu ərazilərin Azərbaycana qaytarılmasından söhbət gedə bilməz. ATƏT-in yaratdığı Faktaraşdırıcı Missiyasının hesabatında bütün bunlar yer alıb. Baxın, qanunsuzluq beynəlxalq səviyyədə qeyd olunur, amma bu qanunsuzluğun qarşısının alınması “mümkün olmur”. Ermənistanın da 1993-cü ildə qoşulduğu 12 avqust 1949-cu il tarixli Mülki Əhalinin Mühəribə Zamanı Müdafiəsinə aid Dördüncü Cenevrə Konvensiyası və ona əlavə Protokollara zidd olan bu fəaliyyətə görə o beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən mühakimə olunmalı və sanksiyalar tətbiq olunmalıdır. Ən yaxşı sanksiya isə Azərbaycanın sanksiyası olmalıdır.

Təəssüf ki, bu gün təcavüzkar dövlətlə təcavüzə məruz qalan dövlətə eyni gözlə baxılır. BMT-nin məlum qətnamələri kağız üzərində qalıb. ATƏT-in 20 illik fəaliyyəti heç bir nəticə verməmişdir. Onun Faktaraşdırıcı missiyasının da raportlarının bir gücü yoxdur. Bizcə, belə olan halda Azərbaycanın öz torpaqlarında suveren hüquqlarını, qanunlarını bərpa etmək üçün antiterror əməliyyatları keçirməyə haqqı vardır və təcavüzkarın, işğalçı dövlətin yerində oturulması zamanı artıq gəlmişdir.

Qaynaqlar:

1. Azərbaycan tarixi. IV c., Bakı, 2000, s.49
2. Шопен И. Новые заметки на древнюю историю Кавказа и его обитателей. СПб, 1896, с.26
3. Дубровин Н. История войны и владчества русских на Кавказе. Том 1, кн.2, СПб, 1871, с.406
4. Аденц Н. Армения – Новый энциклопедический словарь. СПб, 1912, том.3
5. Н.Н.Шавров. Новая угроза русскому дьлу в Закавказье; предстоящая распродажа Мугани Инородцамь. С.Петербург, 1911, с.63-64. Çakmaklı Gaffar “Dağlık Karabağ işgalden önce ve sonra” (Türkçe) Yalova-2011
7. hay-do.am 19.09.2011
8. Обозрение Российских владений за Кавказом. ч. III СПб., 1836.
9. Թարաւ Նախարարի Ինչպէս վերաբնակեցնել և վերականգնել Քաշաթաղն ու Քարվաճառը, Aravot, 24 սեպտեմբեր, 2012)
10. Անի Մարգարայանի Բլոգ 20 октября 2013 г.
11. ”Հողը մարդկանցով է դառնում հայրենիք. գործընթացն Արցախում” interview.am
12. Kəlbəcər haqqında ermənicə reportaj www.youtube.com. ifar Çaxmaqlının Modern.az-a şərh-i
13. Tigranakert.am.18.02.2013
14. Армен Манвелян ОСВОБОЖДЕННЫЕ ТЕРРИТОРИИ. ГО ЭТО ОЗНАЧАЕТ? Газета "Азг"://azg.am
15. Ашот Бегларян, Житель освобожденного Ухтасара: "Я осто фанатично люблю свою землю" hay-do.am 25.11.2011
16. Гамлет Петросян, Тигранакерт: Политкорректная арменистика, включая Тигранакерт, http://nv.am
17. ՆՈՐ ՇԱՐՈՒՄՅԱՆԻ (ՔԱՐՎԱՃԱՌԻ) ՇՐՋԱՆ www.knaravan.org 23.12.2012

Mündəricat

Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin davamı: Azərbaycan ərazilərinə qanunsuz əhali yerləşdirməsi.....	3	
“Məskunlaşma” anlayışına “erməni baxışı”.....	5	
“Karvacar (Kəlbəcər) Bəyannaməsi” və Azərbaycana yeni ərazi iddiaları.....	9	
“Artsax” nə deməkdir? O ermənicə bir kəlmədirmi?.....	10	
Ermənilərin Qarabağda məskunlaşma tarixinə qısa nəzər.....	12	
Ermənilərin Persiyadan (İrandan) bizim vilayətlərə köçürülməsi haqqında məktub.....	16	
SEPARATİZM. Dağlık Qarabağın və işğal altındakı rayonların “erməniləşdirilməsi” siyasəti.....		20
İşğal ərazilərinə erməni əhalinin məskunlaşdırılmasının motivi. strateji erməni planları və məqsədlər.....	28	
ATƏT-in Faktaraşdırıcı Missiyasının “missiyası”. Ermənilərin nəzarətindəki ərazilərin durumu.....	35	
BMT Baş Məclisinin “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlı qətnaməsi və gerçək vəziyyət.....	39	
Ermənistanın “yerləşdirmə üzrə dövlət proqramı”.....	41	
İşğal ərazilərinə əhali yerləşdirilməsi fəaliyyətləri.....	41	
Əhali yerləşdirilməsi ilə əlaqədar verilən “qərarlar” və onun icrası.....	45	
Kəlbəcərdə əhali yerləşdirilməsi hansı məqsədi güdür?.....	51	
Kəlbəcərdə qanunsuz arxeoloji qazıntıların məqsədi nədir? Erməniləşdirilmiş 200 abidə.....	57	
GEĞARKUNİK(GÖYÇƏ)-KƏLBƏCƏR MAGİSTRAL YOLU NƏYƏ XİDMƏT EDƏCƏK.....	59	

İŞĞAL VƏ "MƏSKUNLAŞDIRMA"

FİTNƏKARLIĞI

" Müstəqil Araşdırmaçı Jurnalistlər Liqası "

Bakı şəh., M. Seyidov küçəsi 14/43

Tel.:(+99412) 532 36 59

Web: chakhmakli.com

E-mail: qafar56@gmail.com

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına

Dövlət Dəstəyi Şurasının

"QHT Nəşriyyatı" MMC-də çap edilmişdir.

Çapa imzalanmışdır:27.07.2014

Format:60x90, Həcm:7 çap vərəqi

Tiraj:300 / Sifariş: 43

"QHT NƏŞRİYYATI"

Bakı şəh., Bakıxanov qəs.,Telman küç.,6

E-mail:qhtnesriyyati@gmail.com

Tel.: (+99412) 429 87 85

Mob.: (+99455) 831 27 78